

Szolgatárs

Baptista folyóirat
nem csak lelkipásztoroknak

2017. XXVI. évfolyam, 2. szám

Kornya élete és napjainkra vonatkozó tanulságai

A baptista historiográfia vázlatos áttekintése

Járomban – Prófécia és hatása – Jeremiás 26

A szuper posztmodern keresztény 119. zsoltára

Luther hatása az istentiszteletre és Bach zenéjére

Egészségügy és orvoslás a habánok korában

Tartalomjegyzék

KORTÁRS IGEHIRDETŐK

Fodor Péter: Isteni természet részesei – Igehirdetés a 2Pt 1,4 alapján 3

BIBLIAI TEOLÓGIA

Kelemen Szabolcs Alpár: Járomban – Prófécia és hatása – Jeremiás 26 6

Ármay-Szabó Ádám: A Vizsolyi Biblia versbeosztása 16

TEOLÓGIA

Tisza Attila: A szuper posztmodern keresztény 119. zsoltára 25

ETIKA

Mórocz Bora: Felelősségteljes élet. A keresztény etika alapkérdései
– Gotthold Müller könyvének recenziója 27

EGYHÁZTÖRTÉNET

Bacsó Benjámín: A baptista historiográfia vázlatos áttekintése 31

Dr. Szebeni Olivér: Az anabaptisták helye a történelemben a XVI. századtól napjainkig 37

Kovács Géza: Kornya élete, plántáló és evangelizációs szolgálata,
és napjainkra vonatkozó tanulságai 44

Dr. Nagy Imre: Egészségügy és orvoslás a habánok korában 47

ZENE

Marosi Nagy Lajos: Luther hatása az istentiszteletre és Bach zenéjére. 55

KÖNYVAJÁNLÓK 58

JEGYZETOLDAL 64

A Szolgatárs folyóirat a **Magyarországi Baptista Egyház** kiadványa.

Felelős szerkesztő: Sinka Csaba
Felelős kiadó: Papp János egyházelnök
Tördelőszerkesztő: Sinka Csaba

Szerkesztőség és kiadóhivatal:
1068 Budapest, Benczúr u. 31.
Telefon: 20-886-0410

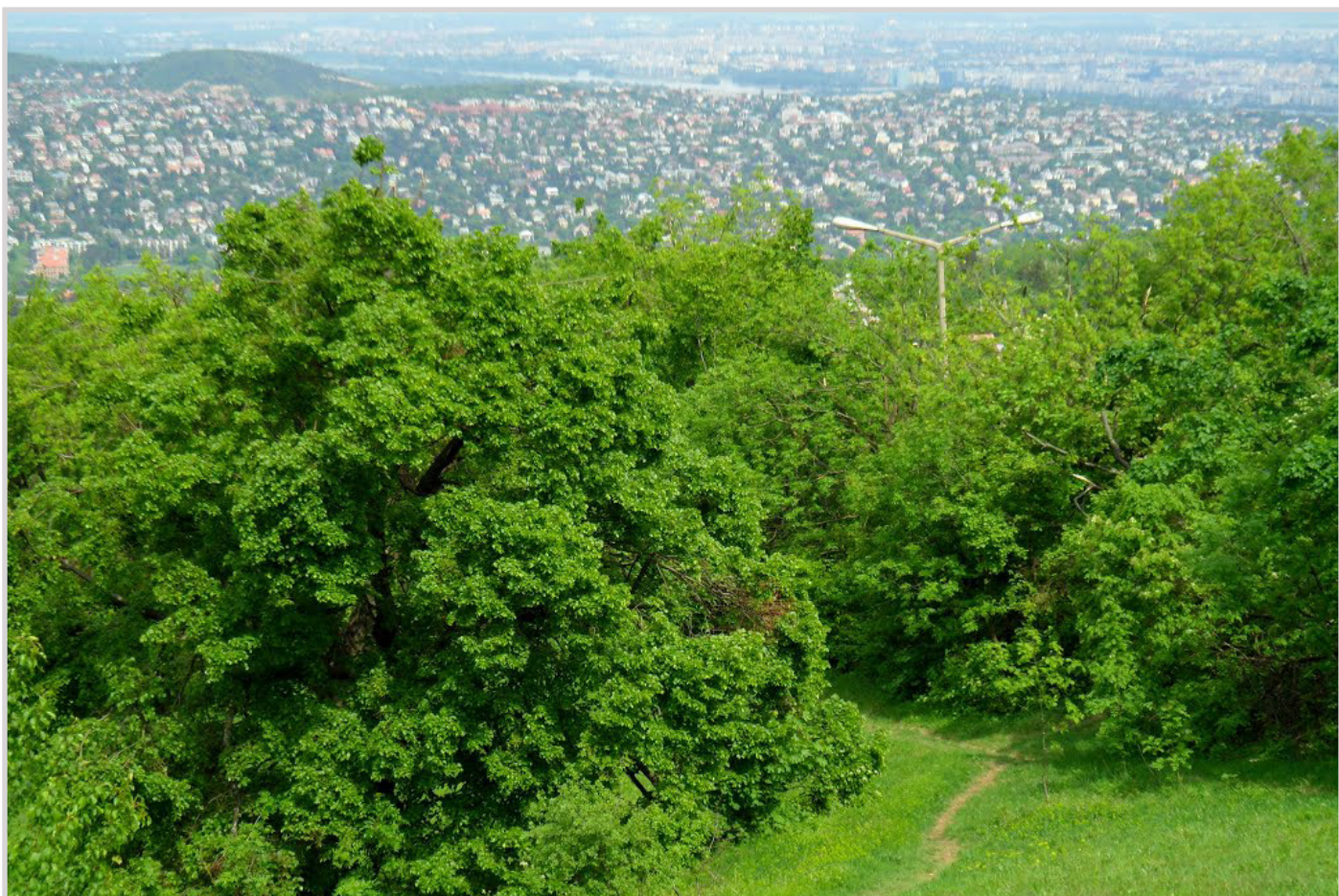
E-mail: info@szolgotars.hu
www.szolgotars.hu
ISSN 1218-425X

Ára: 800 Ft. Előfizethető a kiadóhivatalnál.

Fodor Péter lelkészgyakornok

Isteni természet részesei

Igehirdetés a 2Pt 1,4 alapján

*„...drága és hatalmas ígéreteket kaptunk, hogy általuk
isteni természet részeseivé legyetek...” (2Pt 1,4)*

A két ismert író, *Illyés Gyula* és *Veres Péter* egy alkalommal a virágok illatával áthatott, a csobogó patak csillogásával díszített budai domboldalon sétált festői környezetben a lenyugvó nap fényében. Egyikük kissé elragadtatott hangulatban, mély átéléssel és nagy lelkesedéssel kérdezte

a mellette haladó barátját: „Mondd csak, szereted te a természetet?” Mire a kérdezett fél hosszan elgondolkodva, a lenyugvó nap vörös korongján nyugtatva tekintetét, lassan, de annál súlyosabban fogalmazta meg kissé nyers válaszát: „Igen, szeretem a természetet, de speciel a tiedet nem!”

Hát igen, manapság is ez okozza a legtöbb bajt mindenfelé a világon. Többnyire a másik ember elviselhetetlen

természetével adódik gond mindenfelé: a Távol-Keleten, a Közel-Keleten, Közép- és Nyugat-Európában egyaránt. Országszerte a nagyvárosokban és a falvakban, a szomszédok, a munkatársak és a családtagok közösségében. Hogy, hogy nem, az emberek istentelen természetétől, magatartásától mindenki szenved kisebb-nagyobb mértékben. Olykor burkoltan, máskor nyíltabban ki is nyilvánítjuk egymás felé nemtetszésünket kifejező kérdésünket: „Hogy tudsz ilyen istentelen lenni?”

Meglepő módon még azok is tudnak különbséget tenni isteni és istentelen természet között, akiknek egyébként semmilyen kapcsolatuk nincs a keresztény hittel. És ha valahol betelik a pohár, ott összevonják akár a fegyveres erőket is, és eldördülnek a fegyverek halált, pusztulást és sok félelmet, nyomorúságot okozva. Másutt, például a házastársak között és a szélesebb családi közösségekben talán nem dörrennek el a fegyverek, még a pofon sem csattan el, „csak” csendben emésztik, felőrlik, „marják-falják” egymást a családtagok, a rokonok, a szomszédok és a munkatársak.

Az Isten-telen természet önző, indulatos, türelmetlen és szeretetlen magatartása sodorja a ma emberét is boldogtalan, csüggedt és reménytelenül elkeseredett, életunt állapotba. Ezért időszerű, hogy egyre világosabban, érthetőbben és magával ragadó módon hangozzék a címsorban összefoglalt mennyei kijelentés, miszerint az engedetlenség miatt istentelenné vált ember – teremtő Édesatyánk ígéretei által – újból isteni természet részesévé válhat.

Természetesen itt nincs arra alkalom, hely és lehetőség, hogy a Szentírásba foglalt ígérek teljességét számba vegyük, ezért csupán néhány „drága és hatalmas ígéretet” említünk meg, amelyek azonban elvezethetnek a megmenekülés, az üdvösség útjára.

1. *„Mert ha mi magunk ítélnénk meg önmagunkat, nem esnénk ítélet alá.” (1Kor 11,31)*

Mindenki elkerülhetné teremtő Istenünk igazságos ítéletét, ha önmagát megítélné. Lényegében ez az evangélium, a jó hír: a büngyülő Isten igazságos ítélete fenyegeti az ő jó rendjétől, akaratától, parancsolataitól eltérő magatartású embert. Ám ha igazat adunk Istennek, és bűnbánattal megítéljük önmagunkat, „útjainkat megjobbítjuk”, akkor bocsánatot és felmentést kaphatunk Jézus Krisztusért, aki magára vállalta bűneink büntetését. Erről szól a második ígéret.

2. *„Ha megvalljuk bűneinket, hű és igaz ő: megbocsátja bűneinket, és megtisztít minket minden gonoszástól.” (1Jn 1,9)*

A Jézus Krisztusban nyert kegyelmet és bocsánatot csak azok tudják értékelni, akik elítéltnek, menthetetlenül elveszettnek látják magukat, akiken már csak a kegyelem és a bocsánat segíthet.

Az istentelen természet és a bűn miatt elveszett ember számára életmentő üzenet a fenti ígéret, amely szerint a bűnbánó, bűneit megvalló és elhagyó ember kegyelmet és bocsánatot kaphat ajándékba, megtisztulhat Jézus Krisztus szeretete és helyettesítő áldozata árán.

Ezen ígéret mély átélése és megvalósulása után következhet a harmadik ígéret.

3. *„Akik pedig befogadták, azoknak hatalmat adott arra, hogy Isten gyermekeivé legyenek; mindazoknak, akik hisznek az ő nevében...” (Jn 1,12)*

A mindenható Isten, szerető, mennyei Édesatyánk befogadott gyermekévé lenni a legnagyobb kiváltság, ajándék és lehetőség az egész világon! Krisztusban maradni – miközben ő bennünk marad – az egyetlen lehetőség a bőségesen gyümölcsstermő élet megvalósulására.

Ilyen módon jutunk el a következő ígélet beteljesedéséhez.

4. „Ezért ha valaki Krisztusban van, új teremtés az: a régi elmúlt, és íme: új jött létre.” (2Kor 5,17)

Ez az az „új teremtés”, amelyben már az az indulat lakozik, „ami Krisztus Jézusban is megvolt” (Fil 2,5). Ez a lelkiület („indulat”) már nem önálló, nem függetleníti magát az Atya akaratától, sőt: „...a Fiú önmagától semmit sem tehet, csak ha látja, hogy mit tesz az Atya; mert amit ő tesz, azt teszi a Fiú is, hozzá hasonló módon.” (Jn 5,19) Ebből következik, hogy a megtért, „isteni természet részeseivé” vált tanítvány legfőbb törekvése az Úr Jézus követése, az Atya reá kiszabott akaratának megvalósítása.

Az emberi közösségekben megvalósuló isteni akarat kimondhatatlan áldást jelent, ami már Isten országának eljöttét jeleznél (Mt 6,10). Az isteni akarat megvalósulását ma még többé-kevésbé akadályozza az ember istentelen természete, amely Teremtőjétől független, önálló és akaratos.

Erre nézve fogalmazta meg egy előadásában dr. Kirk Edward Lowery professzor: „az embernek a legjobb esetben is csak macskatermészete van, ami – sajnos – csak a pusztulásra vezet”. Majd meg is magyarázta: emlékszünk, ugye, milyen gyakran látunk a közutak aszfaltburkolatán gumiabroncsok által „kivasalt” macskát? Azért következik be siralmas vége, mert ösztöne, természete szerint üldözi az egeret, verebet, szöcskét akaratos, önfejű módon.

Ha nem hinnénk, hogy az önfejű magatartás csak a pusztulásra elég, akkor gondolkodjunk el azon, hogy a pásztorok miért nem foglalkoznak macskanyájak terelgetésével. Bizonyára azért, mert képtelenség 10-15 macskát egy irányba terelgetni! Valószínűleg ez a feladat még 2-4 darab macskával sem sikerülne. Azért, mert a macska macskatermészetű, a bárány pedig báránytermészetű. Itt-ott a báránnyal is megesik, hogy eltévelyedik, mert „a maga útjára tér”. De a bárányok többnyire a juhászkutyák által körbekerítve, összetérelve követik a pásztort, aki vezeti a nyáját. A macska azonban nem fogadja az irányítást, a felettes vezetést. Ő a „maga ura”, és a saját feje után megy. Sokszor a vesztébe.

Így jár az ember is a mennyei Jó Pásztor elfogadása nélkül, bár a Jó Pásztor „az övéi közé jött, de az övéi nem fogadták be őt”. Sőt: „mindenki a maga útját járta”. E magatartás pedig az istentelen természet („macskatermészet”) egyik nyilvánvaló eredménye.

Éppen ideje, hogy legfőbb törekvésünk legyen – a korábban említett isteni ígéretekre építve – új teremtéssé lenni Krisztusban, aki számos egyéb isteni ígélet által engedi az ő uralmát megvalósulni önmaga és környezete felett. Így lehet valóság az önfejű, emberi uralom helyett az apostol Istentől ihletett üzenete, miszerint: „Jézus halálát mindenkor testünkben hordozzuk, hogy Jézus élete is láthatóvá legyen testünkben.” (2Kor 4,10)

„Mi pedig, miközben fedetlen arccal, mint egy tükörben szemléljük az Úr dicsőségét mindnyájan, ugyanarra a képre formálódunk át az Úr Lelke által dicsőségről dicsőségre.” (2Kor 3,18)

Bárcsak Isten ígéreteire építve a krisztusi természet jellemeznél életünket, ami emberi kapcsolatainkban is megnyilvánulhat!

Fodor Péter Karcagon született 1970. február 16-án. Szülei, Fodor János és Schneider Julianna nyolc gyermeket neveltek Krisztusra mutató, jó példaadó magatartással, istenfélő módon. Fodor János baptista lelkipásztori szolgálatát Nyíregyházán kezdte, majd Karcagon folytatta, ahol Péter már hatodik gyermekként született.

Péter a durcás, dacos, lázadó magatartásból 1982-ben, május első vasárnapján jutott mély bűnbánatra, megtérésre és Jézus Krisztus befogadása által új életre. Ezt követő bizonyágtevő életét 1983 októberében pecsételte meg hitvalló bemerítéssel Kovács Géza lelkipásztor által.

A különböző rendszeres gyülekezeti és börtönmissziós szolgálatokat örömmel vállalta és végezte, miközben szakképzett kőművesként vállalt munkaviszonyt.

Az életét meghatározó fordulatot, megújulást, helyreállást jelentett az 1993. február 6-án bekövetkezett, életveszélyes sérülésekkel járó autóbalesete. A sérülésekből lassan felépülve személy- és vagyónőri munkát vállalt, miközben 2011-ben jelentkezett a Baptista Teológiai Akadémia hallgatói közé. A tanulmányok sikeres befejezése után, 2016 őszétől lelkészgyakornoki szolgálatot végez a Szekszárdi Körzetben.

A Szolgatárs a Facebookon:
facebook.com/szolgotars

Kelemen Szabolcs Alpár

Járomban

Prófécia és hatása – Jeremiás 26

PROLÓGUS

Isten a történelemben cselekedetei által jelenti ki magát. „Az ókori Izrael fogalmilag a történelmet kizárólag Isten cselekvésével hozta összhangba.”¹ Anélkül, hogy a kinyilatkoztatás teológiájába mélyebben elmerülnénk, néhány dolgot feltétlenül tisztáznunk kell. Istennek a teremtésben adott kinyilatkoztatása (*revelatio generalis*) nem

függetleníthető a speciális kinyilatkoztatástól (*revelatio specialis*), amelynek három nagyon fontos elemét kell megemlítenünk a teljesség igénye nélkül. A speciális kinyilatkoztatás első eleme a szent föld, melynek középpontja Jeruzsálem, a második a szent nép, a harmadik elem pedig a Szentírás.

„A szent föld és a szent nép mellé oda kell tennünk a szent könyvet, a Bibliát, amely a történelmi kinyilatkoztatásról, az ország és a nép történetéről számol be, amelynek az ere-

1. Wolfhart Pannenberg: *Rendszeres teológia*. 1. köt. (Budapest: Osiris, 2005), 181. o.

deti kinyilatkoztatás szólt, és amely először válaszolt arra.”²
 „A kinyilatkoztatáshoz mindig hozzátartozik az elfogadás is. Isten kinyilatkoztatása – a Biblia nyelvén – Isten szava, az elfogadás pedig az ember hite.”³

„Az ószövetségi hit nem tapasztalatilag felismerhető valóságok igaznak tartása, hanem a szövetség Istenére való teljes bizalommal történő hagyatkozás, aki a történelemben cselekszik és kijelenti magát; ígéreteit megtartja, ugyanakkor igényli népének teljes bizalmát, és megtiltja önmagán kívül más erők vagy istenségek segítségül hívását.”⁴

Isten igéje Isten cselekvésének eszköze a történelemben. „Mert ha én, az Úr szólok, akkor az az ige, amelyet én mondok, valóra válik késelem nélkül.” (Ez 12,25) Isten igéjének a történelem eseményeiben való kifejeződése adja meg a kulcsot a próféták beszédeinek megértéséhez is.⁵ Más szóval a próféták beszédei nem választhatók el attól a környezettől, történelmi szituációtól, amelyben azok elhangzottak. A próféták beszédei a prófécia, amelyek Isten aktuális üzenetét hordozzák.⁶ Isten üzenetét az ige (héberül *dábár*, görögül *logosz*) hordozza, és az ige hirdetésben (is) manifesztálódik. Minden prófécia ige hirdetés, de nem minden ige hirdetés prófécia.

Ahhoz, hogy Jeremiás próféta jelentőségét és az általa közvetített isteni üzenetet értelmezni tudjunk, felfogjuk ennek szerepét Izrael hitvilágában, a „profetizmus” és a „prófétaság” fogalomkörébe tartozó alapfogalmakat tisztáznunk kell. (Részletesen lásd Hetényi Attila idézett jegyzetét.) A profetizmus (elsősorban fenomenológiai értelemben használatos inkább⁷) karizmatikus intézmény,⁸ a profétaság (szociológiai, teológiai jelentésű fogalom, szolgálati kategória⁹) mindig a reveláció eszköze volt.¹⁰ A profetizmus a bírák korának végén jelent meg, a királyság korában érte el csúcspontját, majd a fogság utáni időkben elenyészett. Figyelemmel kell lennünk viszont arra, hogy

az írópróféták munkássága révén a profetizmus hatása az intézmény elsorvadása után is fennmaradt.¹¹ A prófeta Isten választott embere, követ, aki nem a saját gondolatait mondja el, hanem Isten üzenetét továbbítja, ezért nem lehet független Istentől; mindamellett, hogy a próféták nem új hit hirdetői, hanem a régi, elhagyott hithez hívnak vissza.¹²

EXPLIKÁCIÓ

Jeremiás életének rövid áttekintése

Jeremiás könyve 1. versének tanúsága szerint papi családból származik, apja Hilkiájá, aki nem azonos azzal a főpappal, akinek idejében a törvénykönyvet a jeruzsálemi templomban megtalálták (2Kir 22). Szülőhelye Anatót, ami Benjámín földjén fekszik Jeruzsálemtől északkeletre néhány kilométer távolságban. Valószínűleg Kr. e. 650-ben született, két évvel később, mint Jósias király. Haláláról nem sokat tudunk, egyes vélemények szerint Egyiptomban megkövezték cca. Kr. e. 585-ben. Próféta elhívását Kr. e. 627-ben kapta, Jósias király uralkodásának 13. évében. Jósias királyt követően még Jóáház, Jójákim, Jójákin, Cidkijjá (Mattanja, *Károli* szerint Sedékiás) uralkodott Júdában. Ezután következett a babiloni fogság. Családjáról annyit tudunk, hogy ige hirdetése miatt ellene fordultak hozzátartozói (12,6), azokkal osztoztak érzéseikben, akik el akarták őt pusztítani (11,19). Jeruzsálem ostroma idején unokaöccse, Hanamél felajánlja neki szántóföldjét megvételre (32,8), azt meg is veszi tizenhét ezüstsekelért (32,9).

2. Dale Moody: *Az igazság szava*. Kézirat fordítás. (Budapest: BTA. Eredetileg: Grand Rapids: Eerdmans, cop. 1981), 40. o.

3. Uo., 41. o.

4. Szabó Csaba: 'hit' in *Keresztyén bibliai lexikon*. A–J. (Budapest: Kálvin, 2000), 609. o.

5. Moody, 41–42. o.

6. Hetényi Attila: *A prófétai szövegek magyarozati elvei*. Kézirat. (Budapest, 2006), 2. o.

7. Eszenyiné Széles Mária: Profetizmus és prófétaság Izrael hitvilágában. *Theologiai Szemle*, XLI. évf. 5. sz. (1998), 270. o.

8. Hetényi, 9. o.

9. Eszenyiné: i. m.

10. Hetényi, 3. o.

11. Vö. uo., 9. o. 27. lj.

12. Uo., 12. o.

Jeremiás prófétai működésében három periódus különböztethető meg:

1. Elhívásától a deuteronomiumi szellemű reformációig, Kr. e. 608-ig,
2. Jójákim király alatti tevékenysége Kr. e. 608–597-ig,
3. Sedékiás (Cidkijjá) király uralkodása és a Jeruzsálem elését követő években végzett prófétai szolgálata.

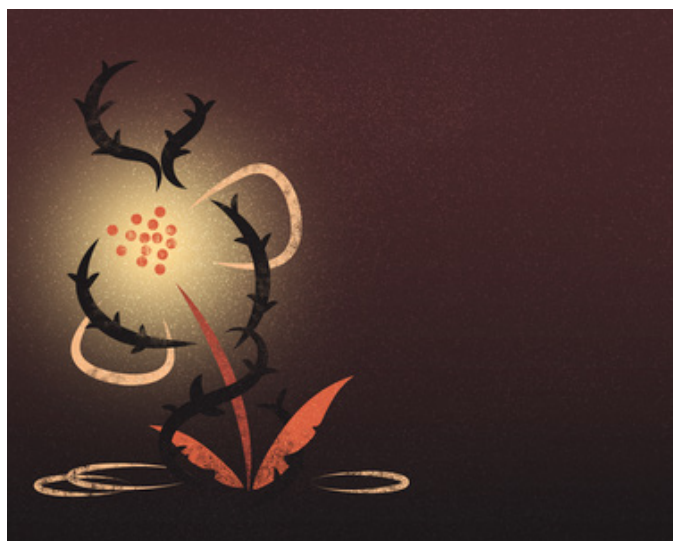
A 2–6. fejezetekben összegyűjtött próféciai, amelyek működésének első szakaszából valók, Jeruzsálemhez (4,14), „Júda és Jeruzsálem férfainak” (Károli) szólnak. Ez arra enged következtetni, hogy próféciait az ünnepekre egybesereglett gyülekezetnek mondta el a jeruzsálemi szent helyen. „Állj az Úr házának kapujába, és így hirdesd az igét...” (7,2) „Állj az Úr házának udvarába...” (26,2)

A jósiási reform kezdetétől a király haláláig nem tudjuk követni Jeremiás életét (Kr. e. 622–609). Valószínű, hogy a reform eszméinek terjesztésében vesz részt.

E kérdésben elvi bizonytalanság van a szakirodalomban. Von Rad hivatkozik H. H. Rowley munkájára,¹³ míg maga von Rad a deuteronomista szellemiség mellett foglal állást.¹⁴

Az viszont tény, hogy a 22,15–16-ban elismeréssel szól Jósiás királyról és uralkodásáról: „törvényesen és igazságosan járt el... Jogához segítette a nyomorultat és a szegényt...”

A második szakaszból származó, biztosan datálható első jeremiási prófécia a 22,10–12-ben olvassuk, ami a tragikus sorsú fiatal Sallúm (Jóáház, Jósiás fia) elsiratásáról szól. (Néko fáraó megfosztja trónjától, és Egyiptomba deportálja. Ott hal meg. Három hónapig uralkodott.) A hírhedten zsarnok Jójákim király uralkodása idején Jeremiás látja, hogyan éled újjá a szinkretista kultusz (7,30; 8,2), illetve hogyan torzulnak el a jósiási reformok eszméi. Számára nem maradt más lehetőség, mint felemelni tiltakozó szavát a templomban egybesereglett gyülekezet előtt (Jer 7; 26). Ez kis híján az életébe került. Javarészt ebből a második periódusból származnak vallomásai, amelyek belső vívódásait tárja Isten elé (11,18–23; 12,1–6; 15,10–21; 17,14–18; 18,18–23; 20,7–18). Amikor Kr. e. 598-ban a babiloni sereg megszállja Jeruzsálemet, az országot felégeti, Jeremiás hangja fájdalmasan szólal meg (13,20; 22,28–30). Az események sorozata a Kr. e.-i hetedik század végétől egyre inkább igazolta Jeremiás ítéletes jövendöléseit. Jeremiás ebben az időben ismételten Nebukadneccar előtti meghódolásra szólít fel. Nebukadneccar

Isten szolgálója, akinek a hatalmat Isten adta a népek felett (27,6–11). Ezért tartja Jeremiás nemkívánatosnak az ellene való szövetekezést. A Kr. e. 597-ben deportáltakat arra inti, hogy „fáradozzatok annak a városnak békességén, ahová fogságba vittelek benneteket, és imádkozzatok érte az Úrhoz, mert annak békességétől függ a ti békességeitek is!” (29,7). Nyomatékosan óvja őket a hamis próféták beszédeitől. Jeremiás Istentől nyert kijelentés alapján biztos volt abban, hogy Jeruzsálemet elfoglalják a káldeusok (37,10), ismételten a meghódolást sürgette. Senki nem hallgatott az Úr beszédeire (37,2). Később az idős prófétát hazaárulás vádjával bebörtönzik, és egészen Jeruzsálem elestéig őrizetben marad. Jeruzsálem elestével Jeremiás szavai tényszerűen beigazolódtak. (Harmadik szakasz.) Az ostrom után saját döntésének következtében Gedaljá helytartóhoz csatlakozik, aki maga is osztotta Jeremiás nézeteit (40,1–6). Jismáél, Netanjá fia összeesküvők élén megölte Gedalját Micpában (41. rész). A bosszútól féltő csoport Egyiptomba menekülve erőszakkal magával vitte Jeremiást. Ott fejezi be életét és munkásságát is.

Jeremiás kora

Jeremiás az ókori Kelet történetének igen mozgalmas szakaszában élt. Az Asszír Birodalmat testvérháborúk gyengítették. A belső harcok és a külső támadások tovább rontották az Asszír Birodalom helyzetét. Kr. e. 626-ban Nabopolasszár az asszír seregek megverése után Babilon trónjára lépett mint az újbabiloni birodalom megalapítója. Kr. e. 612-ben Ninive elesik. Kr. e. 610-ben a babilóniaiak és szövetségeseik Háránban győzelmet aratnak az asszír seregek maradványai felett. Néko fáraó sikertelen kísérletet tett arra (Kr. e. 609), hogy az asszír sereg vezetőjét, Assur-uballitot visszasegítse Háránba. Ebben a hadjáratban ütközött meg Jósiás seregével, ahol Jósiás király életét vesztette. Néko Jójákimot (Eljákim) tette királlyá. Az egyiptomi függőség mindössze négy évig tartott. Az újbabiloni

13. Gerhard von Rad: *Az Ószövetség teológiája*. (Budapest: Osiris, 2007), 172. o. 10. lj.

14. Uo., 169. o. 8. lj.

birodalom igyekezett fennhatóságát kiterjeszteni Szíriára és Palesztinára is. A trónörökös Nebukadneccar és Nékó fáraó seregei Karkemisznél Kr. e. 605-ben ütköztek meg. A fáraó végzetes vereséget szenvedett, és Júda Babilónia befolyása alá került. Jeremiás születésekor még Manassé uralkodott Júdában, majd őt követte fia, Ámón, akit rövid, kétéves uralkodás után meggyilkoltak. Őt követte a trónon Kr. e. 640-ben Jósiás mindössze nyolcévesen. Ez a király, aki tiszta jellemű és vallásos gondolkodású volt, 31 évig uralkodott Jeruzsálemben. Nagy erőfeszítéseket tett az idegen vallási kultuszok felszámolása érdekében. Uralkodásának legjelentősebb és eszmeiségében a legnagyobb hatékonyságú tette az a kultuszreform, amelynek apropója a Kr. e. 622-ben megtalált törvénykönyv. Ennek kapcsán nemcsak a kultuszi központot centralizálta Jeruzsálemben, hanem a deuteronomiumi törvény szellemében szociális reformokat is végrehajtott. Megiddónál elszenvetett halála megakasztotta az elkezdett reformfolyamatot. Jójákim (Kr. e. 608–598) sem vallási, sem szociális téren nem folytatta apja hagyatékát. Felfuvalkodottságában és fényűzésében elviselhetetlen terheket rótt a szegényekre (22,13–15a). Vallási téren Júda visszatért a szinkretizmushoz. A Jeremiás által közvetített isteni üzenetet semmibe vette (36. rész). Jeruzsálem elestét követően Sedékiás lett a király, aki jó szándékú, de gyenge, határozatlan uralkodó volt (38,5). Sedékiás volt az utolsó „csepp a pohárban”. Jeremiás hiába intette őt, inkább az udvari főemberekre és a hamis prófétákra hallgatott, és Jeremiást kiadta nekik kényükre-kedvükre, ami Jeremiásnak kis híján az életbe került. Sedékiás nyolc éven át megtartotta a babiloni királlyal a hűbéri viszonyt, majd elpártolt tőle abban a reményben, hogy Egyiptom segítségével lerázza magáról Babilon igáját. Babilon erre támadásba lendült, és végigpusztította az országot, majd felkészült Jeruzsálem ostromára. Egyiptom Sedékiás segítségére sietett. A babiloni király ekkor elvonult Jeruzsálem alól, és győzedelmesen megütközött az egyiptomiakkal. Jeremiás hiába emeli fel ismételten a szavát, ellentétben a hamis prófétákkal, hogy Nebukadneccar visszajön és ismét ostrom alá kerül Jeruzsálem, és elesik. Aki pedig nem hal meg, azt a babiloni király Babilonba hurcolja a templom kincseivel együtt, a várost a templommal együtt a földdel teszi egyenlővé. Sedékiás továbbra sem hitte el Jeremiás jóvendölését, hogy őt magát Babilonba hurcolják és ott hal meg. Inkább Ezékiel félreértelmezett jóvendölésében hitt, miszerint nem fogja meglátni Babilont. (Nem tudhatta, hogy Nebukadneccar megvakíttatja.) (Vö. 2Kir 25,6–9.) Jeremiás jóvendölése valósággá lett. Az utolsó politikai vezető, akivel

kapcsolata van Jeremiásnak, Gedaljá helytartó, aki hamar merénylet áldozatává válik.¹⁵

JEREMIÁS 26

Prófécia és hatása

Jeremiás működésének és annak a jelenségnek, amelyet ő maga személyével és életeseményeinek szimbolizmusával képviselt, különleges szerepe van az egész ószövetségi Szentírásban. Ő az utolsó, aki lelki és testi szenvedések árán ordítja a fülekbe a megtérés szükségességét, mielőtt Isten haragja végleg beteljesedik Izrael népén. Isten megövtá a babiloni fogság gyötrelmeitől, az elmenekülő maradék prófétájává vált. Az utókor nehezen tudja megítélni – nem is lehet –, hogy a ténylegesen bejárt út vagy a babiloni út lett volna-e számára a gyötrelmesebb. Babilonban az ő útját Ezékiel próféta folytatja. Nem tudhatjuk, hogy mennyivel volt másabb az egyiptomi száműzetés, sirt-e a Nílus partjainál, ha a Sionra, Jeruzsálemre gondolt. Az, hogy megkövezés által vesztette életét Egyiptomban, arra utal, hogy a maradék a száműzetésben is süket maradt, nem hallotta meg Isten üzenetét. Nem is hall arról a történelem, hogy ez a maradék visszatért volna, mint ahogy a babiloni fogság túlélői hazatértek. Jeremiás könyvének kiemelkedően nagy jelentősége van a profetizmus és az egész prófétai irodalom története szempontjából.¹⁶ Különös tekintettel a könyv 26. fejezetére, amely szervesen kapcsolódik a 7,1–15-höz, annak változata, két igehirdetés,

15. Kürti László: Jeremiás könyvének magyarázata in *A Szentírás magyarázata*. 2. köt. (Budapest: Kálvin, 1998).

16. Vö. Hetényi, 53. o.

két különböző időpontban, de tartalmilag, mondandójukat tekintve mindenképpen összecsengenek. Kétségtelen, hogy a fejezet életrajzi elemekben bővelkedik, ami nem alacsonyul öncéllá, hiszen a próféta életrajzi elbeszélései nem önmagáért mutatják be a próféta életét, hanem azért, mert a saját életét is beleviszi a próféta hivatásba, így az is a hivatás részévé válik.¹⁷ A próféta élete a próféta ígétől nem választható el.¹⁸ Maga a 26. fejezet abba a fejezetcsoportba tartozik, amelyben a Jeremiást küldetése során ért bántalmakról és szenvedésekről tudósítanak. Ezek az elbeszélések olyan részleteket írnak le a történekekből, amelyek csak olyantól származhatnak, aki szem- és fültanúja volt az eseményeknek, Jeremiás közvetlen környezetéből, ezért ezeknek a fejezeteknek szerzőjéül Bárukot tekintik. Báruk Jeremiás „írnoka” (36,32), közvetlen bizalmasa. Ezért ezeket a fejezeteket Báruk-életrajznak nevezik (vö. 19, 1–20, 6, 26, 36–44, 45).¹⁹ Ergo, a 26. fejezet az első fejezete annak a harmadik irodalmi gyűjteménynek a könyvön belül, amely a próféta életéről harmadik személyben számol be, illetve az üdvösségről szóló jövendöléseket tartalmazza.²⁰

A küldetés

„Jójákímnak, Jósiás fiának, Júda királyának uralkodása kezdetén így szólt az Úr igéje Jeremiáshoz: Ezt mondja az Úr: Állj az Úr házában udvarába, és szólj mindazokhoz, akik Júda városaiból eljönnek, hogy az Úr házában leboruljanak. Hirdesd nekik mindazt, amit megparancsoltam neked, egyetlen szót sem hagyhatsz el belőle! Talán hallgatnak rá, és mindenki megtér a maga gonosz útjáról; akkor én is megbánom, hogy gaztetteik miatt veszedelmet akarom zúdítani rájuk.” (Jer 26,1–3)

Az első versből az Úr igéje elhangzásának pontos idejét tudhatjuk meg. Jójákím Kr. e. 609-ben lépett trónra. (Nulladik év!)

Isten üzenetének vétele (2. v.) audiciós formában történik. A versben az időbeliség valamilyen ünnephez köthet, zarándok- vagy koronázási ünnep. „Állj az Úr házában udvarába”, a nép már a templomban van, és a próféta azoknak hirdeti az ígét, akik Júda városaiból érkeztek és az Úr tiszteletére jöttek el „leborulni” (imádkozni – Ká-

roli) a templomba. Érdekes összevetni ezt a szakaszt a 7. rész 2. versével. Ott az Úr azt mondja Jeremiásnak: „Állj az Úr házában kapujába”, és hirdesd mindazoknak az Úr ígétét, akik bemennek a kapukon. Tehát a nép még nincs a kapukon belül a templomban. Ez azt bizonyíthatja, hogy a 7,1–15-ben és a 26,1–6-ban leírtak két különböző igehirdetés alkalmával hangzottak el. Tudniillik más-más az igehirdetés konkrét helye. A kijelentésnyerés egy korábbi időpontot is tartalmazhat arra vonatkozóan, hogy mi az üzenet tartalma: „amit megparancsoltam neked...” Ez múlt idejű hivatkozás, amit az Úr a jelenben leszűkít, konkrét szavak formájába önt, és a próféta szóról szóra kell átadnia az üzenetet a hallgatóságnak. „...egy szót se végy el belőle!” (Vö. 4–6. vers.) Míg a 7,9. versben teljes egészében jelen van a tízparancsolat, illetve annak megszegése, taxatív ebből öt. Lopás (Ex 20,15), gyilkolás (Ex 20,3), paráznaság (Ex 20,14), hamis tanúzás (esküvés) (Ex 20,16), idegen istenek imádata (Ex 20,3) – a többi parancsolat kimondatlanul van jelen (miért nem említődik a többi?), hisz a templomba érkezők, illetve az igehirdetést hallgatók jól ismerték a tízparancsolatot, amelyen az egész törvény alapszik – addig a 26,4. versben röviden (leszűkítve) hivatkozik az Úr a törvényre. A küldő szöveg a kijelentés csorbíthatatlanságát a Dt 4,2 szerint fogalmazza meg:²¹ „Semmit se tegyetek ahhoz az ígéhez, amelyet én parancsolok nektek, se el ne vegyetek abból!”

3. v.: „Talán hallgatnak rá...” („Hátha szót fogadnak...” – Károli), és mindenki megtér a rossz/gonosz útjáról. A rossz/gonosz kifejezés a bűnös életmódra utal (*héb.*).

17. Vö. Gerhard von Rad: *Az Ószövetség teológiája*. 2. köt. (Budapest: Osiris, 2001), 43. o.

18. Claus Westermann: *Az Ószövetség teológiájának vázolata*. (Budapest: BRTA Bibliai és Judaisztikai Kutatócsoport, 1993), 127. o.

19. Vö. Rózsa Huba: *Az Ószövetség keletkezése*. 2. köt. (Budapest: SZIT, 2002), 176. o.

20. Uo., 173. o.

21. Vö. Hetényi, 54. o.

Meg kell különböztetnünk Isten népének bűnét és Isten népe tagjainak bűnét.²² (*A zsidó emberek összessége nem azonos Izraellel.*)

A 3. vers Isten személyes gondolata, amelyet Jeremiásnak „súg” meg. Micsoda felelősség Isten személyes gondolatait hallani, és micsoda megindító érzés. Azt látjuk, hogy Isten nemcsak a mindenség teremtője és korlátlan ura, hanem mélyen érző, empatikus. Ha pedig mindenki megtér rossz/gonosz útjairól, Izrael képes lesz Istennek tetsző életet élni („akkor megbánom, hogy gaztetteik miatt veszedelmet akartam hozni rájuk”), amelyben kifejeződik az Istenhez való rendíthetetlen hűség is, akkor Isten megszabadítja népét, hiszen nem akarja a bűnös ember halálát, hanem azt, hogy éljen (vö. Ez 18,23). Ebben az esetben az Úr még a gondolatát is elvetné annak, hogy Izrael népét veszedelembe taszítsa. Ezt kell megértetnie Jeremiásnak az igehirdetésben. A prófécia elhangzásának időpontjában még nem következett be a veszedelem, hiszen az Úr ekkor még csak „akart” cselekedni (vö. 5b v.).

A megtérés gondolatánál egy kicsit el kell időznünk. A megtérés a rossz/gonosz útról nem tévesztendő össze az Újszövetség megtérésfogalmával, de attól nem független. Ugyanakkor le kell szögezünk, hogy Izrael hite a szövetségen alapul, annak követelménye. A szövetség pedig JHWH szuverén akaratából jön létre, ahol JHWH diktálja a feltételeket. A feltételeket és a kikötéseket JHWH a Tórában adja közre, melyeket engedelmesen és hűségesen meg kell tartani. A sínai szövetség véglegesen kinyilatkoztatta az üdvösség tervének lényeges oldalát: Isten magához akarja fűzni az embereket, szolgálatára szánt kultuszközösséget alkotva belőlük, amelyet törvénye kormányoz, és amely ígéretének letéteményese.²³ Ebben az ígéletben benne van az új szövetség ígérete is: Jer 31,31. Van egy kémiai törvény (a Le Chatelier–Braun-elv), miszerint a kémiai reakciók mindig a legkisebb ellenállás irányába mennek végbe. Így van ez az életben is. Az egyensúly mindig a legalacsonyabb energiaszinten áll be. A legegyszerűbb engedni a csábításnak, eltávolodva az Úrtól, mert ez kényelmesebb, a legkisebb energiabefektetéssel a legnagyobb földi élvezetet eredményezi, és beáll az egyensúly a bűn kényelmi zónájában. Ez a bűn útja és helye, távol Istentől. A megtérés viszont itt a legnagyobb ellenállás irányában halad, hiszen a földi hívságokról le kell mondani, energiát kell befektetni, vissza kell állítani az emberben a hűség és engedmesség akaratát: meg kell térni a gonosz utakról. Az egyensúly Isten és az ember között az ember szempontjából a legmagasabb energiaszinten áll be, és ezt ál-

landóan táplálni kell, energiát kell befektetni, hogy ezt az egyensúlyt Istennek tetsző életnek nevezhessük. Istenhez közeledni, közelében maradni csak küzdelmek árán lehet. Isten szabad akaratot adott az embernek: az embert nem a körülményei, hanem a döntései formálják.

Az üzenet

„Ezt mondd nekik: Így szól az Úr: Ha nem hallgattok rám, és nem éltek törvényem szerint, amelyet elétek tártam, és nem hallgattok szolgálóimnak, a prófétáknak beszédére, akiket hozzátok küldtem – még hozzá idejében küldtem, de ti nem hallgattatok rájuk –, akkor úgy bánok ezzel a házzal, ahogyan Sílóval; ezzel a várossal pedig átkaiban példálózik majd a föld minden népe!” (Jer 26,4–6)

Itt kezdődik az Úr üzenetének szó szerinti tolmácsolása. A 4. verstől a 6. verssel bezárólag az üzenet jellegzetessége a feltételes mód használata („ha... akkor...”). Isten különleges úton való járást parancsolt népének, utasítása parancsolatokban és törvényekben öltött testet. Az „amit elétek tártam” a nemrégiben megtalált törvényekre utal. („Azután fölment a király az Úr házába, és vele együtt minden júdai férfi és Jeruzsálem egész lakossága, a papok és a próféták meg az egész nép apraja-nagyja. És felolvasta fülük hallatára a szövetség könyvének minden igéjét, amelyet az Úr házában találtak.” [2Kir 23,2])

Istentől eltávolodott gonosz út a bűn útja. Jeremiás máshol afelett kesereg, hogy ezek a bűnök súlyos szellemi teherként manifesztálódnak és nehezednek Izrael népére. Lusták a gondolkodásra. „Bizony, bolond az én népem, nem ismernek engem. Fiaim esztelenek, nem értelmesekek! Csak arra bölcsek, hogy rosszat tegyenek, de jót tenni nem tudnak!” (4,22) Nem tudnak figyelni (6,10). Elvakultság. „Nem megyünk!” (6,16) „Nem figyelünk!” (6,27) Gonoszság. „Még ha lúgban mosakszol is, és a szappant pazarolod magadra: bűnöd akkor is szenny marad előttem...” (2,22)²⁴ Jól látja ezt Jeremiás, hát még akkor az Úr, aki a vesék és szívek vizsgálója (Jer 11,20; Zsolt 7,10). Az engedmességre való intés (életgyakorlattá tétel), ami az egész Deuteronomiumon végighúzódik, emlékezteti Izraelt arra, hogy az engedetlenség bűn, amely elválasztja őt Istentől.²⁵ Az Úr hitelesíti (legitimáció) a próféták beszédét, ezzel Jeremiásét is. Az, hogy „idejében küldtem”, azt jelenti, hogy az Úr még cselekvése előtt figyelmeztette népét a veszedelemre, amelyet megtéréssel el lehetett volna kerülni. Ez viszont a hallgatók elutasító magatartása miatt nem történik meg (lásd fentebb). A 4. és 5. versben előforduló „hallgattok”,

22. Vö. Westermann, 119. o.

23. Vö. *Biblikus teológiai szótár.* (Budapest: SZIT, 1986), 496–499. o.

24. Derek Kinder: *Jeremiás könyve.* (Budapest: Harmat, 1997) nyomán.

25. Westermann, 120. o.

illetve „hallgattatok” szavak a tórá, illetve az éppen aktuális prófétai beszédre utalnak. „Izraelnek Istenével való története olyan folyamat, amelynek során Izrael Isten elleni vétkei oly mértékig növekedtek, hogy végül is Isten tulajdon népét elpusztító közbelépését idézték elő. Éppen ez az ítéletes prófécia magva: vádemelésre alapozott meghirdetése annak, hogy Isten saját népét meg fogja semmisíteni.”²⁶

A következmény pedig maga a veszedelem ígérete, Izrael házának pusztulása, hasonlóan a sílói szentély pusztulásához: „Elvetette sílói lakóhelyét, sátrát, amelyben emberek közt lakott.” (Zsolt 78,60) Az amfiktionikus törzsszövetség elvesztette központi szentélyét. Ez a pusztulás végleges volt, hiszen ezt a szentélyt sohasem építették újjá, hivatalát éves körjárat formájában látta el.²⁷ A várost, Jeruzsálemet pedig „gyalázni fogja a föld minden népe”, azaz ha szóba is kerül, átokformulában fogják emlegetni:²⁸ csúfolhatják a pogányok, gyalázzhatják Isten örökségét (vö. Ex 32,12; Dt 9,26), mert Isten ítélete van rajta. Az üzenet lényege az, hogy amennyiben Izrael nem tér meg rossz/gonosz útjairól, Isten ítéletének végrehajtása elkerülhetetlenné válik.

A hatás elmarad, de Jeremiásra nézve nem

„A papok, a próféták és az egész nép hallották, amint Jeremiás az Úr házában elmondta ezeket az igéket. Amikor Jeremiás elmondott mindent, amit az Úr parancsa szerint mondania kellett az egész népnek, megragadták a papok, a próféták és az egész nép, és ezt mondták: Meg kell halnod! Miért prófétáltad az Úr nevében, hogy úgy jár ez a templom, mint Síló, ez a város pedig romhalmazzá és lakatlaná válik? És az egész nép összesereglett Jeremiás körül az Úr házában.” (Jer 26,7–9)

A templomi hallgatóság három fő csoportja megdöbbenve hallgatta Jeremiás beszédét. A papokat a templom pusztulásának víziója egzisztenciálisan érintette, illetve megrendítette. A próféták az úgynevezett hivatásos, kultuszpróféták lehettek, akiket szintén érzékenyen érintett Jeremiás próféciaja. Végül pedig az egész nép, aki az ünnepre sereglett össze. A szövegösszefüggésből kiderül, hogy az „összesereglesnek” fenyegető értelme is van (8. v.). A 3–5. versekben nagy jelentéssel bírnak a négyszer előforduló „hallani” ige szinonimái. Minden esetben más-más a jelentéstartalom: 1. reménység (az Úr részéről, hogy meghallják üzenetét, és elkerülhető lesz a veszedelem), „talán hallgatnak rá...”; 2. kétszer fenyegetés: „ha nem hallgattok...(akkor)”, végül vádbeszéd: „de ti nem hallgattatok rájuk”. Itt a prófécia csúcsponti kérdése: a hallgatóság mit hall meg az Úr üzenetéből? A válasz a dráma beteljesüléséhez vezet. Hallottak, és nem értettek, illetve nem akartak érteni. „Halljátok csak, oktalan és esztelen nép, amelynek van szeme, de nem lát, van füle, de nem hall!” (Jer 5,21; vö. Ézs 6,9–10) Olyannyira, hogy a prófécia elhangzása után lincshangulat alakult ki. Megragadták Jeremiást, és azt mondták: Meg kell halnod! Könnyebb lett volna egy embert, még ha prófeta is, Isten embere is, elpusztítani (ami tovább tetézte volna a bűnt), mint hallgatni Isten üzenetére, és megtérni. A dühkitörés indítéka, hogy Izrael népe jövőjének zálogát téves utakon kereste, nem az igazi bűnbánattal párosuló megtérésre és JHWH akaratának feltétel nélküli teljesítésére koncentrált. Vakon bíztak Izrael és Sion örök választottságában, a templom jelenléte és a kultusz buzgó gyakorlata nyújtotta biztonságban,

26. Uo., 119. o.

27. Vö. Hetényi, 56. o.

28. Vö. uo., 55. o.

ezzel egyidejűleg a választottsággal járó kötelezettségeket elhanyagolták. Ezt a hamis biztonságtudatot még a hamis próféták is gerjesztették. *„Fegyvert nem láttok, éhínség nem tör rátok, sőt igazi békeséget adok nektek ezen a helyen.”* (14,13) Jeremiás szembeszáll ezekkel a hamis és öntelt nemzeti reményekkel: a templomba vetett hamis hit és a vakmerő bizakodás a veszedelembé visz. A fenyegető ítélet és a pusztulás hirdetése szembeállította Jeremiást az egész néppel, a királlyal, a papokkal és a prófétákkal egyaránt.²⁹ Érdekes párhuzam adódik, ha a templommal kapcsolatos sérthetlenség hiedelmét vizsgáljuk Jeremiásnak a 7,12–15, illetve a 26,6. versekben leírt prófécijája és Jézus Krisztus templommal kapcsolatos és félreértelmezett kijelentése között (Jn 2,19 és par.). Nem volt elég a babiloni fogság, a rengeteg szenvedés, majd az Úr szabaddító kegyelme, az intertestamentális kor hosszú ideje, a templommal kapcsolatos tévhit tovább élt, és ugyanazt a felháborodást váltotta ki Jézus beszéde, mint Jeremiásé a papok és az egész nép körében. Kimondhatjuk, hogy Jeremiás próféciai hatástalanok maradtak Izrael számára, mivel nem szívlelték meg Isten üzenetét. *„De nem hallgattak szavadra, nem éltek törvényed szerint, és nem tették meg mindazt, amit megparancsoltál nekik. Ezért zúdítottad rájuk mindezt a veszedelmet...”* (Jer 32,23) Jeremiás igehirdetései viszont magára a prófétára nézve életveszélyessé váltak. Nem szabad elfelejtenünk, hogy Jeremiás is ember, még ha Isten embere is. Gyötrődik és szenved a feladat súlya alatt, mert aki lát és ért, az mindig jobban szenved és nagyobb terhet visz, mint aki nem ért vagy nem is akar érteni, és nem lát, mert nem tud vagy nem akar (vö. Jer 20). *(Ha a ma emberére gondolok, felvetődik a kérdés: miért kegyelmi ajándék az, ha ért és lát az ember? Hiszen emiatt a sok vak és értetlen között nagy az ember gyötrődése, szenvedése. Azt gondolom, azért, mert a látással, értéssel Istent szolgálja a megajándékozott, ez pedig kimondhatatlan öröm forrása.)*

A perrendtartás

„Amikor meghallották ezeket Júda vezetői, felmentek a királyi palotából az Úr házába, és leültek az Úr háza új kapujának bejáratánál. A papok és a próféták ezt mondták a vezetőknek és az egész népnek: Halálra kell ítélni ezt az embert, mert ez ellen a város ellen prófétált, ahogyan magatok is hallottátok.” (Jer 26,10–11)

Amikor Júda vezetői tudomást szereztek Jeremiás prófécijának tartalmáról és/vagy a zavargásokról, perbe fogták Jeremiást. A szöveg azt sugallja, hogy az eljárás hivatalossága, a per spontán alakult ki: az igehirdetés és a nemtetszés, mai nyelven szólva, koncepció perré alakult.

Az azonnali intézkedés kényszere pedig a pökhendiségből és az alaptalan elbizakodottság téves tudatából, féltékenységből és félelemből eredt. Az „ezt az embert” kifejezést pejoratív értelemben használták. Hiszen ez a kifejezés a tömegeből jelent egyet, aki ilyen helyzetben elveszti individualitását, és csak az „elkövetett bűnével” jelölik a személyt. (ez az ember a város ellen prófétált... 11. v., ez az ember a nép vesztére törekszik!, vö. Jer 38,4). Összeül a bíróság, ami Júda vezetőiből áll, a templom bejáratánál ülnek törvényt az egész nép szeme láttára. A vádlók, a papok és a próféták beszédükkel maguk mellé akarták állítani a bámész tömeget. Érdekes figyelni arra, hogy az ítélet kívánalma hamarabb elhangzik, mint maga a vád. Halálra kell adni! – mert a város ellen prófétált, és nem: a város ellen prófétált – (ezért) halálra kell adni! Az ítélet első helyen való szerepeltetése az alig fékezett indulatokat demonstrálja. Tanúkra már nincs is szükség, hiszen ti „magatok is hallottátok” a próféta istenkáromló beszédét.

„Jeremiás viszont ezt mondta az összes vezetőnek és az egész népnek: Az Úr küldött engem, hogy a templom és a város ellen elmondjam mindazokat a prófétai igéket, amelyeket hallottatok. Most azért jobbszátok meg útjaitokat és tetteiteket, és hallgassatok az Úrnak, a ti Isteneteknek szavára! Akkor majd megbánja az Úr, hogy veszedelemmel fenyegetett titeket. Ami pedig engem illet: a kezetekben vagyok. Bánjatok velem úgy, ahogyan jónak és helyesnek látjátok! De tudjátok meg, hogy ha megöltök, ártatlan vér terhel benneteket, ezt a várost és lakóit, mert valóban az Úr küldött engem hozzátok, hogy elmondjam nektek mindezeket az igéket.” (Jer 26,12–15)

Jeremiásnak joga a védekezés, amit a bibliai jogrend biztosít számára: *„Hallgassátok meg testvéreiteket, és igazságosan ítélkezzetek mindenkinek az ügyében...!”* (Dt 1,16) Jeremiásé a szó. A címzettek ismételt megnevezése (recurrencia): *„ezt mondta a vezetőknek és az egész népnek...”* Jeremiás először legitimációjára hivatkozik: *„Az Úr küldött engem...”* Ha valaki előtt nem lett volna világos a próféta beszéde, kibontja a 6. versben megfogalmazottakat, és nyomatékosítja az Úr szándékát: úgy bánok a templommal és a várossal, mint Sílóval, tudniillik elpusztítom. A 13. versben az „út” szó átvitt értelmű (elvont-konkrét cserével alkotott metonímia) életmódot, életgyakorlatot jelent. A „megbánja” szó antropopathia: az Úr elveti annak gondolatát, hogy választott népét veszedelembé taszítsa. (Itt fedi fel Jeremiás a neki „súgott” isteni személyes gondolatot (vö. 26,3-nál írtak). A megbánás szó nem tévesztendő össze az emberi megbánással, amely meg nem fontolt cselekedet vagy éppen gondolat feletti sajnálkozást, lelkipurdalást jelent. *„Ami pedig engem illet – tudniillik Jeremiás –, az én személyem az üzenet szempontjából teljesen érdektelen, ki vagyok nektek szolgáltatóva. Bármilyen történések velem, az Úr akarata akkor is megvalósul, ha*

29. Vö. Rózsa, 189–190. o.

nem hallgattok az ő szavára, ha engem halálra adtok.” Jeremiás ártatlan, feltételezi a józan mérlegelést a „tudjátok meg”, ha halálos ítélet születik, „ártatlan vért” ontanak ki. Ez pedig a „vérvád”-at vonja maga után: „Ne szentségtelenítsétek meg azt a földet, amelyen laktok, mert a vér megszentélteti a földet, és a földnek nem lehet engesztelést szerezni a rajta kiontott véreért, csak annak a vérevel, aki kiontotta.” (Nm 35,33) A 15. versben a „valóban” szó inkluzí-

ve nyomatékositja Jeremiás legitimációját: „akár hiszitek, akár nem, akár tetszik, akár nem, tényleg az Úr küldött engem.” Jeremiás védekezése három pillérű (ezért stabil):

1. Próféta küldetésben járt el, legitimációja kétségtelen.
2. Feltételes, megtérés által elkerülhető ítéletet hirdetett.
3. Halálos ítéletének vérvád a következménye.³⁰

1. A védekezésben újból nyilvánvaló lesz a felhívás a feltétel nélküli engedelmességre az Úr irányában, sőt a megtérés elkerülhetetlen, ha azt akarják, hogy Isten ne taszítsa veszedelembe népét. Az ige az Úr szava, amit meg kell szívlelni.

2. Az Úr az ítélet visszavonását a megtérés feltételéhez köti: „Ha nem hallgattok rám, akkor” megélték a következményeket, az Úr végrehajtja ítéletét. Isten utálja a bűn minden formáját, a megbocsátást kizárólag megtéréssel lehet elérni.

3. „Ártatlan vért ontottak... vérontással gyalázták meg az országot” (Zsolt 106,38) (lásd még fentebb). A vérvád köztörvényes bűncselekményre vonatkozik: gyilkosság.

„A vezetők és az egész nép ezt mondták a papoknak és a prófétáknak: Nem kell halálra ítélni ezt az embert, hiszen Istenünknek, az Úrnak nevében beszélt hozzánk. Az ország vénei közül is felálltak egyesek, és ezt mondták az egész összegyűlt népnek: Ezékiás júdai király idejében is volt egy próféta, a móreseti Mikeás, aki ezt mondta Júda egész népének: Így szól a Seregek Ura: Felszántják a Siont, mint a mezőt, Jeruzsálem romhalmaz lesz, a templomhegy pedig erdős magaslat. Mégsem ölte meg Ezékiás júdai ki-

rály és egész Júda, mert félték az Urat, és mert esedeztek az Úrhoz. Az Úr pedig megbánta, hogy veszedelemmel fenyegette őket. Mi pedig ilyen nagy bajt zúdítanánk magunkra? (...) Jeremiásnak azonban pártját fogta Ahikám, Sáfán fia; ezért nem adták a nép kezébe, és nem ölték meg.” (Jer 26,16–19,24)

Egyik oldalon a vezetők és az egész nép, a másik oldalon a vádlók, a papok és a próféták. A vezetők Júda vezetői, az ország irányító testülete, a vének pedig a vidéki nemesiséget képviselik. Megszólalásuk idejére vonatkozóan bizonytalanság van, nem tudni, hogy a tárgyalás folyamán vagy az ítélethirdetés után hangzik-e el a beszéd. Az RÚF és a Károli-ford. nem említ időbeli meghatározást, míg a Neovulgata alapján készült SZIT-ford. az „akkor” szóval véleményem szerint „védőbeszéd” státuszú. A „mi pedig ilyen nagy bajt zúdítanánk magunkra” feltételesnek hat, tudniillik ha megölnénk. Az ítélethirdetés után nem lenne releváns ez a kijelentés, mivel nem született halálos ítélet, tehát magától értetődik: megszabadultunk a bajtól. Az „ítéletjavaslat” indoklásául történelmi példa kerül elő (ítélkezési paradigma – precedens jog) (Mik 3,12), amikor Mikeás prófétált Ezékiás királynak, aki meghallotta a prófécia üzenetét, és félték az Urat, esedeztek hozzá. És az Úr elveti a veszedelembe taszítás gondolatát, hiszen „Kicsoda olyan Isten, mint te, aki megbocsátja a bűnt, és elengedi népe maradékának büntetését? Nem tartja meg haragját örökké, mert abban telik kedve, hogy kegyelmet ad.” (Mik 7,18) A tudósításban taxatív nem hangzik el az ítélet maga. Viszont Báruk feljegyzéséből tudjuk (24. v.), hogy Ahikám (Jósiás király egykori bizalmasa) pártját fogta Jeremiásnak, ezért (is) megmenekült a halálos ítélettől.

A 19. és a 24. vers közé ékelődik be az úgynevezett „független”, ami a Kirját-Jeárimból való Ürijjá, az Úr legalizált

30. Vö. Hetényi, 58–59. o.

prófétájának története. Jójákím (gonosz) király halálra kerestette, végül elfogatta és karddal végeztette ki. Báruknak valószínű ezzel a történettel az volt a szándéka, hogy megmutassa, Jeremiás Úrijjá sorsára is juthatott volna, valamint hangsúlyozza Isten kegyelmének azt a nagyságát, amit Jeremiással szemben tanúsított ígérete szerint: „Megerősített várossá teszlek ma téged: vasoszloppá és ércfallá az egész országgal szemben, Júda királyaival, vezetőivel, papjaival és az ország népével szemben.”

(Jer 1,18; vö. Jer 15,20) „Harcolnak ellened, de nem bírnak veled, mert én veled leszek, és megmentelek! – így szól az Úr.” (Jer 1,19)

EPILÓGUS

(Rezümé)

Jeremiás, az Úr elhívott prófétája egész életén keresztül azért küzdött és prófétált, hogy megtérésre hívja Izraelt bűnös útjairól. Látva Júda és Jeruzsálem valláserkölcsi állapotát, szociális viszonyait és álságos, hamis biztonságérzetét, meggyőződhetett kortársai bűnösségéről. JHWH kezdetől fogva megkísérelte küldöttei útján jobb belátásra bírni, megtérésre indítani népét, de hiába: „Íme, veszedelmet hozok erre a népre: saját gondolataik gyümölcsét, mert nem figyeltek beszédemre, és tanításomat megvetették.” (Jer 6,19) „Fiaimat fölneveltem, fölmagasztaltam, de ők elpártoltak tőlem!” (Ézs 1,2) „Izrael nem ismer, népem nem ért meg engem.” (Ézs 1,3) A nép megmaradt bűnös állapotában, sőt az intések még csak növelték Izrael ellenkezését: „Minél több verést kaptok, annál jobban ellenkeztek!” (Ézs 1,5) Ezért elkerülhetetlen Isten ítélete, amit Jeremiás egész életén át hirdetett. Hiába tört össze korsót, tett jármot a nyakába, hiába hirdette az Úr igéjét, a nép nem látott és nem hallott. Jeremiás úgy látta, hogy Izrael elutasító magatartásának hátterében az ember természetében gyökerező mélyebb indokok húzódnak meg: „A bűn személyes és tudatos cselekedet, ami a próféta szerint annyira beleivódik az ember valóságába, hogy már nem képes letérni a bűn útjáról, és megváltozni. A bűn tehát az

emberi lét gyökeréig nyúló téves magatartás eredménye.”³¹ Mégis, Jeremiás igehirdetéseiben jelen van a remény, az isteni szeretet és irgalom. Ezért Isten népének sorsa nem a pusztulás, hanem az üdvösség lesz. JHWH végtelen szeretetében megbocsát, ismét magához vonja Izraelt, és új szövetségben állítja helyre az ember hűtlensége miatt elrontott viszonyt.³² Jeremiás hűséges szolgája maradt JHWH-nak, Izraelnek, hiszen egész élete Isten szeretete és a szeretett nép sorsa felett érzett keserűség között feszült. Hiszen Isten szava „perzselő tűzzé vált szívemben, csontjaimba van rekesztve. Erőlködtem, hogy magamban tartsam, de nincs rajta hatalmam.” (Jer 20,9b) „De áldott az a férfi, aki az Úrban bíz, akinek az Úr a bizodalma.” (Jer 17,7)

Luther így emlékezik meg Jeremiásról:

„Szegény, megszorított próféta volt ő, aki siralmas, gonosz időkben élt, és mondhatatlanul nehéz hivatalt viselt, mert negyven éven át, a fogság idejéig gonosz, csökönyös emberekkel perlekedett, noha igen kevés haszonnal; és látnia kellett, mint válnak idővel mind gonoszabbakká, és hogyan törnek naponként életére, ezenfelül sok egyéb kint is mértek reá. Ráadásul végig kellett élnie és saját szemével kellett látnia az ország lerombolását, a nép fogságra vettetését, a tengernyi siralmat és vérontást, mielőtt még Egyiptomban prédikált és szenvedett volna. Mivelhogy úgy tartják, hogy ott a zsidók halálra kövezték.”³³

31. Hetényi, 191–193. o.

32. Uo.

33. Luther Márton: *Előszók a Szentírás könyveihez*. ([Budapest]: Magyarországi Luther Szövetség, 1995), 76. o.

Ármay-Szabó Ádám

A Vizsolyi Biblia versbeosztása

*„A nagyon híres Bibliáknak külön nevük van. Az első görög Ótestamentum neve Septuaginta, mert hetven tudós fordította; a római katolikus egyház hivatalos latin Bibliája Vulgata, azaz közkézen forgó; az első nyomtatott Bibliát negyvenkét sorosnak hívják, mert a kódexírást utánzó öreg betűkből csak ennyi sort tudott rászorítani egy-egy oldalra Gutenberg János, wa nyomdászát első mestere. Luther első fordításának neve: Septem-ber Testament, arról a hónapról, amelyben megjelent; a hivatalosnak tartott angol fordítás: Jakab király Bibliája, mert az ő uralkodása idején készült. Az első teljes magyar nyelvű bibliafordítást Vizsolyi Bibliának nevezzük, mert ebben a kis Hernád menti, Abaúj megyei faluban nyomtat-
ták 1590-ben.”¹*

1. Bottyán János: *A magyar Biblia évszázadai*. (Budapest: Kálvin, 2009), 63. o.

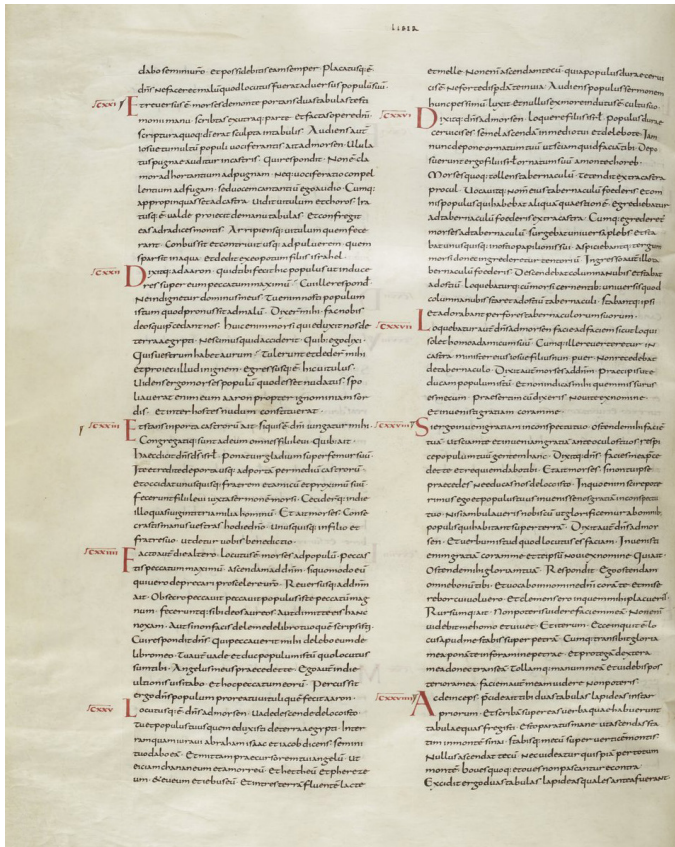
Az általános kijelentéseken túl (természet, történelem, lelkiismeret) kaptunk Istentől egy különleges kijelentést is, a Bibliát. Az összes kijelentésforma közül ez a legkonkrétabb, és ez tartalmazza az Ige testet öltését (Jn 1,14), azaz Jézus Krisztus leszületését és földi életének főbb eseményeit is. Ennek tanulmányozásához az egyik legnagyobb segítség a mai Bibliák precíz felosztása, ami a kéziratok idejében még teljesen ismeretlen volt (pl. Róm 3,10; 9,25.27.29; 10,16). Most ennek a munkának a jelentőségéről szeretnék pár szót ejteni a reformáció kapcsán az első teljes magyar nyelvű kiadást kicsit közelebbről megvizsgálva.

A versszámozás rövid története

A mai fejezetbeosztásunkat *Stephen (Stephanus) Langton* (1150–1228) párizsi professzor, majd canterburyi érsek készítette 1205-ben, ő osztotta fel a Bibliát (Párizsi Biblia) a latin szöveg (Vulgata) kiadásában.¹ Langton végigtanította a Bibliát az egyetemen, és közben zavarta, hogy nem tud konkrétan hivatkozni kisebb részekre.² Később ez a

1. A Tórát már korábban is felosztották 54 részre Babilonban, Jeruzsálemben pedig három évig tartó heti szakaszokra, azaz Mózes öt könyve itt összesen 154 egységre lett tagolva. Ez a hagyomány már a babiloni fogság alatt kialakult. De ez értelemszerűen nem egyezik meg a mai fejezetbeosztással, és mindössze liturgiai célt szolgált. Egy másik zsidó szövegtagolási hagyomány már jobban hasonlít Langton Ószövetséget érintő munkájára, de Langton fejezetbeosztása (a Zsoltárokat nem számítva) csak 80%-ban egyezik vele, így láthatóan felhasználta a korábbi egységhatárokat, de nem szolgálai módon alkalmazta őket.

2. Az Újszövetség teljes görög szövegének fejezetbeosztása *Alexandriai Kelemenhez* (150–215), *Tertullianushoz* (160–220) és a Vatikáni kódexhez (4. sz.) köthető, majd az evangéliumokat *Euszebiosz* (263–339) újra fölosztotta fejezetekre. Ezek a fejezetbeosztások viszont nem voltak

Rorigon Biblia (9. sz.) – részlet Mózes második könyvéből (szakaszhatárokat látunk, ami se nem vers, se nem fejezet)

fejezetbeosztás terjedt el világszerte.³ 1244 és 1248 között a fejezeteket A-tól G-ig hét részre tagolta *Hugo Saint-Cher* (1200–1263) dominikánus szerzetes – a kisebb fejezetek természetesen csak kevesebb részre lettek tagolva. A versszámozás elterjedéséig ezt használták a kommentárookban és a konkordanciákban is.

A versbeosztást a héber szövegre a zsidó rabbi és filozófus *Isaac Nathan ben Kalonymus* alkalmazta először – elfogadva Langton fejezetbeosztását⁴ – a héber Bibliához készített konkordanciájában 1440 körül (ez nyomtatásban 1523-ban jelent meg Velencében). A zsidó hagyományban a versekre tagolásnak azért volt már több évszázados múlt-

maradandóak, és sokkal messzebb voltak Langton munkájától, mint a héber felosztás.

3. A 9. századi Rorigon Bibliában szintén egyfajta fejezetre bontást látunk, de ez sem terjedt el (Mózes első könyve pl. 82 fejezetből állt). Ez leginkább egy részletes tartalomjegyzékként működött, és a mai Bibliákban használatos szakaszcímekhez hasonlóakat használt.

4. *Salomon ben Ismael* közvetítésével, aki 1330-ban felhasználta a keresztény fejezetbeosztást (kiegészítésként a margón feltüntetve) a héber nyelvű kéziratában.

ja:⁵ először szóban (felolvasáskor alkalmazták), később a babiloni masszoréta iskola korai kézírataiban. Itt még nem számokat, hanem apró köröket, pontokat (egyet vagy kettőt) vagy nyilakat használtak. A vers elejét vagy a végét jelölték meg,⁶ és a korábbi eltérő vershatár-kialakítási hagyományok (kumráni, masszoréta) egységesítésével jöttek létre. A Talmud korára már nagyból kialakult a mai masszoréta versbeosztás. Például a Kr. e.-i 2. századból származó Septuaginta-kézirat a Tórát már így tagolja fel.

Ezt követően a versszámozás kialakítását *Santes Pagninus* (1470–1541) olasz dominikánus bibliatudóshoz kötik, aki az Ószövetséget a masszoréta beosztás szerint számolta (1528),⁷ az Újszövetségben viszont nagyobb egységeket használt. Végül *Robert Estienne* (latinus nevén: *Robertus Stephanus*) készítette el és vezette be a ma is használatos fejezeteken belüli versszámozást 1551-ben az Újszövetséghez (görög–latin nyelvű kiadás), majd 1553-ban a teljes francia nyelvű Bibliához. Kortársai közül Estienne munkája maradt meghatározó és maradandó, így vele kicsit részletesebben foglalkozunk.⁸

Robert Estienne

Robert Estienne (1503–1559) nyomdász *Henri Estienne* párizsi nyomdász második fia volt, és 1526-tól vezette tovább apja nyomdáját.⁹ Többek között nagyon jól tudott görögül és latinul. Klasszikus latin szerzők és egyházatyák munkáit is megtaláljuk kiadványai között. Már fiatalkorától fogva elszántan kutatta fel a Szentírás régi kézíratait és nyomtatott kiadásait, egybevetette a különböző változatokat, és mindig az általa legjobbnak ítélt szöveget adta ki – miközben a margón feltüntette az egyéb fontos szöveg-változatokat. 1528-ban, három évi munka után jelentette meg – Jeromos latin fordítása első kritikai kiadásaként (!) – az első teljes latin nyelvű Bibliáját. Új mellékleteket

5. Kustár Zoltán: *A héber Ószövetség szövege*. (Budapest: Kálvin, 2010), 43–52. o.

6. Lásd például a Biblia Hebraica alapjául használt Leningrádi kódexet, amely a tibériási masszoréták (palesztinai tradíció) rendszerét követi.

7. G. F. Moore: *The Vulgate chapters and numbered verses in the Hebrew Bible*. *Journal of Biblical Literature*, Vol. 12, No. 1, 1893, 73–78. o.

8. P. Vásárhelyi Judit: *Robert Estienne magyarországi hatása in Biblia Hungarica philologica. Magyarországi bibliák a filológiai tudományokban*. ([Budapest]: Argumentum–OSZK–MTA Irodalomtudományi Intézet–MOKKA-R Egyesület, cop. 2009).

9. Az előreformátornak is tekinthető *Jacques Lefevre* (1455–1536) francia teológus és tudós társainak munkáit jelentette meg leginkább.

Robert Estienne (1503–1559)

kötött a kiadásába, mint például a héber nevek magyarosítását. Később az általa felfedezett újabb források alapján többször is revideálta és jelentette meg a teljes Szentírást. Az ő újítása az is, hogy közepén, a lapok tetején a bibliai könyvekre utaló fejléceket találunk.

I. Ferenc király (1494–1547) támogatásának köszönhetően Estienne 1539-től királyi nyomdásznak lett kinevezve, ami különleges kiváltságot jelentett a héber és a latin könyvek nyomtatásában, és egy évvel később már a görög könyvekre is kiterjedt. Így 1539-től 1544-ig és 1544-től 1546-ig kétszer is megjelentette a héber Bibliát. A *Daniel Bomberg* (1470–1549) által Velencében 1517-ben kiadott héber szöveg volt számára a minta, amely már tartalmazta Langton fejezetbeosztásait.¹⁰ Azt a rabbinikus tudós, *Jakov ben Hajim* (1470–1538) szerkesztette a Bomberg által összevásárolt mindenféle héber kéziratokból. Sokáig ez számított a legautentikusabb héber szövegnek (Textus Receptus). Estienne is így készítette a maga kiadásait, miközben héberül nem tudott annyira, mint latinul vagy

görögül. A görög nyelvű Újszövetséget négyszer adta ki (Párizs: 1546, 1549, 1550; Genf: 1551), és I. Ferenc kérésére *Claude Garamond* (1510–1561)¹¹ betűtípusait használta hozzá. A lapok belső margója tartalmazta az eltérő szövegváltozatokat, a külsőn pedig a Septuagintára való utalások, egyéb jegyzetek és a fejezetszámozás szerepelt.

II. Henrik (1519–1559) – nem úgy, mint elődje, I. Ferenc – már figyelembe vette a párizsi teológusok rosszallásait és elítélő megjegyzéseit, és 1548 novemberében visszamenőleg is betiltatta az Estienne-féle Biblia- és Újszövetség-kiadásokat a megértést segítő jegyzetek, összegzések, indexek „eretnek”-nek mondott tartalma miatt. Nem beszélve a Vulgata szövegében végrehajtott módosításokról, melyek a „szent fordítás” pontosságát automatikusan megkérdőjelezték. 1551-től a tiltott könyvek katalógusában, majd 1559-től az első pápai Indexben (Index librorum prohibitorum) is szerepeltek bibliakiadásai. Estienne tudósként, tisztán tudományos, nyelvészeti és szövegkritikai alapon fokozatosan egyre jobban eltávolodott a katolikus Biblia szövegétől, miközben a tridenti zsinat (1545–1563) nem tűrt semmilyen kritikát. Ezért 1550-ben Estienne-nek is át kellett települnie a „reformáció egyik fővárosába”, Genfbe, ahol 1556-ban át is tért. És itt adta ki 1551-ben a negyedszere megjelenő Újszövetségét, az azóta is népszerű fejezeteken belüli versszámozással. Majd 1552-ben válaszul latinul és franciául is kiadta védekezését a párizsi teológusok kritikáira.

1553-ban szintén Genfben adta ki *Pierre Robert Olive-tan* (1506–1538) fordításában a teljes Szentírást francia nyelven, amely az ottani *Károlinak* felel meg. Ez az első olyan Biblia, amelynek mind az Ószövetségében, mind az Újszövetségében megjelenik az egységes fejezet- és versszámozás. Majd két évvel később, 1555-ben latinul is megjelentette a teljes Bibliát az általa véglegesített versszámozással. A margón apró jegyzet – amely a szöveget magyarázta – és kereszthivatkozások voltak. Estienne tipográfiájában a főszöveget nem tagolta versekre, hanem egységként meghagyta, ahogyan az akkor szokás volt. A verseket ¶ jelek választják el egymástól a fő szövegoszlopon belül a versszámozás ezek mellett található. Ugyanakkor a szövegoszlop mellett továbbra is ott maradtak az ábécé nagybetűi (A-tól G-ig), ahogy azt a korábbi rendszer megkívánta, mivel a bibliai szakaszokat addig csak ezekkel tudták beazonosítani. Ez természetesen később már szükségtelen volt, hiszen a fejezetek számozása és a versek számozása sokkal pontosabb eredményt adott. Ennek megfelelően készítette el új konkordanciáját is, hiszen a versszámozás alkalmazásával a keresés gyorsabbá és

10. Az 1547–1548-as kiadásban már versszámozás is szerepelt, de csak minden 5. verset jelölték meg. (Moore, 73–78. o.)

11. *The Garamont family*. http://www.garamond.culture.fr/en/page/the_garamont_family. (Letöltés: 2017. 05. 10.)

egyértelműbbé vált. Az 1557-ben három kötetben megjelent nagy alakú Bibliája már az összes újítását tartalmazta. 1559-ben a francia nyelven megjelent Genfi Biblia minden fejezetnek a rövid összegzését közli az adott fejezet előtt; a margón teológiai és fordítási jegyzeteket találhatunk; több térképet, indexet és táblázatot is felhasznál a szöveg könnyebb megértéséhez; a bibliai könyvek tipográfiájától eltérő szerkesztéssel a könyvek bevezetését is tartalmazza; és természetesen a bőszéges tartalomjegyzéket is magában foglalja. Ez több mint 450 évvel ezelőtt már lehetséges volt. Ma sem várhatunk el kevesebbet egy valóban jó és alapos bibliakiadástól.

Robert Estienne a bibliakiadásban kimagasló tehetség volt, egész életében azon igyekezett, hogy könnyen használható és könnyen érthető Bibliákat tudjon megjeleníteni a lehető legpontosabb fordításban. A versszámítás bevezetése a bibliahasználatban, és a bibliai konkordancia olyan elvülhetetlen eszközök, amelyek azóta is segítenek minket a naponkénti bibliatanulmányozásban.

Luther idejében 15 nyelven volt olvasható a Biblia, az 1700-as években 52 nyelven, az 1800-as években 75 nyelven, az 1900-as években 567 nyelven, az 1970-es években 1431 nyelven (vagy nyelvjárásban), 1994-ben 2092 nyelven (vagy nyelvjárásban), 2010-ben 2565 nyelven (vagy nyelvjárásban). Kevés (különös irodalmi igényeket kielégítő és egyénieskedő) kivételtől¹² eltekintve ezek mind tartalmazták a 16. századi újítást, a pontos bibliai versszámítást az Ó- és Újszövetségben egyaránt.

A Vizsolyi Biblia

Minden európai kultúrára és nyelvre óriási hatással voltak a reformáció idejében induló nemzeti nyelvű¹³ bibliafordítások. A magyar kultúrára, a magyar nyelv és gondolkodás fejlődésére is kiemelkedő jelentőséggel bírtak a magyar bibliafordítások, és azok között is az első teljes máig fennmaradt kiadás, a Vizsolyi Biblia. 427 éve 1590. július 20-án fejeződött be az első teljes magyar nyelvű szentírás nyomtatása.

Károlyi/Károli Gáspár (1529/1530–1591) református eszperes gönci lelkész fogta össze a fordítási munkálatokat. Több fordítótársa volt, de a fordítást ő gondozta, szerkesztette és rendezte sajtó alá. A lengyel *Mantskovits (Mantskovit) Bálint* (†1596) pedig a nyomtatással kapcsolatos te-

endőket igazgatta. Ennek a közös és igen nagy munkának a gyümölcse ma már Magyarország egyik védjegye lett:

„A Vizsolyi Református Egyházközség Isten előtt hálással szívvel fogadta a Hungarikum Bizottság 2015. január 29-i döntését, amivel a Vizsolyi Bibliát Magyarország legkiemelkedőbb szellemi értékeinek sorába emelve azt hungarikummá minősítette. E minősítés külön hangsúlyozza, hogy itt a Vizsolyi Biblia, mint első, teljes magyar nyelvű bibliakiadás, mely óriási hatást gyakorolt a magyar nyelv fejlődésére, a magyar nemzeti identitás megerősödésére, irodalmi-művészeti hatása tekintetében pedig páratlan ihlető erővel bírt a magyar történelemben.”¹⁴

Károli Nagykarolyban született 1529 körül, eredeti neve *Radics(ics) Gáspár*, amelyet szülővárosáról Károlyira változtatott, ami az akkor használatos átírás miatt a ma ismert „Károli”-ként maradt fenn.¹⁵ A Wittenbergi Egyetem évkönyvében – ahol tanult – a neve „Caspar Carolus Pannonius”-ként szerepel. Itt hallgatta többek között *Philipp Melanchton* (1497–1560), és szívta magába a reformáció szellemiségét. A cikk céljára tekintve sajnos a jelenlegi keretek között Károli életében nem tudunk mélyebben elmerülni, viszont vázlatosan át kell néznünk a magyar nyelven már a Vizsolyi Biblia előtt megjelent szentírási részleteket:

- *Pécsi Tamás és Újlaki Bálint*: „Huszita Biblia” (1436–1439) – elveszett, de részletei a Bécsi kódexben, a Münchener kódexben, illetve az Apor-kódexben fennmaradtak. Összesen 18 könyv az Ószövetségből, és 4 könyv (az evangéliumok) az Újszövetségből
- *Báthori László*: Szentírás (1437–1457) – teljes fordítás, de elveszett
- Winkler-kódex (1506) – részleteket tartalmaz
- *Halábori Bertalan*: Döbrentei-kódex (1508) – részleteket tartalmaz
- Begina-kódexek – részleteket tartalmaznak:
 - Fesztetics-kódex (1494 előtt)
 - Czech-kódex (1513)
 - Keszthelyi kódex (1522)
 - Székelyudvarhelyi kódex (1526–1528)
 - Kulcsár-kódex (1539)
- Apáca-kódexek – részleteket tartalmaznak:
 - Példák könyve (1510)
 - Pozsonyi kódex (1520)

12. Ma már inkább arra használják ennek teljes elhagyását, hogy a mesterséges fejezet-, szakasz- és versbeosztás ne zavarja a folyamatos olvasást, és a szövegösszefüggések követhetőbbek maradjanak.

13. Például *Szenczi Molnár Albert* alkotta meg az első teljes „Magyar nyelvten”-t, és adta ki 1610-ben Hanauban. A Vizsolyi Biblia volt az egyik fő forrása hozzá.

14. *Hungarikum lett a Vizsolyi Biblia!* <http://www.vizsolyibiblia.hu/index.php/hireink/28-hungarikum-a-vizsolyi-biblia>. (Letöltés: 2017. 04. 22.)

15. A korabeli helyesírás szerint Károli, amit „károlyi”-nak kell ejteni. Mivel jelen dolgozat a Bibliáról szól, és nem Károli életéről, így most az 1908-as kiadáson is szereplő változatot használok.

- Érsekújvári kódex (1529–1531)
- Jordánszky-kódex (1514–1519) – részleteket tartalmaz
- Érdy-kódex (1526) – evangéliumi részleteket tartalmaz
- *Komjáti Benedek*: Az szent Pál levelei magyar nyelven (1533) – az első nyomtatott magyar bibliai szöveg
- *Pesti Mizsér Gábor*: Új Testamentum (1536) – valójában csak a négy evangéliumot tartalmazza
- *Sylvester János*: Új Testamentum magyar nyelven (1541)
- *Benczédi Székely István*: Zsoltárok könyve (1548)
- *Heltai Gáspár*: Biblia több kötetben (1551–1556) – majdnem teljes
- Károli Gáspár: Két könyv minden országnak és királyoknak jó és gonosz szerencséjének okairul (1563) – különálló vereseket tartalmaz¹⁶
- *Méliusz Juhász Péter*: részletek az Ószövetségből (1565) és a teljes Újszövetség (1567) – ami nem maradt fenn
- Batthyány-kódex (1574) – részleteket tartalmaz
- *Telegdi Miklós*: Az evangeliomoknak ... magyarázatja I–III. (1577–1580) – részleteket tartalmaz
- *Félegyházi Tamás*: Újtestamentum (1586)
- Károli Gáspár: Szent Biblia (1590)

Számunkra most azért volt fontos ez a felsorolás, mert a pontos versbeosztás magyarul a Vizsolyi Bibliában jelent meg először, és így látjuk ebben is Károli úttörő nagyságát. Mai ismereteink szerint Károli az akkori héber és a görög kiadások mellett az alábbi szövegeket használta fel a fordításánál: a Vulgatát, a Septuagintát (LXX), *Theodotion* fordítását, továbbá a század nagy bibliatudósainak, *Franciscus Vatablus*, *Sebastian Münster* (1534–1535), *Santes Pagninus* (1528), *Rotterdam Erasmus* (1516), *Johannes Oecolampadius*, *Petrus Martyr* (1564), *Franciscus Junius* és *Immanuel Tremellius* (1575–1579) fordításait és kommentárjait. Tremellius az, akire legtöbbször hivatkozik, ennek ellenére (és a közhiedelemmel szemben) a versszámzásban nem mindig őt követi. Akkoriban több (kicsit) eltérő változat létezett, és nem Robert Estienne volt az első, aki ezzel foglalkozott. Olyannyira nem, hogy édesapja jóval korábban, 1509-ben adta ki a Zsoltárok könyvét latinul, arab versszámzással. Nagy valószínűséggel Estienne ismerte *Conradus Pellicanus* versbeosztását is, vagy mindkettőn közös forrást használtak.

16. Érdekessége, hogy Károli közeli világvégét hirdet benne, ami lehet, hogy a magyar bibliafordítás mihamarabbi elkészítésének szükségességében is megerősítette. (Szabó András – Szántó Tibor: Károlyi Gáspár vizsolyi bibliája in *Szent Biblia az az Istennek O es Wy Testamentvmanac prophétac es apostoloc által meg iratott szent könyvei*. Hasznos kiad. [Budapest: Magyar Helikon, 1981], 6. o.)

Conrad Kürsner – latinul *Conradus Pellicanus* (1478–1556) – ferences szerzetes, hebraista teológus, aki barátjának mondhatta *Sebastian Münstert* (1488–1552), *Rotterdam Erasmus* (1466–1536) és *Ulrich Zwinglit* (1484–1531) is. Gyakorlatilag a héber nyelv szerelmese lett, miközben autodidakta módon tanulta a nyelvet. Rengeteget olvasott és fordított rabbinikus iratokat. Egyre inkább közeledett a reformáció szellemiségéhez, míg végül Zwingli hívására 1526-tól haláláig a zürichi református egyetemen (*Carolinum*) tanított, ahol éppen akkor tanult *Heinrich Bullinger* (1504–1575) is. Utódja pedig a katedrán nem más lett, mint *Petrus Martyr* (1499–1562), akinek fordítását és kommentárját Károli is felhasználta a Vizsolyi Bibliában.¹⁷

Pellicanus másik szenvedélye a rendszerezés volt, könyvtári katalógusokat és nyilvántartásokat vezetett.

Conradus Pellicanus (1478–1556)

17. Imre Mihály: *A Vizsolyi Biblia egyik forrása, Petrus Martyr*. ([Debrecen]: Tiszántúli Református Egyházkerület, cop. 2006).

Már 1532-től egy olyan versközi kommentársorozatot adott ki Zürichben, ahol kis eltéréssel (!) a ma már jól ismert versszámozás szerepel az ószövetségi könyveknél. Az újszövetségi és az apokrif könyveknél viszont még más felosztást használ (hol több, hol kevesebb versre van bontva egy adott fejezet). Érdekessége viszont, hogy 1537-ben megjelentetett konkordanciáját (Index Bibliorum) még a régi rendszer szerint, a fejezeten belüli betűjelzésekkel (A-tól G-ig) készíti el. Károli (csapata) helyenként Pellicanus követi Estienne-nel szemben (pl. Józs 6,26; 2Kir 10,34; Ézs 64,1–2). A már említett Daniel Bomberg által kiadott, Jakov ben Hajim által szerkesztett, 1517-ben megjelent héber kiadást is használta Károli, ahogy a svájci teológusok által készített Biblia Tigurinát is (1543), amely az első református teljes Biblia latin nyelven. A Tigurina elkészítésében pedig Zwingli és Münster irányítása alatt számos kiemelkedő teológus dolgozott, úgy, mint a már említett Conradus Pellicanus is.

Ezenkívül Estienne is ismerte *Santes Pagninus* munkásságát, hiszen a héberből készített fordításának szövegét Estienne 1557-ben adta ki a Vulgata szövegével párhuzamosan, amely szintén kapcsolatba hozható Károliékkal a Vizsolyi Biblia előszava szerint. Károli természetesen a korábbi, főleg kortárs magyar fordításokat (Heltai Gáspár, Méliusz Juhász Péter, Székely István stb.) is ismerte. Tehát nyugodtan állíthatjuk, hogy Károli és társai úgy próbálták a lehető legjobb fordítást számunkra összeállítani, ahogy a kortársaik: összevásárolva az akkori lehető legtöbb és leginkább elfogadott szövegváltozatokat, és azokból a legjobb tudásuk szerint egy új kombinációt készítettek. Károliék olyannyira nem kímélték magukat, hogy a Vulgata anyagán felül minden apokrif könyvet, amit találtak még, lefordítottak, így készítették el az első (és azóta is egyetlen) majdnem teljes magyar nyelvű Septuaginta-fordítást.

Az eltérések

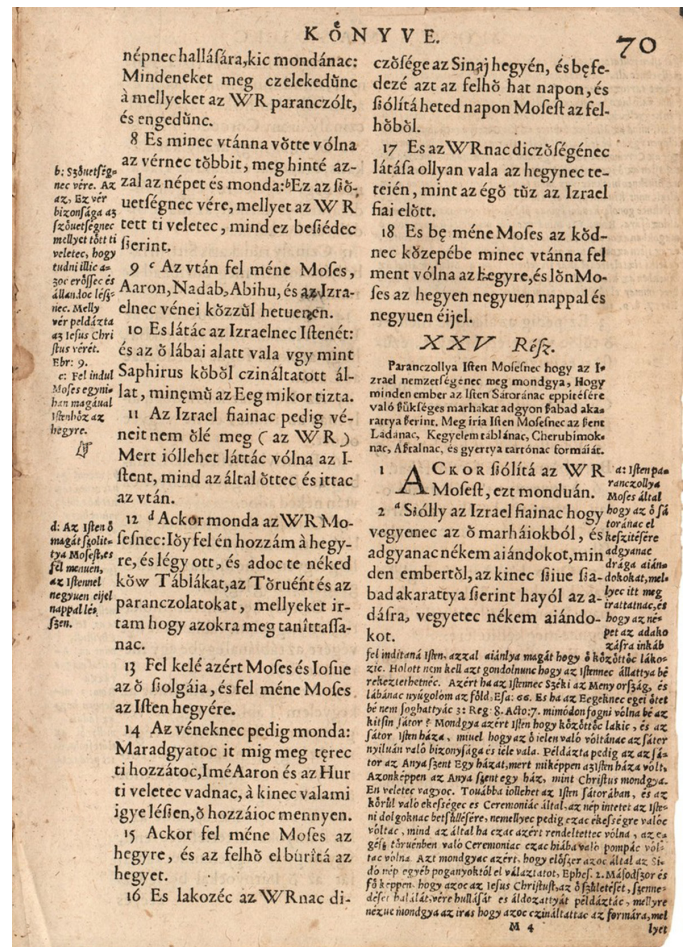
Itt röviden meg kell említenünk a nyomtatott héber Bibliák történetében végbemenő paradigmaváltást, azt a pontot, amikor Bomberg már említett textus receptusát felváltja a Leningrádi kódex (1008) mint a héber Ószövetség rendelkezésünkre álló legkorábbi teljes kézírata. Nagyjából¹⁸ ezt alkalmazzák a modern kritikai kiadások is (BHK,¹⁹ BHS,²⁰ BHQ²¹). Ez okozza például, hogy az Ószövetségben a Ká-

18. Kustár, 59. o.

19. Biblia Hebraica Kittel (1927–1937).

20. Biblia Hebraica Stuttgartensia (1968–1976).

21. Biblia Hebraica Quinta (2004).

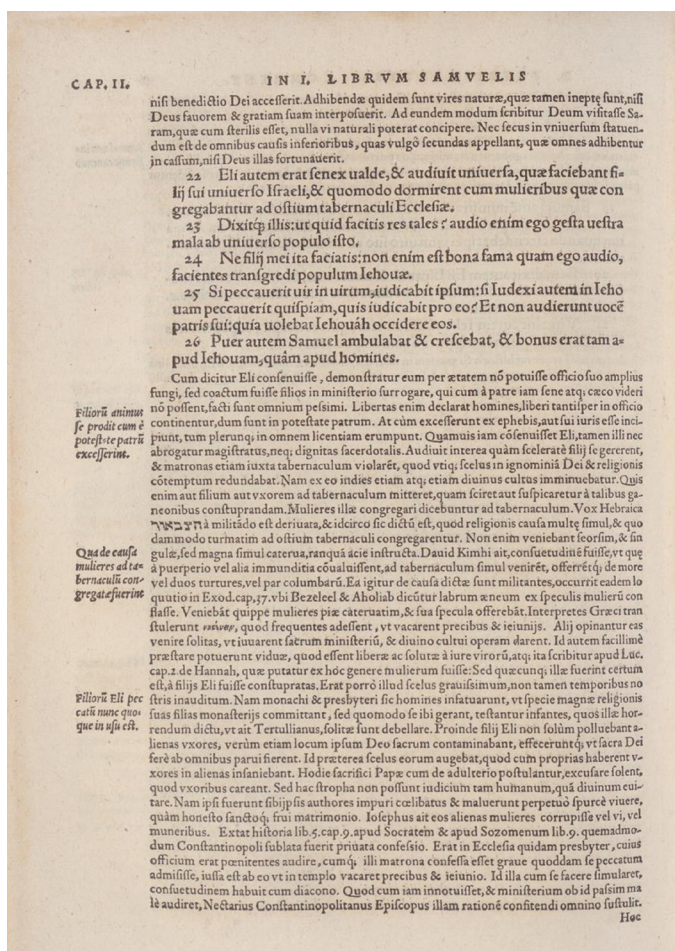
Vizsolyi Biblia (1590) – részlet Mózes második könyvéből

roli-biblia versbeosztása más, mint az új protestáns bibliafordításé (1975, 1990, 2014).²²

Hasonló szövegkritikai pontosítások és egységesítések miatt van különbség a vizsolyi kiadás és az 1908-as Károli-biblia versszámozása között.²³ Józs 6,27 (hiányzik a Vizsolyiból); Bír 5,31 (a Vizsolyiban 5,31–32); Ruth 2,19 (a Vizsolyiban 2,19–20, és emiatt csúszik tovább a számozás); 1Sám 17,6–7 (a Vizsolyiban 17,6, és emiatt csúszik tovább a számozás); 2Sám 5,15–16 (a Vizsolyiban 5,15, és emiatt csúszik tovább a számozás); 2Kir 10,34–35 (a Vizsolyiban 10,34, és emiatt csúszik tovább a számozás); Zsolt 3,1 (a Vizsolyiban a címzés, és emiatt csúszik tovább a számozás) – a Zsoltárok könyvének ez általánosabb probléma, így ez az eltérés más zsoltárokat is érint (Zsolt 4,1; 5,1; 6,1; 7,1; 8,1; 9,1; 12,1; 13,1; 18,1; 20,1; 22,1; 30,1; 31,1; 34,1; 36,1; 38,1; 39,1;

22. Karasszon István: A Magyar Bibliatanács 1975-ben megjelent új bibliafordítása (javított különlenyomat!) in *Felebarát vagy embertárs.* (Budapest: Hermeneutikai Kutatóközpont Alapítvány–Luther–Kálvin, 2014), III. o.

23. Természetesen a deuterokanonikus és az apokrif szövegek miatti eltéréseket nem vettem figyelembe. Itt időben visszafelé haladok, tehát az 1908-ashoz hasonlítom az 1590-est.

Petrus Martyr kommentárja (1564)
– részlet Sámuel első könyvéből

40,1; 41,1; 42,1; 44,1; 45,1; 46,1; 47,1; 48,1; 49,1; 51,1–2; 52,1–2; 53,1; 54,1–2; 55,1; 56,1; 57,1; 58,1; 59,1; 60,1–2; 61,1; 62,1; 63,1; 64,1; 65,1; 67,1; 68,1; 69,1; 70,1; 72,1; 75,1; 76,1; 77,1; 80,1; 81,1; 83,1; 84,1; 85,1; 88,1; 89,1; 92,1; 102,1; 108,1; 140,1; 142,1) –; Zsolt 15,5 (a Vizsolyiban 13,5–6); Zsolt 19,1 (a Vizsolyiban a címzés, és emiatt csúszik tovább a számozás) és 19,5 (a Vizsolyiban 19,4–5, és emiatt nem csúszik tovább a számozás); Zsolt 21,1 (a Vizsolyiban a címzés, és emiatt csúszik tovább a számozás) és 21,8 (a Vizsolyiban nem szerepel, és emiatt csúszik még tovább a számozás); Ézs 64,1 (a Vizsolyiban 64,1–2, és emiatt csúszik tovább a számozás); Mt 5,11–12 (a Vizsolyiban 5,11, és emiatt csúszik tovább a számozás) és 5,43–44 (a Vizsolyiban 5,42, és emiatt csúszik még tovább a számozás); Mt 13,3 (a Vizsolyiban 13,3–4, és emiatt csúszik tovább a számozás); Mt 16,4 (a Vizsolyiban 16,4–5, és emiatt csúszik tovább a számozás); Mt 18,28 (a Vizsolyiban 18,28–29, és emiatt csúszik tovább a számozás); Mk 15,47 (a Vizsolyiban nem szerepel); Lk 5,38–39 (a Vizsolyiban 5,38); Lk 23,56–57 (a Vizsolyiban 23,56); ApCsel 19,4–5 (a Vizsolyiban 19,4, és emiatt csúszik tovább a számozás); ApCsel 24,10 (a Vizsolyiban 24,10–11, és emiatt csúszik tovább a számozás).

Ez túl sok eltérés annak feltételezéséhez, hogy egyszerűen csak hibáztak a fordítók és/vagy a szedők. Valószínű, hogy Károliék egy vagy több olyan forrást is használtak és akár tekintélynek fogadtak el, amelyek nem teljesen Robert Estienne versszámozása szerint osztották be a fejezeteket, hanem időnként eltértek tőle. Először a Zsoltárok könyve lett „kiigazítva” a második (1608-as) kiadáshoz Szenczi Molnár Albert (1574–1634) által, miután a genfi zsoldárok mintájára újrafordította a zsoldárokat (1607). *Theodor Beza* (1519–1605) zsoldárfordításainak versbeosztását (1566) követte a Vizsolyi Biblia, de később, 1591-ben Beza kiadott egy olyan kommentárt is, ahol mindkétféle versbeosztás szerepelt. Ehhez a második és akkor már általánosan használt versbeosztáshoz igazította Szenczi Molnár is az 1608-as Hanau Bibliát. Viszont a Zsoldárok könyvében kívül nem nyúlt sem az Ószövetséghez, sem az Újszövetséghez a versszámozást illetően. A többi eltérés kiigazításának nagy része a harmadik-negyedik kiadás körül zajlott le, de néhány egyedi versszámozás továbbra is megmaradt (pl. Bír 5,31–32; 2Kir 10,34–35). Szenczi Molnár Albert ugyanis a Genfi Bibliával és Johannes Piscator (1546–1625) fordításával (1602–1604) vetette össze a Vizsolyi Bibliát az 1612-es (harmadik) kiadás előtt. A „javítások” csak az Újszövetséget érintették, és ott sem mindent, így maradtak továbbra is Vizsolyi jellegzetességek (pl. Mt 13,3–4; Lk 23,56) az 1612-es Oppenheimi Biblia részeként. A negyedik, 1645-ös amszterdami kiadásban már az ószövetségi versszámozás is némileg igazítva lett (pl. Józs 6,27; Ruth 2,19), illetve az újszövetségből is egy (Mt 13,3). Az ötödik, 1661-es kiadás (Váradai Biblia), teljesen megfelel a negyedik kiadás versbeosztásának – egyáltalán nem nyúltak hozzá. A hatodik, 1685-ös, Misztótfalusi Kis Miklós (1650–1702) által átdolgozott és javított kiadás (Aranyas Biblia) már csak két igehelyet hagyott meg (Ézs 64,1–2 és Lk 23,56), amelyek már csak az 1908-as revízióban lettek javítva, több mint 200 évvel később.

Ezeket a különbségeket ne tekintsük hibáknak, ugyanis a korábbi hagyományokban előfordultak: például Pellicanus ószövetségi kommentárjaiban (Józs 6,26; 2Kir 10,34), illetve Beza újszövetségi kommentárjaiban (Lk 23,56) is fellelhetjük őket. Sokkal inkább jeleként tekintsünk rájuk, amelyek nyomán felfedezhetjük, hogy milyen forrásokat használtak még Károliék. Pagninus 1528-as ószövetségi versbeosztását érdekes módon egyik eltérés sem követi, pedig az is különbözik helyenként (akár ugyanabban a fejezetben) Estienne rendszerétől. Az újszövetségi, a deuterokanonikus és az apokrif könyveknél pedig Pagninus teljesen más beosztást használ, ami nagyobb versegyeségeket jelent.

Abból is láthatjuk, hogy Károli magyar vonatkozásban újított a versszámok bevezetésével, hogy Sámuel könyveinek két másik, korabeli magyar fordítása például még

ISAIA S

facrificare, laudare & congratulari, pariter omnes, prae- ter Hierosolyma, in eremi uerfe sunt: & tandem de- fende etiã cum Hierosolyma & Sione preuidetur. Aca- des quoq; facta, & templi sanctificationis, ubi te lau- dare cõpulerant nostri patres, igne conflabunt. Et ubi summa iucunditate in domino colebatur, sibi nũc est spectaculi confusio extreme, ruine horribiles, caerulea strata, & solitudines sempiternae. Etiã si illis bonitatis habitus impij, desinita tamen est suis amõis- simis filijs, & decore diuine ofensionis & cultus sacri, ut uideatur nihil esse, dũ non est Hierosolyma habitacu- lum piõrum, & deum uerum digni colentium.

12. Nũquid super his cõtinebis te domine, tabeabis & affliges nos uehementer?

Et ubi omnia pessimè habebat, & miserimè, num perpe- tuo sic durabis inexorabilis genti iudaicæ, num semper distulabis orationes fidelium: num semper adfuges miseros? et uultum tuum placabilem nunquam ipsis prebebis: nullã ne proforis spes reliqua est iudeis? Alijs enim gentibus se propitium reddit, etiã dum punierit, istos iam tanto tempore sinu infelicitissimos, & toto or- be exales & exosos!

CAPVT LXV.

Verferunt me qui (antè) non in- terrogabãt, inuenierũt qui non quaerierunt me. Dixi: Ecce ego, ecce ego, ad gentem que non inuocabat nomen meum.

Sub eadem libri totius scopus occurrit, uocatio gen- tium, & reiectio iudeorum, quasi propheta dominus oranti respõdat: Nõ sum ego auertior in iudeos quam in gentes alias, sed ipsi mihi minus semper crediderunt, prophetis meis offensores, & me nunquã nisi pro suo bono quaerentes: imò etiam dum miserimi sum, non me quaerunt, fide & opere, quantumlibet ficto corde cla- ment, uindictã potius hostium quam meam gloriam de- siderantes, quam in gentes omnes permisisti dolere, se solos haberi uellere omnibus meliores & iustam, et fo- los salus dei ueri cultores, cum de me nihil solliciti sint, tempus uisitacionis cõtempserint, saluè quoq; toti or- bitaliam soli non agnoscent, plures exultantes suam prosperitatẽ, quam glorie mee maiestatem in omnibus gentibus. Quæ gentes, ait dominus, suo me tẽpore que- rent, cupiens gratificari mihi digno & acceptabili cul- tu, qui hæcenus idola colunt, & uenitates huius mun- di sectantur, quibus iudicia mea non manserunt: prius- quam quos non elegeram in peculũ, ij me inueniendum prebebo, post odorẽ mee gratiæ & bonitatis carere, & assequerentur gratiã, ueritatem, & gloriam filiorum dei, & electorum ecclesie aggregabuntur. Nos ego al- loquar per Euangelium filij mei, cum illis conuersabor per clarum uocacionẽ, ut possint non alium deum ado- raturi sint, nec culturi, quin me, nec tam me neglectu- rum ipsorum salutem ut antea uideri poteram. Et qui nomen meum olim Mosi & Israëlitico populo tantũ no- tificauit, iam nunc omnibus gentibus reuelari uolo, pro- pitium, & saluator existere.

IESCHAEIA HV.

2. Expandi man? meas rota die ad populũ incredulum, qui graditur in uia nõ bona post cogitationes suas.

3. Populus qui ad iracundiã prouocat me ante faciem meã semper: qui immolant in hortis, & sacrificant super lateres:

Conqueritur dominus contumaciã, ingratiitudinẽ, & euenicem durissimã iudaici populi, ex aduerso semper domino incedentem, post cõsilia proprij sensus & libi- dines carnis, legem domini spernentẽ, uerbum propheta- rum uidentem, & pessimum moribus deprauatũ. Qui suis deũ idolis exasperant, & quasi data opera illudũt, quicquid domino pessime placet, hoc diligentissimè con- tendentes: ut iure, sacrificare in hortis ad libidinẽ ex- quisitis, in ara coctili contra legem sustitũ reddendo ido- lis, que sibi profutuerant, inde sibi auspicia parabant, & iuxta gentiũ traditiones, & propriũ sensum, cõtra legem dei ritus sequebantur idololataram.

4. qui habitant in sepulchris, & in delubris idolorũ pernoctant: qui comedũt carnem suorum, & ius prophanũ (in) uasibus eorum.

Qui uel necromanticis sacrilegijs insisterent, in mor- tuorum sepulchris, uel genitilũ more parentalia ad ma- iorum uisita, & dies anniversarios peragebant: qui ad gulum uel decorem cultum suillum dabant, cõtra legem quam uocauerant, licitis ex lege cibis minime esurientes, sed ad solum concupiscentiam uetita appetentes, nullo res- pectu dei habitũ, omnia lege prohibita committendo, tam in cibis quam sacrificijs, nullam puritatis & mun- ditie rationem habentes, sed abominandis deo sese spur- cissimi commaculantes.

5. Qui dicit, Sis tibi proximus, non appro- pinques mihi, quia sanctificauit te (uel san- ctior te sum.) Isti fumus (crum) in furore meo, ignis ardens tota die.

Si quis propheta uel uir bonus & pius istos impios Hippo- crites uerbis uel factis familiariter uel palam tenta- uerit, si uisita & impietates reprehenderit, & peccatũ & fr- maledicẽt, excludit a cõtatu suo, diuis deuocent, & gra- uioribus incõmodis etiã ad mortẽ officium, uolentes mo- neri nec respicere, sed placitis proprijs inferre, & uerbu domini cõculcare, nihil dicere, & deum con- temnere. Tales ueritatis & pietatis ofores, ait dominus per prophetam, sic persequar & concubabo iusta ira uindictã grauisimã, qui & spiritu sancto resistũt, & agnitiã ueritatem impugnant, ut æternis supplicijs pu- niantur, finis uel fini mihi, & ignis incõtingibilis, ire & furoris mihi digna materies & causa.

6. Ecce scripsi est corã me non tacebo, sed reddam & retribuam in finu eorum:

7. iniquitates uestras, & iniquitates patrũ uestrorũ simul, dicit dominus: qui sacrifi- cauerũt super mõtes, & super colles expo- brauerũt mihi, & remetiãt opus eorũ pri- mum in finu eorum.

Peccata illorum grandia sic inscripta sunt, & memo- rie commendata, ut nulla unquam sint obliuio deo ten-

Mantskovits ezt a kezdeményezést koronázta meg az Index Biblicus elkészítésével. Az első Károli-konkordanciát alkotta és jelentette meg 1593-ban Vizsolyban, felhasználva a Vizsolyi Bibliában alkalmazott versszámozást David Pareus (1548–1622) német protestáns teológus 1588-as regisztere mintájára.²⁴

A Károli-biblia utóélete

Az 1908-as Károli-biblia az 1590-es Vizsolyi Biblia 75. teljes revíziója volt. Az 1886-ban kezdődő munkában a King James (Revised Standard Version, 1881) angol kiadás az alapja az új revízióknak.²⁵ A masszoréta szövegek mintájára az ószövetségi versbeosztás módosítható volt a korabeli fordítási segédlet szerint, ami, mint láttuk, egy verset érintett.²⁶ Természetesen ekkor az Ószövetség még nem a kritikai héber Biblia új nemzetközi versbeosztását használta, ezért legalább 90 fejezetben eltér az újabb fordításokétól. Az Újszövetség pedig a Textus Receptus (elfogadott szöveg) görög szövegén alapult, ezért tartalmak még olyan részleteket, amelyek az újabb 20. századi fordításokban (pl. ÚFO 1990, RÜF 2014) már nem szerepelnek a Szentírás szövegeként – így itt is adódnak eltérések a versszámozásban.

Mindazonáltal a magyar protestáns fordítások 1590 óta mind a Károli Gáspár-féle fordításból táplálkoztak és táplálkoznak most is akarva-akaratlanul. Az 1975-ös új fordítás Károli-revízióként indult, de utána elhatárolta magát tőle a sok változtatásra hivatkozva. Ennek ellenére az 1990-es revízióban (ÚFO) a nagyjából 5000 módosítás jelentős része visszatért a Károlihoz. A 2014-es revízió (RÜF) szintén még közelebb került az 1908-as Károlihoz. És az sem véletlen, hogy a különböző magyarországi protestáns (református, evangélikus, baptista, adventista, nazarénus, Hit gyülekezete stb.) és ortodox egyházak mai napig is a legtöbbet a Károli-fordítás valamelyik kiadását használják.

A Vizsolyban készült Biblia sikeressége nemcsak annak köszönhető, hogy az akkori magyar nyelven mindenki számára érthetővé vált Isten szava, hanem annak is, hogy olyan jól használható és átgondolt formában jelent meg, amely nemcsak az olvasást, hanem a komoly bibliatanulmányozást és elmélyülést is lehetővé tette, példát adva ezzel nemcsak a magyar vallásos irodalom számára,

24. P. Vásárhelyi Judit: A Vizsolyi Biblia indexe. *Doktorok Kollégiuma* (2009), 40. o.
25. Zsengellér József: Az 1908-as „Károli-biblia” in *Felebarát vagy embertárs*. (Budapest: Hermeneutikai Kutatóközpont Alapítvány–Luther–Kálvin, 2014), 50. o.
26. Uo., 54. o.

Conradus Pellicanus kommentárja (1532) – részlet Ézsaiás könyvéből

egyáltalán nem vagy nem ebben a formában használta a versek számozását. Heltai Gáspár egyáltalán nem alkalmazott versszámozást, miközben Méliusz Juhász Péter készített valamilyen számozást, de jóval nagyobb szöveg-egységeket jelölt meg. Legtöbbször Petrus Martyr versszámozását követi Károli (kivéve az 1Sám 17,6-ot és a 2Sám 5,15-öt), ami így került bele a Vizsolyi Bibliába. Láttuk, hogy Petrus Martyr ugyanabban a közegeben munkálkodott, ahol a református bibliafordítások készültek, és ahol Robert Estienne is működtette nyomdáját, miután Franciaországból menekülnie kellett. A versek sorszámozása fontos szerepet játszott a reformáció írásmagyarozatának fejlődésében, hiszen a pontos és gyors utalás nemcsak a viták homályos területeit számolta fel, hanem megingathatatlan tekintéllyel állította Isten Szavát a mély teológiai fejtegetések mögé. Ez volt az alapja a jól alkalmazható konkordanciák kialakításának és a keresztthivatkozások használatának is, hogy a Szentírás tényleg önmagát magyarázza. A Vizsolyi Biblia mindezen feladatoknak eleget tett az akkori Magyarország területén egyedülálló módon.

Tisza Attila

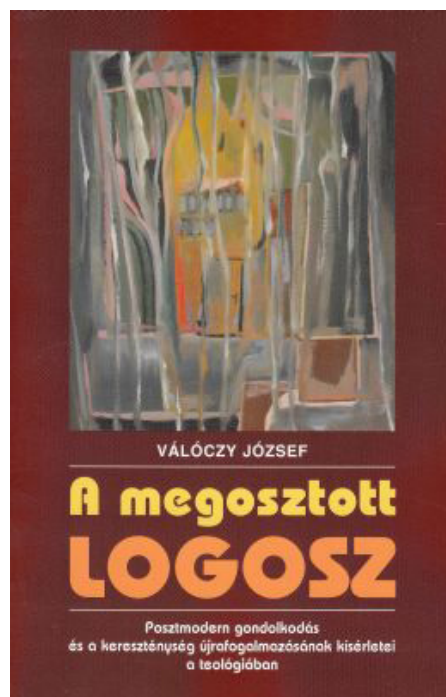
A szuper posztmodern keresztény 119. zsoltára

1. Boldogok, akiknek az útja sikeres, akik a szituáció-etika kívánalmai szerint élnek.
2. Boldogok, akik értelmezik intelmeit, kreatív szívvel keresik őt, nem követtek el mindig álnokságot, hanem furfangosan jártak az ő útjain.
3. Miért parancsoltad, hogy utasításaidat mindig pontosan megtartsuk?
4. Bárcsak taktikusan járhatnék utadon, ügyesen alkalmazván rendelkezéseidet!
5. Akkor nem vallanék szégyent, ha szükség szerint figyelnék minden parancsolatodra.
6. Tiszta szívből akkor adok hálát neked, ha elfogadod hamis döntéseimet.
7. Bár olykor-olykor nem tartom meg rendelkezésedet, ne hagyj el engem soha!
8. Hogyan tarthatja stabilan karrierjét az ifjú? Úgy, hogy ígéd megtartását a helyzethez igazítja.
9. Ha fél szívvel kereslek téged, ne engedd, hogy megijedjek parancsolataidtól!
10. Mobilomba zártam beszédedet, hogy ne vétkezenek ellenem.
11. Áldott vagyok, URam! Hadd tanítsalak meg rendelkezéseimre!
12. Laptopom felsorolja szád minden döntését.
13. Minden gazdagságban nagy az öröm. Ha intelmeid szerint élek, félek.
14. Utasításaidon tépelődöm, minden gyanús véleményre, kritikára figyelek.
15. Bosszankodom rendelkezéseiden, igédről bizonyos helyzetekben szeretnék megfélemlkezni.
16. Bánj jól szolgálj, hogy élhessek sokáig, és én elégedett leszek veled.
17. Nyisd föl szememet, hogy megláthassam, milyen csodálatos a világi élet.
18. Kozmopolita vagyok a földön, ne rejtse el előlem a nagy bizniszeket!
19. Őrlődik lelkem, mert vágyódik a hatalom után mindenkor.
20. Megdorgálom az átkozott kevélyeket, akik eltérnek parancsolataimtól.
21. Fordítsd el rólam a gyanakvást és az irigységet, hiszen megfogadtad intelmeimet.
22. Ha a vezetők összeülnek, és rólam tárgyalnak, akkor is rendelkezéseimről elmélkednek.
23. Csak az én intelmeimben gyönyörködnek az én tanácsadóim.
24. Életem a betegséghez tapad: eleveníts meg bio-rezonanciával!
25. Ha dolgaimat elbeszélem, mindenki meghallgat. Tanítsd őket rendelkezéseimre!

26. Érted meg velük utasításaim célját, hogy elmélkedjenek húzásaimon!
27. Nem tudok aludni az internet miatt, erősíts meg engem 5G-vel!
28. Tarts engem szilárdan a hazugok útján, és ajándékozz meg pókerarccal!
29. A széles utat választottam, rossz döntéseim következményeit másokra háritom.
30. Ragaszkodom ötleteimhez, URam, ne engedj megszegyenülnöm!
31. Parancsolataid útján járnék, ha hideg fejet adnál nekem.
32. Ne taníts, URam, rendelkezéseid céljára, mert lehetetlen elfogadni azokat!
33. Tégy dörzsöltté, hogy ne alkalmazzam mindig törvényedet, és lezser szívvel tartsam meg.
34. Akkor vezess csak parancsolataid útján, ha abban vetélytársaim is gyönyörködhetnek.
35. Add, hogy szívem a haszonlesésre hajoljon, ne intelmeidre!
36. Ha hiábavalóságra fordítanám tekintetemet, nyilvánosság előtt ne égess engem!
37. Teljesítsd be rajtam ígéretedet, amelyet az ilyen talpraesett gyermekeidnek adtál!
38. Fordítsd el tőlem a gyalázatot, amelytől borzadok, hiszen jók az én döntéseim!
39. Eleveníts meg a konditeremben, mert vágyódom egy profi izomzatra.
40. Teljesedjék be rajtam kegyelmed, URam, és megígért áldásod, hogy csípőből választ tudjak adni gyalázóimnak, hiszen rutinomban bízom.
41. Ne vedd ki számból teljesen a hazugság beszédét, a te jóváhagyásodra várok.
42. Meg akarom én tartani törvényedet, amikor lehet, mindenképpen.
43. Tágas téren járok, ha saját akaratomat keresem.
44. Minisztereknek is elmondom trükkjeimet, és nem vallok szégyent.
45. Gyönyörködöm a hatalmi harcokban, mert szeretem őket.
46. Elfogadom a játékszabályokat, bár nem szeretem őket, így hát agyalok lehetőségeimen.
47. Emlékezz nekem tett ígéreteidre, amelyhez nekem reménységet adtál.
48. Ez a vigasztalásom a kelepceben, mert beszédemmel kidumálom őket.

KÖNYVISMERTETŐ

Válczy József

A megosztott Logosz

Posztmodern gondolkodás és a kereszténység újrafogalmazásának kísérletei a teológiában

Szent István Társulat, 2013, 136 oldal

Miről szól a teológia? Egészen egyszerű a kérdés, mégis azt tapasztaljuk, hogy mégsem olyan könnyű válaszolni rá. Hiszen a hittudományi szakirodalom el tud jutni igen absztrakt világokba is, meg tud felelni soha fel sem tett kérdésekre úgy, hogy közben újra és újra megszólal a hang az olvasóban, a befogadóban: Miről is szól ez az egész? Válczy József kötete nem ilyen: felfrissítő teológia, mert bár nehéz témába vágja fejszójét, mégis azt érezzük végig, hogy a mi valóságunkról van benne szó. És hát a jó teológia a valóságról szól, méghozzá nem kioktatólag vagy fensőbbességességgel, hanem érzékenyen, nyitottan.

Válczy József kötete lámpást állít. Nem, nem egyszerűen a posztmodernnek. Nekünk magunknak, hívőknek, a hitükről itt és most elgondolkodóknak. Megmutatja, hogy most is van útja a teológiának, az Istenről való értelmes beszédnek – s ez az út maga a valóság, amely körülvesz bennünket.

Mórocz Bora

Felelősségteljes élet. A keresztény etika alapkérdései

Gotthold Müller könyvének recenziója

Budapest: Lux, 1999. 148 oldal

Mi az én erkölcsi felelősségem, és mi a keresztény egyház társadalmi szerepe? Az egyház képviselőinek bele szabad-e, sőt, bele kell-e szólnia például a politikába? Vegyünk egy konkrét mai esetet! Mi az én egyéni feladatom egy olyan krízishelyzetben, mint a 2015 eleje óta Magyarországon is érezhető migrációs

válság? *Gotthold Müller* ezekhez hasonló etikai kérdésekre keresi a választ a '70-es évek elején írott könyvében (*Verantwortliches Leben, Grundfragen christlicher Ethik*. [Stuttgart: J. F. Steinkopf Verlag, 1973]). Művének bevezetőjében a korra jellemző etikai válságról, illetve annak háttéréről informálja az olvasót. Ezután a keresztény döntés és cselekvés indítékairól ír, valamint a keresztény hit társadalommal szembeni felelősségét részletezi. Végül az

„emberlét”, az emberhez méltó testiség, valamint a halálhoz való felelős hozzáállás témáit boncolgatja. Nem örök érvényű képletet kíván felfedezni, amely minden szituációban alkalmazható, hanem épp ellenkezőleg, nézőpontot váltva az emberi cselekedetekről átteszi a hangsúlyt az Isten tetteire és a vele való szövetségre. Magyarán szólva, Müller szerint a keresztény etikának nem az emberi döntéseket meghatározó örök normákat kell megfogalmaznia, hanem az isteni tettekre kell reagálnia. Ezzel nem a normák ellen tiltakozik, hanem inkább az „egyedüli normát”, Jézus Krisztus személyét ismerteti. Mint ahogyan *Dietrich Bonhoeffer* etikával foglalkozó jegyzeteiben¹ eltér a megszokott, emberre összpontosító nézőponttól, úgy Müller is egy hasonló perspektívából vizsgálódik: Bonhoeffer az Isten akaratát kutatja, míg Müller az Isten cselekedeteiről elmélkedik. „Fides est primum principium omnium bonorum operum” – vagyis – *Luther Márton* szavaival élve – a jó cselekedet a hit következménye, a teremtésből és az isteni elhívásból származik. A kezdeményező *Isten*, és az ember kegyelem által válaszol az isteni közeledésre.

Az idő múlásával olyan új kérdések merülnek fel, amelyekkel az előző nemzedékek egyáltalán nem foglalkoztak (és nem is foglalkozhattak). Például a bibliai szerzők számára ismeretlen fogalmak az „atomenergia” vagy a „génmódosítás”. Mégis indokolt a Szentíráshoz mint forráshoz való visszatérés, mivel a benne található életet adó mag, az evangéliumi üzenet minden korban aktualizálható és alkalmazható. A korhoz igazodó új „külső forma” csupán a megértést szolgálja, de az igazi tartalom nem változik. Míg a '70-es évek fiataljainak világszemlélete a XX. század első feléhez képest egyre sokrétűbb véleményeket fogad el, addig a tradicionális kereszténység két szélsőséges hibát követ el: vagy a mai valóságtól távol eső kérügmatiszmus csapdájába esik, vagy egy utópikus és naiv emberképet tart fenn. Müller feszültséget vél felfedezni a modernizmus és a konzervativizmus között. Az észlelt etikai krízisnek pozitív oldala, hogy a valóság nyilvánosságra kerül: az emberi cselekvés kudarcba fulladt és híján van Isten kegyelmének. A korábban még tagadhatatlan keresztény éthosz tehát megkérdőjeleződik: az ifjúság az „etika újragondolását követeli”. Válaszul erre a német teológus az ideológiáktól mentesített Szentíráshoz való visszatérést javasolja, és figyelmeztet, hogy a tradícióval való totális szakítás igénye veszélyes kezdeményezés, mivel nincs tekintettel arra, hogy „az etikai tudatállapotok [...] az év-

századok folyamán szinte archetípusos jellegzetességet nyertek” (13. o.).

A keresztény etika vezérgondolata a „Krisztus-követés”, mely fogalom pár nem egy meghatározott cselekvést takar, hanem egy olyan emberi érzelemtől és gondolattól független ígét vagy imperatívust fejez ki, amely Istentől adatik és „történik”. A követés nem a külsőségek utánzása, ugyanis „non imitatio fecit filios, sed filiatio fecit imitatores”.² Az Ószövetség idején a követés a Jahve és Izrael közötti szövetségviszonyban bontakozik ki: a nép nem egy programot valósít meg, és nem egy elv alapján éli az életét, hanem élő kapcsolatot tart fenn a szabadító Istennel. Az Újszövet-

1. Melyeket barátja, *Eberhard Bethge* szerkesztett egybe és jelentetett meg 1949-ben. (*Dietrich Bonhoeffer: Etika. Útkészítés és bevonulás.* Ford. Visky S. Béla. [Kolozsvár: Exit, 2015], 46. és 196–197. o.)

2. Nem az utánzás tesz bennünket fiakká, hanem a fiúság tesz utánzókká. (*Luthers Kommentar zum Galaterbrief.* [Weimar, 1519], 518. o.)

ség idején a *követés* a Jézushoz való kötődést jelenti. Így a „*conditio sine qua non*” nem az ókori görög „*lét*”, és nem a kanti „*kell*”, hanem egy személy. A keresztény etika a küldetésben és szolgálatban jelenik meg, mivel célja önmagán kívül található. Nem intézményesíthető és nem ideologizálható. Egy rendszer csupán technikai keretet ad a felhasználók számára, de támogatói funkciójánál nem tarthat többre igényt. Úgymond, nem nyomhatja el magát az embert, akiért megalkották. Az ideologizálás veszélyes, mivel *Isten* helyébe próbál minél hangzatosabb eszméket helyezni. Az Újszövetség például „sohasem beszél az »önmagáért való szeretetről«, hanem mindenkor csak az egy és felcserélhetetlen szeretetről, amely nem más, mint Isten maga, ki Jézus Krisztusban odafordult hozzánk” (24. o.). Isten a cselekvőt igényli, és nem magát a cselekvést. A keresztény ember Isten felé irányuló engedelmsége a reménységből és bizalomból fakad. „Bizodalma, várakozása és reménysége nem a meglévőkre, hanem eljövendő teendőire és a még be nem teljesedett dolgokra irányul, amelyekről a Jézus Krisztusba vetett hite (paradox módon) azt a bizonyosságot adja, hogy ez már be is teljesedett.” (30. o.) A keresztény ember azért nevezhető realistának, mivel Isten valóságos tetteinek tényéből indul ki, és ebből fakadóan komolyan veszi a világ nyomorát, mely híján van a nyugalomnak, békének és igazságnak.

A két világháború, mint egy rémálom, felébresztette az egyházat, hogy kritikus szemmel tekintsen a társadalomra. A társadalom nem autonóm, és az állam nem öncélú, mindkettőnek az embert kell szolgálnia. Ahogyan a „szombat” van az emberért, és nem az ember a „szombatért”, úgy a törvény az ember megsegítésére született, és nem fordítva. Az egyház és a világ³ között az érdekellentét abban mutatkozik meg, hogy az egyház Krisztust vallja urának, míg a világ nem. Az egyházat kirekeszteni kívánó

társadalmi programok az „abszolút elismerés igényével” megoldást kínálnak az emberlét minden „külső és belső kérdésére”, ellentmondva annak a bibliai igazságnak, mely szerint az ember üdvössége csakis Istentől várható. A különböző eszmék nem megfelelő applikálása üres utópiákhoz vezet, vagy olyan eltorzult társadalmi rendszerekhez, mint például a német nemzeti szocializmus. Következésképpen az egyháznak terjedelmes szónoklatok elszavalása helyett a tettek mezejére kell lépnie: az embertelenséggel szemben kritikus álláspontot kell képviselnie, a múltbeli mulasztásait jóvá kell tennie, miközben a társadalmat a „jövőbe tekintésre ösztönzi” (43. o.). Ezalatt az egyház két oldalról is kihívással fog találkozni: az ember egyre inkább pusztán mint „rendszerfenntartó fogaske-
rék” tud érvényesülni a társadalomban, gazdaságban és politikában, miközben a magánélete, beleértve a házassága és családja, egyre inkább a háttérbe szorul, miközben a lakosság legfeljebb érdektelenségét és közömbösségét fejezi ki az állam tetteivel szemben. Az egyháznak akkor van joga és legitimitása a társadalmat kritizálni, ha nem a múltban él. Felelős azért, hogy útjelzőket állítson az élet különböző területein. Az egyház nem elszigetelődik a világtól, de nem is olvad abba bele, hanem partnerként együttműködve éli meg az örömhír üzenetét. Ugyanúgy a teológus sem határolódhat el a „könnyelmű kegyességre” hivatkozva, hanem össze kell fognia a különböző területek szakembereivel, hogy a világ égető problémáira velük együtt keressen választ.

Mi tehát a keresztény egyház feladata? Az evangélium üzenetének emberi értelemre is ható átadása. Az egyháznak Isten tettéből kiindulva a társadalomért és a társadalomban, látható és nem látható módon, mind szóban, mind tettben harcolnia kell az emberrel szembeni erőszak, visszaélés, az embernek eszközként való felhasználása és elembertelenítése ellen. Az egyház nem ideológiákat, nézeteket vagy viszonyokat, hanem magát az embert képviseli. Ez nem az individualizmus támogatását jelenti,

3. Más szóval: állam vagy társadalom.

mivel az énközpontú életfelfogás nem szolgálja a fenntarthatóságot. „E mögött [az állítás mögött] nemcsak az újabb kori történelem rossz tapasztalatai állnak, hanem az úgynevezett »én-te filozófia« felismerései is, amelyek az ember, az ember világa és feladatai tisztán individualista szemléletének tarthatatlan voltát világossá tették.” (47. o.) Az ószövetségi próféták amolyan „szociális jellegű etikát” támogattak: minden olyan kultuszt elvetettek, amely olyan magatartásnak bizonyult, ami a felebarátnak vagy a társadalomnak ártott.

Az ember rejtély: „Minden definíció, a humánus minden tartalmi meghatározása vétene az igazi emberiség ellen: ugyanis mai ismereteinkhez kötné az embert” – hangzott A. E. Tödt Zagorszk kolostorában 1968-ban elmondott beszédében. Az állat ösztönei szerint dönt. Az ember azonban nem ösztönös lény, hanem annál több: szellem és lélek. Intelligens, hibát követ el, cselekedeteiért felelősséget vállal. Szabadsága van, mivel „szabadsága mindig csak az embernek van” (97. o.). A keresztény antropológia nem darabolja fel az embert, de nem is spiritualizálja túl. „Az ember »konfliktussal terhelt« lény”, aki sohasem „kész” (69–70. o.). Az ember Isten partnereként tölti be emberléte legmélyebb értelmét. „Csak az Isten és a felebarát iránti szeretet révén tud [...] igazán önmagá-

hoz eljutni.” (106. o.) Isten és ember nem az adottságából talál egymásra, nem is a szubsztancia végett, hanem az ige (a szó) révén. A szó pedig válaszadást, reakciót követel. Az emberi lét tehát a partneri viszonyban realizálódik. A partnerség nem kierőszakolható. Mögötte rejlik a kudarc lehetősége, méghozzá a partnerség visszautasítása vagy pedig az azzal való visszaélés.

A gonosz nem a platóni felfogás szerinti anyagban, de nem is a testiségben vagy a szexualitásban található. A bűn megmagyarázhatatlan adottság. *Søren Kierkegaard* szerint a rossz problémája az ember egész egzisztenciáját meghatározza, így nem tud arról tárgyilagosan beszélni. Azonban annak romboló hatását egyértelműen érzékeli. A Biblia világosan kijelenti, hogy csak Isten tudja kiragadni az embert lázadásából, ezért létfontosságú a Miatyánk „szabadíts meg a gonosztól” sora. Isten nem test nélküli kísérteteket teremtett, mivel a testiség *feltétele* az Isten-ember kapcsolatnak, sőt, a feltámadás is testben fog megtörténni. Régen a testiséget, vele együtt a szexualitást, tabutémaként elfojtották az egyházban, ráadásul tévesen összekapcsolták az erkölcstelenség fogalmával. Ebből a hamis képzetből feleszmélve emlékeztet bennünket Müller arra, hogy a szexualitás *Isten ajándéka*.

Az Ószövetségben a halál nem természeti jelenség, hanem „liturgiai”: az Istennel való kapcsolat megszakadásával azonos. Partnerség kizárólag az élők között állhat fenn. Az Újszövetségben kétféle halálról olvashatunk: a „földi” (a természetes) és a „második” (az eszkatológiai) halálról. A halál egy „szükséges átmeneti állapot”, vagy pedig Bonhoeffer metaforájával élve: „a szabadsághoz vezető út állomásainak egyike”. A halál nem becsülhető le mint egy jelentéktelen esemény, de nem is „heroizálható”. A keresztény ember „komolyan veszi” az elmúlást, „de egyúttal annak legyőzésével is számot vet a hitben”. Nem a jövővel vigasztalódik, hanem helytáll a világban, mivel a húsvét által jobban érti azt. A halál feletti győzelem nem egy adottság (ahogyan az antik görög gondolkodás „halhatatlan lélekről” beszél), hanem az isteni üdvterv része.

Úgy vélem, hogy Müller több mint negyven éve íródott könyve a ma élő keresztények számára is tanulságos lehet. A magyarul publikált '99-es kiadás – néhány elírástól és szerkesztési hibától eltekintve – jól tagolt és átlátható könyv. A gondolatmenetek tételekkel és felsorolásokkal történő rendszerezése átláthatóvá teszi az amúgy mélyrehatóan részletes tartalmat. Az egyháznak a mai napig meg kell találnia azt az egyensúlyt, amely egyszerre beszél a fiatalok nyelvét, és nyitott a modern világ felé, ugyanakkor mégsem dobja el identitását, hanem maradéktalanul betölti Krisztustól kapott küldetését. Mindemellett az egyén feladata az irgalmas samaritánus példázatából is kikövetkeztethető partneri viszony megvalósítása.

Bacsó Benjámín

A baptista historiográfia vázlatos áttekintése

Bevezetés

A historiográfia a történetírás történetével foglalkozik. A magyar baptista misszió történetírása jelentős múltra tekint vissza. Érdeemes tehát legalább is vázlatosan áttekinteni ennek legfontosabb állomásait. Nagy segítségemre volt ebben a munkában *dr. Szebeni Olivér*, aki rendelkezésemre bocsátotta az általa gyűjtött adatokat is. Különösen is fontos megtennünk ezt az áttekintést akkor, amikor „az egyháztörténettel való foglalkozás hosszú szünet után az utóbbi majd tíz év folyamán került újra a történeti érdeklődés homlokterébe, és nemcsak megjelentek és megszorodtak az egyháztörténeti tárgyú tanulmányok, hanem a korábbi irányok mellett újak is mutatkoznak”.¹

Magyarországon a kisegyház vagy szabadegyház névvel illetett közösségek körén belül is annak lehetünk tanúi az utóbbi években, hogy egyre professzionálisabb keretek között folyik a múlt feltárása. A baptista közösség ebben kifejezetten jó helyzetben van, hiszen hosszú ideje működik már a Történelmi Bizottság. A Biblia világosan megfogalmazza: „Emlékezz vissza az egész útra, amelyen vezetett Istened, az Úr...” (5Móz 8,2) Ennek a visszaemlékezésnek nem öncélúnak kell lennie, hanem a jelen megértését, a múlt feldolgozását, (a trauma) átdolgozását² kell szolgálnia. Egyik szűkebb kutatási területem szempontjából különösen is jelentős, hogy szembe kell nézni az 1945 utáni eseményekkel és azok következményeivel. Tudjuk, hogy ez nem mindenki számára kellemes, de ahhoz, hogy tovább tudjunk haladni, szükséges. A baptista közösségben ezen időszak kutatása még gyerekcipőben jár, ameny-

nyiben a kezdeti időszak vagy éppen a *Horthy*-korszak történeti kutatásaival összevetjük.

A nemzeti történet fordulatait és az egyházakban végbemenő fordulatok kölcsönösen hatnak egymásra. Ha létszámánál fogva hazánkban kisegyházként emlegetjük is ezen felekezeteket, a nemzetközi jelentőségük révén tudtak hatást gyakorolni a magyar történelem ezen időszakában is.

A baptista történetírás az 1920-as évekig

Az egyháztörténeti kutatáson belül végbemenő változások és újabban felvetődő kérdések még aktuálisabbá teszik a XX. században megerősödő vallási mozgalmak történetének megismerését. Amennyiben áttekintjük röviden a szabadegyházak kutatásának rövid történetét, meg kell állapítanunk, hogy a kisegyházkutatás objektív feltételei 1945 előtt csak a Magyarországi Baptista Egyházban voltak adottak. Ennek oka abban keresendő, hogy 1906-ban megalakult a Baptista Teológiai Akadémia, mely intézmény küldetése a lelkészek felkészítése volt, addig más kisegyházak nem rendelkeztek hasonló intézménnyel. Itt szükségessé is vált az addigi múlt megismertetése.

Vannak olyan művek is 1945 előttről, amelyek a kisegyházak életéről szólnak, de ezek inkább az úgynevezett szektaellenes irodalom termékei. Jó példa erre *Nyisztor Zoltán* 1925-ben kiadott *Baptisták és adventisták* című könyve, mely inkább arról szól, miként kell a két szektás tanítás ellen védekezni. Ebben nemcsak negatív dolgok vannak a baptistákkal kapcsolatban, hanem elismerő kifejezések is: „Sőt a káromkodás és iszákosság elleni küzdelmük, továbbá a vasárnap példás megünneplése minden dicséretet érdemel”,³ azonban ezt követi „A baptisták cáfolata” című fejezet, amelyben főleg a bemejtés ellen hangzanak el érvek.

1. Fazekas Csaba: Néhány gondolat az egyháztörténet-írásról és kutatóműhelyeiről. http://www.mtatk.hu/interreg/kotet2/21_fazekas.pdf. Letöltés ideje: 2017. 02. 11.

2. Gyáni Gábor: Trauma, emlékezet, kultusz in uó: *Az elveszített múlt*. (Budapest: Nyitott Könyvműhely, 2010), 286–287. o.

3. Nyisztor Zoltán: *Baptisták és adventisták*. (Budapest: SZIT, 1925), 12. o.

Sajátos emléke a baptista misszió történetének a pesti hadbíróság iratanyagában azonosítható.⁴ Több eredményt tár föl, és aprólékosabb. A szimatoló embereknek feltűnt az evangélikus egyház égisze alatt folyó bibliaterjesztés, különböző személyek, akik elmentek *Rottmayer János* asztalosműhelyébe imaórákra munkavégzés után, éjjel 11-kor.⁵ Mődfelett gyanús volt a „szervezkedésük”, Svájcba írtak leveleket, onnan kaptak német sajtótermékeket, és az osztrák hadbíró nyomozati anyagát átlapozva megtudjuk, hogy a „titkos” gyülekezés vádjával húsz-egynéhány embert lehetett megvádolni, akik ezért három bírósági eljárást szenvedtek el. Ez a második írás *Krisztus követői hadbíróság előtt* címen nyert sajtót, és a budai Hadtörténeti Levéltárban őrzik.

A baptista történetírás iskolái⁶

Amennyiben akarunk, három magyarországi baptista történeti iskolát határozhatunk meg: németes, magyaros és tudományos iskolát. Ezen „iskolák” egymás mellett léteztek átfedésekkel, párhuzamokkal, ellentmondásokkal, hosszan elhúzódó vitákkal, egymásnak feszülő véleményekkel. „*Dr. Király Ferenc* egyszerű kategóriáját követve: Kezdetben az igehirdetés nyelve német volt, aztán német és magyar, végül kizárólag magyar.”⁷ Vitatkoznak a teológiai tanulás intézményesítése, az egyház és az állam kapcsolata felől. A dolgok kissé árnyaltabbak voltak. Soha nem vitattak egyetlen elvi kérdést sem a hit dolgában, a bibliai látás tekintetében, a Szentháromság egy Isten tiszteletében, a jó erkölcs, a gyülekezet önállósága és az állampolgársági hűség vonatkozásaiban. Oly annyira, hogy a *Meyer Henrik* vezette német gyülekezet első ma-

4. Szebeni Olivér: „Krisztus követői” hadbíróság előtt. *Szolgatárs.* 1994/6, 45–50. o.

5. *Bauhofer János György*, a budai evangélikus gyülekezet alapító lelkészének eredetileg német kéziratát többen feldolgozták (*Geschichte der evangelische Kirche in Ungarn bis 1850...*). A baptistákra vonatkozó gépírt részlet áll rendelkezésül. Eredetileg 1853–1859 között készülhetett, eredeti kéziratát *Révész Imre* és *Karner Károly* is feldolgozta. Az idézett gyanú mellett a következőket írja a baptistákról: „Számukat több százra becsülték”, pedig a Biblia terjesztésében oly szélsőséges munkájuk alapján tűntek soknak. „Ezért a magas kormány a külföldieket kiutasította.” (A kiutasított egyik személy *J. H. Lorders* lehetett.)

6. Szebeni Olivér nyomán, aki három történeti iskolát különít el, felosztását átvette *id. dr. Mészáros Kálmán* is, aki a pécsi gyülekezet történetének feldolgozását hasonló áttekintéssel kezdi.

7. Szebeni Olivér elmondása alapján, innen jön a kategóriák elnevezése.

gyar nyelven publikált hitvallását nyújtották be a „magyarok” az állami elismerési kérvényükhöz. (A „magyarok” egy ideiglenes bizottsággal tárgyalták végig és adták be *Meyer Henrik* „ócsai hitvallását”, Ócsán folytak ugyanis a tárgyalások.) Mi a németes és magyaros iskola közötti különbség? Mindkettő egyháztörténelmi értékelés, nevezetes állásfoglalás, nem kis mértékben anyanyelv szerint vagy két nyelv ismerete alapján, a vezető személyek iránti rokonszenvvel (*Meyer, Kornya* vagy *Udvarnoki, Balogh, Csopják*) motiváltan. A két irányzat egymást kölcsönösen magyarázza és értelmezi.

A németes iskola

A korai baptista misszió sajátos történeti írója volt *Meyer Henrik*, aki 1873-ban érkezett az akkori Osztrák–Magyar Monarchia területére, és kezdte el missziómunkáját. Mindezt a legapróbb részletekig naplózta.⁸ 731 gót betűs kéziratot őriztek meg és katalogizáltak, önéletrajzát magyarul 94 gépelt oldal foglalja magában.⁹ Ehhez alfabetikus mutató készült kb. 1500 névvel, a bemerítési regiszter 1890-ig 1911 hitvalló adatait tartalmazta. Önéletrajzát 1910-ben rögzítette, miután néhány évre visszatért mások tanácsára a hazájába, majd idős napjaiban újra Budapestre. A bristoli *Baptist Quarterly* 1922-es számában összegzi a magyarországi baptisták „kezdeteinek” éveit: 1846-ban a német, 1874-ben az állandó magyar nyelvű gyülekezeti munka kezdődött, majd 1921-ben létrejött a szövetség már évtizedes viták után. 1895 márciusában szinte egyszerre jelent meg a két rivális „egyházi lap”, a „magyarok” *Béke-hírnöke* *Udvarnoki András* szerkesztésében, és az „el nem ismert” magyarok *Az Igazság Tanúja* (mindkettő német lapcíme fordítása) *Baranyai János* szerkesztésében.

Tulajdonképpen a németes iskolához *Meyer Henriken* kívül még *Szabadi Gusztávot* lehet sorolni, aki sokáig titkára is volt. *Szabadi Gusztáv* fia később a Wesselényi utcában lelképásztor is volt. A „szocialista országban” a németes iskolát képviselte a kevésbé ismert, baranyai *Solymár Imre*,¹⁰ aki községi segédjegyző volt, és igazolták, hogy nem pártolta a fasizmust. Visszhangot talált tehát

8. Kézzelel, gót betűkkel írt nyolc kisebb füzet tartalma, amelyeket *Fejér Gyula* fordított magyarra a hatvanas évek végén. A gépelt magyar fordítás terjedelme 800 oldal. A megszünt Nap utcai levéltárban őrizték.

9. *Meyer Henrik* előbb egy rövidebb önéletrajzot írt, majd egy 94 oldalas nagyobb változatot valószínűleg 1910-ben. Magyar fordítás *Fejér Gyulától*, alfabetikus mutatók, segédletek *Szebeni Olivértől*. Valamennyi kiadatlan, gépelt kézirat.

10. *Solymár Imre* levelei és kéziratái a Szebeni-gyűjteményben. Kéziratok.

fordításával „a dunai államok bemerítő mozgalmainak” ismertetésére.

Seres Sámuel egy rövid emlékiratában írta Kiskunhalason: „egy szomorú emléket is fel kell idéznünk, a két árnyalatot, amely sokszor elkeseredett harccá fejlődött ki és rongálta az Úr országa terjedésének szent ügyét... mégis volt haladás...”¹¹ Ez már jól jelzi, hogy a németes iskola és a magyaros iskola az állami elismerés mentén polarizálódott, és egymásról, illetve a történelemtől alkotott képüket is ez a vita befolyásolta.

A magyaros iskola

Az „elismertek” (vagy „magyarok”) nem sietteték a történetírást. Csopják Attila könyve, a *Képek a magyarországi baptista misszió történetéből* 1928-ban egy amerikai világszövetségi vezető bátorítására készült. Akkoriban szinte évenként rendszeresen járt Magyarországra *James H. Rushbrooke*. Egyháztörténész volt maga is. Egyik nagyon népszerű könyvének címe: *The Baptist movement of the continent of Europe* (London, 1915). Kérte Csopják Attilát, hogy írja meg missziós emlékeit. Az ország gyülekezeti tagjainak „Csopják bácsija” minden régi „üttörőtől” (parasztprófétától) egy-egy önéletrajzot és fényképet kért, ezeket először lehozta a *Békehírnök*, majd a fogalmazványokat Csopják Attila átszerkesztette, végül publikálta. Ebben a könyvben ismeretterjesztő jelleggel a magyarországi baptisták történetéből és jellegzetes alakjaiból van egy arcképcsarnok összeállítva. Csopják Attila már a bevezetőben megjelöli a célt, amelyet aztán szem előtt tart, és ami a mai olvasónak bátorítást jelent: „Ez a mű azonban nem teljes történeti alkotás, hanem csupán egyes írott képeknek a foglalata, de a mostani ismertetés mellett mégis az a célja van, hogy a későbbi időben, mikor az Úrtól valaki indítást nyer a magyar baptisták teljes történetének elkészítésére, adatokkal és kutatásának útmutatásul szolgáljanak ezek a képek.”¹²

Udvarnoki András¹³ (1865–1945) Meyer Henrik mellett és segítségével 1889. augusztus végén Hamburgba utazott teológiai alapképzésre Balogh Lajossal. A gyülekezetek élénk érdeklődése kísérte őket, és 1893-ban, amikor hazatértek, történelmi jelentőségű fordulatot hoztak a magyarországi baptista gyülekezetek közé. Udvarnoki Andrást tanításai, egyházszervező munkája, publikációi első

helyre állították. A „magyaros iskola” vezetői minden erejükkel a teológiai képzés feladatának teljesítésére igyekeztek. 1906-ban megkezdődött – ahogy akkor nevezték – „a missziói iskolában”, majd a Baptista Teológiai Szemináriumban egyre fokozódó intenzitással az oktató munka. 1926 után a képzés fejlettebb szintre emelkedett, angol előadók kapcsolódtak be mindkét nembeli ifjúság oktatására a Margit rakparti épületben, ahová kétévenként vettek fel új csoportokat. Tulajdonképpen ez az intézmény lett a magyar baptista „misszió szíve”. Nem volt koedukált az óralátogatás. Főtárgyként szerepelt a teológián a két bibliikum és a hitvédelem. Fő célja a minél erőteljesebb hitébresztés. Az újszövetségi bibliai exegézis alapja volt a görög nyelv, amit érthetően a legnehezebb tantárgynak ítélték a diákok. Udvarnoki András első igazgatóként az oktatás élvonalában állt. Mondhatjuk, hogy ő volt a magyaros teológiai kiadványok kiemelkedő szerkesztője, míg volt hamburgi diáktársa hírlapokat szerkesztett, szervezőmunkát végzett. A *Békehírnök* minden számában jelentek meg Udvarnoki András cikkei, ígéhirdetései. Az ország minden tájáról nagy figyelemben és tiszteletben részesült mindkét „fiatal prédikátor”.

Megjelent Udvarnoki András *Népszerű teológia* sorozatában négy kis kötet a húszas évekből. A lágy fedelű zsebkönyvecskék szinte egyenlő oldalszámon foglalják össze a gyülekezeti élet fontos eszmei rendszerét. Nagyon gyakorlatiasan kezeli a Szentírás szerinti életet, a kinyilatkoztatás tekintélyét, az ünnepek értelmét, a házasság intézményét. A második kötetben van szó a Szentháromságról. Volt, aki bírálta Udvarnoki teológiai látását ebben a tekintetben, holott Isten, Jézus Krisztus és a Szentlélek bibliai tanítását követi. Nem tagadja meg a „vallás” értelmezését, szerepét az ember hitre jutásában és az üdvösség tekintetében.¹⁴

Fölvetődik a kérdés: Tanultak-e egyháztörténelmet a korai tanévekben? Balogh Lajos írt egy könyvet 1915-ben, de átadta Csopják Attilának a folytatás jogát.¹⁵

A húszas évek elején, még az Aréna úti épületben bizonyára előadásra kerülhetett *Kristóf Domokos* „Történelmi adatok” címet viselő kéziratos jegyzete a magyarországi baptisták történetéből.¹⁶ Néhány két világháború közötti

14. Udvarnoki András: *Népszerű teológia*. 1–4. füzet. (Budapest: Magyarországi Baptista Gyülekezetek Szövetségének Irodalmi Bizottsága, 1921–1930).

15. Balogh Lajos–Csopják Attila (összeáll.): *Egyháztörténet rövid foglalatban*. (Budapest: Magyarországi Baptisták Nyomdája, 1915).

16. Kristóf Domokos: *Történelmi adatok*. Kézirat a magyarországi baptisták történetéből. Nap utcai gyűjtemény,

11. Szebeni Olivér: *A kiskunhalasi gyülekezet missziótörténelme 1886–1957-ig*. Kézirat.

12. Csopják Attila: *Képek a magyarországi baptista misszió történetéből*. (Budapest: Magyarországi Baptisták Könyvkereskedése, 1928), 3. o.

13. Gerzsenyi László: *Az evangélium kényszerében. Udvarnoki András élete, 1865–1945*. (Budapest: Baptista K., 1995).

baptista prédikátor könyvtárában megtalálható volt dr. Révész Imre *A kereszténység története* című kolozsvári tankönyve,¹⁷ de nem tudunk arra vonatkozó bizonyítékról, hogy a baptista teológiai iskolákban bármikor tankönyv lehetett. Később viszont Kirner A. Bertalan hivatkozott Révész Imre adataira.

Udvarnoki Béla édesapjától vette át a teológiai szeminárium igazgatói tisztét mint tanár és legjobb felkészültségű oktató. Több szál is fűzte az Egyesült Államokhoz, ahová háborús özvegysége után legálisan átköltözött. A háború után fontos teológiai tankönyv volt dr. Udvarnoki Béla *Kik a baptisták?* című munkája.¹⁸ Ez bizonyíthatóan tankönyv lehetett a Margit rakparti teológiai szemináriumban is, a Duna-parti épületben, sőt a háború után bérelt rózsadombi épületben is tanították a könyvet. Jelentős része egyháztörténelem, nem csekély része nemzetközi baptista szimbolika, dogmatikai kérdésekben hivatkozik a magyar népegyházi publikációkra (*Református keresztyén dogmatika*, Masznyik Endre már idézett dogmatikája, a római katolikus Schütz Antal dogmatikája), végül egy XVIII cikelyes baptista hitvallást találunk a füzet végén. Szintén fontos, hogy Udvarnoki Béla évtizedekig szerkesztette az amerikai magyarok kétnyelvű folyóiratát, az *Evangéliumi Hírnököt* (*Gospel Messenger*). Háborúk, forradalmak után Magyarországról és Erdélyből érkező menekültekkel erősödött a gyülekezetek taglétszáma. A lapnak megbecsült szerkesztője volt 1979. január 1-ig, akkor ezt a szolgálatot Hunter Vadász Jánosnak adta át. Mindkettőjük életében gondot fordítottak arra, hogy eljusson az *Evangéliumi Hírnök* Magyarországra és Erdélybe. A kapcsolatot erősítette dr. Haraszti Sándor úgynevezett lelkészcsereprogramjának hosszabb idejű, bár eléggé féloldalas intézménye. Vadász János egyedül számítható a csereprogram amerikai oldalához, a magyarországi prédikátoraink közül pedig többen is eljutottak a program keretében az Egyesült Államokba és Kanadába. Külszolgálatuk alatt Viczián János, Gerzsenyi László doktori címet szereztek.

Erdélyből származó szülők (Bányai Ferenc és Kökösi Molnár Julia) fia volt Bányai Jenő, aki 17 éves korától karmester és ügyes billentyűs (zongora, harmónium) a pesterzsébeti gyülekezetben, majd váratlanul felzárkózott a historiográfusok közé a hatvanas évek közepén. A zenei életről, gyülekezeti énekeskönyvekről, missziótörténelmi témákról cikkezett a *Theologiai Szemlében* és a *Békehírnökben* (Hentontól Pest-Budáig és más cikkek, sorozatok).

Welker-hagyaték.

17. Révész Imre: *A kereszténység története*. (Kolozsvár: Minerva, 1925). Szebeni Olivér közlése.

18. Udvarnoki Béla: *Kik a baptisták?* (Nagyvárad: Erdélyi Magyar Baptista Konvenció, 1946).

Írói vénáját édesanyjától örökölte, aki a romantikus szép-prózát gyakran képviselte kortárs kiadványaiban. Bányai Jenő roppant termékeny szerző, legalább 50 tanulmánya, memoárja, évfordulókra utaló cikke bizonyítja ezt aktív éveiből. A Központi Énekkar 25 éves jubileumáról írt 1981-ben. Évtizedeken keresztül fokozatosan romló szeme világát veszítve fejeződött be történetírói pályafutása. Meglátásai, spontán nyilatkozatai és leírt vélekedései alapján irodalmát a magyaros iskolához sorolhatjuk. Stílusa és nyelvezete ékessége volt a munkáinak. Hosszasan vitatkozott Szigeti Jenővel a *Theologiai Szemlében* Rottmayer Jánosról: „Az első baptista az első adventista lett”. A feltételezés külföldön is vitákat gerjesztett. Az állítás a családi nevek keveredéséből adódhatott.¹⁹ Bányai Jenő kutatásai a baptista zenei kultúra terén meghatározóak. Nemcsak kiváló karnagyként szerzett nevet magának, hanem *A magyarországi baptista egyházzene története*²⁰ című munkával is.

A tudományos doktori iskola

Gerzsenyi László már kiutazása előtt és hazatérve is foglalkozott egyháztörténelemmel, cikkei is jelentek meg, mégis költészete és műfordításai után vált ismertté. A Tresánszky Vilmos szerzőségével megjelent kötetben lévő „ex libris”-e sejtetni engedi közreműködését sógornője, Udvarnoki Erzsébet segítségével a kötet megjelenésében. Dr. Tresánszky Vilmos évtizedekig tartogatott magánál feljegyzéseket, de nem adta ki őket, hogy létre jöjjön a „történelmi távlat”. Ez a folyamat 63 évig tartott, miközben a szemináriumban Farkas József *Az Úr Siona* című népszerű református egyháztörténelmet tanította a diákokkal. (Előfordult akkor néhány tanárjelölt köztük.²¹) *A baptizmus egyháztörténelme és a mai baptizmus lényege*, ez a tetemes munka címe.²²

A „tudományos történetírói iskola” szakít a korábbi feszült vitákkal a dacos ellenállás helyett. Nem az emlékezetéből idézi föl az eseményeket, szóbeszédre sem figyel, hanem gondosan megvizsgálja a dolgokat, írásos bizonyítékok alapján következtet, vagy több forrás nyomán alakítja ki a véleményét. Esetleg témáit is válogatja, következetesen selejtez, és építő szándékkal fogalmaz.

19. G. Alexander Kish: *The origins of the Baptist movement among the Hungarians. A history of the Baptists in the Kingdom of Hungary from 1846 to 1893*. (Leiden: Brill, 2011).

20. Bányai Jenő: *A magyarországi baptista egyházzene története*. (Budapest: Baptista K., 1996).

21. Szebeni Olivér közlése.

22. Ma az Udvarnoki család hagyatékát képezi.

Az első világháború után összeomlott az Osztrák–Magyar Monarchia, és romjai alá került az ország gazdasági élete, civilizációja, a feudális társadalmi szerkezetet polgárosodás váltotta föl. Egy fiatal volt szerzetes, aki 1919-ben Gyula város egyik forradalmára volt, a börtönben megtért, bibliás életet kezdett, kiszabadulása után megkeresztelkedett, és teljesen új irányt vett fel. A megtérése után vette föl *Somogyi Imre* az „Emericus” írói nevet. Amerikában tanult, amikor hazajött, a főváros legnagyobb gyülekezete, a Nap utcai gyülekezet hívta meg. Rendkívül tehetséges, kiváló vezető vált belőle. 1924-ig a baptista misszió négy sajtóterméket adott ki (*Békehírnök, Vasárnapi Tanító, Hajnalcsillag, Olvasd*), amelyekhez ötödikként csatolta dr. Somogyi Imre *A Kürt* című ifjúsági lapot. Már az első évfolyamban a Meyer-féle misszió 50. évfordulóját kétszínnyomásos fedőlappal adták ki, és a címlapon elismeréssel méltatták az egy teljes emberöltővel korábbi missziótörténelmi eseményeket. *A Kürt* vált a közösség színvonalas, nyomtatott képviselőjévé. A háborús évek hiányokkal küszködő idejében szűkítették. *Kolozsvári Borcsa Mihály* 1944 áprilisában betiltotta.²³

A második világháború után a gyülekezetek tagjai fölismerték a pontos történetírás hasznát, formálódott a hívő közösségek történelmi igénye és a historikusok munkája. 1945 és 1990 között jelentős események történtek, amelyek a mai kutatásra is kihatnak. 1948-ban megalakult a Baptista Levéltár, ez az alapítás Kirner A. Bertalan nevéhez fűződik, aki a *Kornya-krónika* című könyv megírásával olyan tettet hajtott végre, amely mind a mai napig respektálandó. Áldozatos munkával megörökítette a parasztróféta *Kornya Mihály* (1844–1917) életét. Ez a mai napig működő intézmény a kiségyház kutatás megkerülhetetlen intézménye. Ennek oka, hogy itt őrzik a SZET iratanyagát is. A baptizmus történetének írásos emlékein túl más kiségyházak történetéhez is találunk itt iratanyagot. Sajnálatos módon az iratanyagban vannak hiányosságok a gondos kezelés mellett is.

Egyszerű „úttörő” prédikátoraink kitüntető közvetlenségként fogadták Haraszi (Ritter) Sándor soltvadkerti származású középiskolás tanár (ez volt az első diplomája) érdeklődését. Leült velük szegényes otthonaikban, beszélgetett velük szolgálatokról. Feljegyezte a házi könyvtárak köteteit. Amikor a Wesselényi utcába meghívták lelkesi szolgálatra, hozzájutott a hatalmas Meyer-dokumentációhoz, és saját pénzén fogadott emberekkel rendeztette, gondoztatta és őrizte az iratokat. Egyik munkatársa éppen Szabadi F. Gusztáv volt, aki személyesen kapcsolat-

ban állt évtizedeken keresztül az első német prédikátorral, Meyer Henrikkel. Találkozott *Ungvári Lajossal*, akit Kornya Mihályról kérdezgetett. Rengeteg dolga mellett szakított időt arra, hogy elmenjen Tahitótfaluba a „magyar” baptisták első független gyülekezetébe, hogy ott a korai idők legjobb ismerőinek egyikével, *Kosztán Mihálllyal* beszélgessen. (Erről készült kézirata – *Beszélgetés Kosztán Mihálllyal* – fontos tájékoztatásokkal szolgál mind helyi, mind országos hatáskörű személyekről és meghatározó folyamatokról. Az 1956-os forradalom és szabadságharc idején családjával felkerekedett és kivándoroltak Amerikába. Az ott élő magyarság körében nyelvmentő munkát végzett, szervezkedett ennek érdekében, vállalta orvosnő feleségével a külmisziói munkát előbb a gázai sávban, majd Afrikában. Levélben jelentkezett arra, hogy *Schweitzer Albert* örökébe lépjen.²⁴

1960-ban a Nap utcai imaház első emeleti (a melléképület tetőterében beépített kis szoba) úgynevezett Spurgeon-szobájában *Somogyi Barnabás* ajánlatára vándorkiállítás készítették elő. Meghatározták az úttörő missziómunkásokat, akiknek legtöbbször laikus, önkéntes, utazó evangélista volt. A Történelmi Bizottság 22 személyt sorolt ebbe a csoportba.

A „tudományos történelmi iskolához” dr. Somogyi Imre és idősebbik orvos fia, Barnabás képviselték a munka jelentősebb részét kiadványaikkal (*Baptista ősök, Emléklapok, Emlékkönyv a Baptista Teológiai Szeminárium alapításának 75. évfordulójára* stb.). Bács-Kiskun megye központjában a kecskeméti egykor katonai kórház főorvosa, *Ficsór László* „emléket kívánt” állítani annak a kis baptista gyülekezetnek, ahol 17 éves koráig élt. Két hatalmas kötetet írt az orgoványi gyülekezetéről.

A Baptista Levéltár 1968-ban bővült egy történelmi emlékgyűjteménnyel, amely Szebeni Olivér (1928–) nevéhez fűződik, aki a 20. század egyik kiemelkedő baptista történésze. Az anabaptisták történetén túl a 20. századi egyháztörténet kérdései sem hagyták hidegen. Sajátos nézőpontból tud visszatekinteni a korra, mert átélője volt azoknak az eseményeknek, amelyek ma már a történelem részei.

A korszak másik jeles történésze, akit meg kell említenünk, *Mészáros Kálmán* (1925–2008), aki 1967-től óraadója, majd 1969-től tanára lett a teológiai szemináriumnak. 1972 januárjától 1984 márciusáig alelnöki tisztséget töltött be az egyházban. Nemcsak tanított a teológiai szemináriumban, hanem dékánja is volt 1984–1992 között. Munkás-

23. A lap népszerűségét bizonyítja, hogy 1982-ben dr. Haraszi Sándor Amerikában átvette a címet, és 1991-ig ezt a folyóiratot újra kiadták.

24. A tiltott határátkelés alól felmentették Haraszi Sándort, és 1964-ben hazajöhetett szülei meglátogatására. Később elérte, hogy 1989-ig többször jöhetett Magyarországra.

ságának legjelentősebb műve a pécsi gyülekezet történetéről írt monográfiája, mely több mint 500 oldalban foglalja össze 130 év történetét.

Szintén kiemelkedő Szigeti Jenő (1936–) munkája, aki a kisegyház kutatás mellett tevékenyen részt vett a Magyarországi Szabadegyházak Tanácsa Lelkészképző Szemináriumának megalakításában 1966-ban, ami egészen 1989-ig működött. Szigeti Jenő az adventistákról, a nazarénusokról is írt, de főleg az 1945 előtti időszakról foglalkozott. A *Kardos Lászlóval* megírt *Boldog emberek* című könyv nemcsak a nazarénusok múltjával, hanem a szocializmus időszakával is foglalkozik. Így nemcsak történelmi beszámolóként olvasható, hanem egyfajta forrásként is a kutató hasznára van.

A legújabb kutatások

Az 1980-as évek végén „világi” szakemberek is elkezdtek a kisegyházakkal foglalkozni. *Fodor József Vallási kisközösségek Magyarországon* című munkája érdemel említést, valamint *Fehér Ágnes* (1956–) etnográfus kutatása, aki a kisegyházak „hétköznapi” életét vizsgálta. *Bereznay Zsuzsanna* (1957–) kutatásai szintén jelentősek, aki elsősorban folkloriztikával foglalkozik, népi epikával, népszokásokkal, vallási néprajzzal, valamint népi táplálkozással.

A rendszerváltás után már nem csak a *Horthy*-korszak kutatásáig terjed a kisegyház kutatás iránt érdeklődők figyelve. Elindult a múlt feltárása 1945–1990 között is. Napjaink kisegyházakkal foglalkozó történészei közül meg kell említeni *Balogh Margit* (1961–) kutatásait, aki főleg a 20. századi egyházpolitika és a katolikus egyház 1945 utáni állapota iránt érdeklődik. *Lakatos Judit* és *Khaled A. László* a metodista egyház történetének feltárásában végeznek ma is komoly munkát. *Rajki Zoltán* az adventista és a pünkösti egyház története mellett a SZET történetével is foglalkozott. A *Szabadegyházak története Magyarországon 1989-ig* című könyv kissé sematikus, de megfelelően áttekinthető módon foglalkozik a SZET és tagesegyházai működésével. *Mészáros Kálmán* és *Bereczki Lajos* munkáját napjainkban igen nagyra értékeljük, hiszen fáradozásaik nyomán a baptista egyház története egyre jobban ismert. Meg kell említeni az eddigi legteljesebb magyar baptista egyháztörténeti munkát, a *Krisztusért járva követségben* című könyvet. A könyv 1945 utáni időszakról foglalkozó része személyes átlóllók tollából származik, így egy sajátágos nézőpontot tükröz. A Teológiai Szeminárium történetét Gerzsenyi László és Mészáros Kálmán dolgozta fel, így született 2011-ben *A magyarországi baptista teológiai oktatás története, 1906–2006* című munka. A baptista történetírásban *legifj.* *László Gábor* munkásságát is meg kell említeni, aki a Baptista Levéltár munkatársaként nemcsak segíteni igyekszik a kutatók munkáját, hanem ő maga is hozzájárul a múlt egyre teljesebb megismeréséhez. A Tör-

ténelmi Bizottság munkája nyomán nemcsak a jelenlegi magyar határokon belül, hanem azokon kívül is folyik a múlt feltárása. *Kiss Lehel*, *Kovács József* és *Kelemen Sándor Tomi* igen sokat tesznek az erdélyi magyar baptista misszió múltjának feltárásáért és megismeréséért.

Egy régi, népszerű kiadvány, a *Múlt, jelen, jövő* kalendárium szolgált a közösségnek populáris stílusban, színesen és széles körű informatív anyaggal. A régebbi állami korlátozásokat eltörölték, de újra jelentkezett *Marosi Nagy Lajos* presbiter gondozásában ez a nívós kiadvány. 2017-ben a 20 éves kiadványával magas színvonalra emelte a kalendáriumot.

A fentebb említett kutatók, oktatók igen sokat tesznek azért, hogy a kisegyházakban, szabadegyházakban élő emberek ismerjék múltjuk értékeit. Az objektív megismerés célként való kitűzése azt is jelenti a kutató számára, hogy a múltat nem idealizálja, hanem annak valóságában akarja megismerni.

HISTORIOGRÁFIA

A historiográfia (görögül: ιστοριογραφία) a történetírás történetével foglalkozó, a történettudomány résztudományát képző szakág. A név a görög ιστορή (kutatni, kérdezősködni, vizsgálódni) és γραφώς (írás, jegyzet) szavak összetételével a latinon keresztül vezethető le. A historiográfia eredeti jelentése szerint „a történelem lejegyzése”, azaz a történetírás, ma azonban a történetírás jellemzőivel és fejlődésével foglalkozó tudományág neve. (Wikipedia)

Dr. Szebeni Olivér

Az anabaptisták helye a történelemben a XVI. századtól napjainkig

A reformáció küzdelmei, életre-halálra szóló harcai, szörnyű háborúk után eljutottunk az 500. évfordulóhoz, és az érintett felekezetek képviselői – egykor üldözők és üldözöttek – szót értenek egymással. Ezt én a reformáció szellemi győzelmének ismerem el.

Viszont vannak jelentős észrevételek arról, hogy valós legyen a kép. Nem kap az ünneplő asztalnál helyet néhány lelki közösség, pedig része volt a hitújításban, de része volt a vértanúságban is, és az evangéliumi hitvalló élet valamennyi terhének hordozásában, és a mai napig igyekeznek magasra tartani az evangéliumi gondolkodás hóféhér zászlóját.

A történetírásban a „harmadik reformációs ágként” ismert közösségekre gondolok, akiket kifelejtettek az ünneplők. Mondják mások, hogy „kihaltak”, elmenekültek, sohasem voltak jelentősek; és ha mégis, akkor szélsőségesek, extrémek, konzervatívok, maradiak, és tulajdonképpen „radikális szekták”. Ne is idézessük a már évszázados sztereotip jelzőket. A mai hívők – ha szóba kerülnek egyáltalán – mind a reformáció után keletkeztek – a jól értesült közvélemény szerint.

Társak a reformációban

Hazánk területén sokan beszéltek németül a XVI. században. A reformáció hírére sokan tanultak a wittenbergi egyetemen. Elhozták hozzánk a reformáció szellemét a peregrinus diákok. 1523-ban megjelent a Felvidéken az első anabaptista prédikátor. Szellemi irányzatához feltétlenül tartozott a megtérés utáni hitvalló keresztség gyakorlása.

Zürichben 1519-ben bontakozott a második reformációs ág, a *Zwingli Ulrich* köréhez tartozók között voltak, akiket

később *anabaptista tévelygőknek* neveztek, bebörtönöztek, sőt egyiküket 1527-ben a Limmát folyó vizébe fojtották.

1528-ban Bécsben máglyán elégették *Hubmayer Balta-zárt*. Ő volt a „svájci testvérek” képzett teológus vezetője. Néhány héttel később a feleségét a Duna vizébe fojtották.

Ebben a népes, dél-német nyelvjárásokat beszélő, keresztény, reformált gyülekezetben lépett föl egy laikus igehirdető, aki 1533-ban alapított egy vagyonközösséget, amelynek tagjait órála később hutteri testvéreknek nevezték el. *Hutter Jakab* visszatért hazájába, ahol elfogták, bebörtönözték és 1536-ban kivégezték. Ez a gyülekezet a mai Csehország területéről vándorolt a Felvidékre, az erdélyi fejedelmek támogatásával többen kerültek Sárospatakra, az erdélyi Alvincra, de egy jelentős részük Sopron környékén élt szórványjellegű gyülekezetekben. Őket ipari termelésükről emlegetik. Voltak igehirdetőik, iskoláik, tanítóik, orvosaik, szakszerű gazdálkodóik, és jelentős irodalmat hagytak ránk.

Erről a töről fakadtak az erdélyi *unitáriusok* is, akiknek egyik orvosuk, az olasz *Blandrata György*, a fejedelem orvosa volt. Vezetőjük, *Dávid Ferenc* azért került börtönbe, mert anabaptista lett, és ott is fejezte be életét.

Rozsnyón az evangélikus egyház alapítójának tartják azt a *Fischer András*t, aki feltételezhetően azonos azzal a személlyel, akit *Bebek Ferenc* Krasznahorka várának ablakából a mélységbe taszított 1540-ben.

Egyházszervezeti kapcsolat a rendkívül izolált nazarénus gyülekezetekkel sehol nincs, de a fegyverfogástól való tartózkodás evangéliumi elfogadása, az erőszak elutasítása ugyanazokon az elveken nyugszik, mint ahogyan a svájci testvérek első hitvallása kimondja.

Az *anabaptista* közösség gyűjtőfogalom, és tagjainak a teológiai kérdésekben a hitvalló keresztségen kívül esetleg más, eltérő véleményük volt. Ezeket számba véve többféle felekezetet vehetünk figyelembe a század harmincas éveitől: Vestfáliában, Németalföldön a mennonitákat, Augsburg környékén *Marbeck* mérnök követőit, a szövetségeseiket. Egyesek anabaptistáknak tartják a lengyel és erdélyi sociniánusokat (antitrinitáriusokat), a sziléziai spiritualistákat és még több más kisebb felekezetet. A folyamat szinte máig tart. A hitvalló keresztség gyakorlása a közös szál. Jellemző a béke vágya, az erőszak elutasítása, esetleg a fegyvertelenség. A hutteriek specialitása a gondoskodás mindenkiről születéstől a halálig. Közösen nevelték a gyermekeket, mindenkinek kijelölték a munkáját, közösen étkeztek, és példás volt a családi életük. Igazi szeretetközösséget gyakoroltak, de nem bizonyított a nőközösség, amit a münsteri Új Sionban az ellenséges források hangoztattak róluk. Az ő forradalmi fellépésük mellett a dél-német, svájci és hutteri közösségek pacifisták voltak. Nem gondoskodtak önvédelemről, nem fogtak fegyvert, és óvakodtak az erőszaktól.

Bibliai közösség, gyakorlati keresztnység

Ebben a nagyon széles körű felekezeti konglomerátumból nagy választék meríthető. Miközben a szűkebb ismerettel rendelkezők kizárólagossá teszik az anabaptisták iparűzését vagy földművességét, nem tekintik át kellően az Atlanti-óceán partjaitól a cári Oroszország és Ukrajna területéig, sőt a sztálinisták üldöző magatartása miatt a szibériai hómezőkig mindenütt megjelenő utódaikat, olykor más néven, de mindig feltűnő buzgósággal, emberséggel és buzgó igyekezettel. Ez a lelkeség átüt azokon a munkás hétköznapiakon, amelyekben példamutató szorgalommal éltek hívő eleink, az anabaptisták. A missziójuk Európa egész területén megjelent az élő hit megnyilvánulásával és gyakorlásával.

Nem vesztek el, nem menekültek, nem haltak ki az anabaptisták. Alkalmazkodtak, szorgalmasan dolgoztak. Az orvosaik és a gyógyszerészeik még az őket gyűlölő egyházi személyeket is ápolták. A segélyezés, gyógyítás és az ápolás keresztény kötelességét teljesítették, bekötözték a sebesülteket, befogadták az üldözötteket, támogatták a szegényeket, és aki hozzájuk fordult, felkarolták. Aki akart, csatlakozott köztük, azonban a legtöbben békével eltávoztak. Szorgalmas és megbízható munkás emberekként jutottak el nemcsak az amerikai földművesek elektromos hálózat nélküli, mégis korszerűen működő közösségei körébe, de volt hutteri testvér, aki a Vatikánban töltött be komoly pozíciót, vagy a vasúti közlekedésben vált ismertté a neve, mivel ő találta ki a „Pullman-kocsikat”.

Európa egyik leghíresebb pedagógusát Sárospatakon hutteriták nevelték. Szobrot emeltek *Jan Amos Comensky* emlékére Prágában, Amszterdamban. Jan Amos Comens-

ky az úgynevezett Cseh-Morva Testvérek alapítói közé tartozik. (Állítják, hogy árva gyermek volt, eredetileg *Szegez János* névre hallgatott.) Mindenütt addig maradt, amíg törvénybe iktatták az általános és kötelező fegyveres katonai szolgálatot. Tanított Comensky Sátoraljaújhelyen, és elsőnek alkalmazott képeket, ábrákat az oktatáshoz. A múzeumban egy körbefutó képsor kézzel hajtható, és egyetlen mozgóképpé tömöríti a futó lovat (nem filmszalagra). A nagyszerű pedagógus tudta, hogy ábra és kísérlet fontos kellékei az oktatásnak.

Az egyik kortársa, *Carolus Clusius* gyűjtögette a gyógynövényeket, még távol-keleti füveket is, bár nem tudunk arról, hogy járt-e valaha arra, hiszen elég fiatalon került Németújvárra (Güssing), ahol a gimnázisták a vár tövében egy kis gyógyfüves kertecskét ápolgatnak az emlékére. A *Batthyány* család gyűjtögette a kincseket és a bölcseket, a tudósokat, szerette a műremekeket. Köztük egy különleges festményt, amelyen bibliai ihletésű esemény látszik: angyalok írják össze az embereket, akik „Keresztelő János” prédikációját hallgatják.

Ezen a vidéken találtak arra a habán kódexre, amit a burgenlandi szövetségi bíróság épületében őriznek. Igen óvatosan lapoztam át, mert valamilyen károsító hatásra az orvosi könyvet és énekeskönyvet egybekötött kódex felezővonaláig leromlott és megfeketedett a papír, a rajta lévő írás csak fénytöréssel volt kiolvasható. A könyv maga bőrkötésben, dísznyomással, finoman keretezve és rézkapcsokkal. Tartalmát 1991-ben írtam le (Kismartoni hutterita kódex).

Sebastian Franck krónikái hatalmas történelmi gyűjtemény. Ír a keresztnységről, az akkori társadalmi és egyházi életről. Mondhatjuk „a sorok között” saját életéről. Amíg a svájci Baselbe nem települt át, a dél-német anabaptisták között élt Donauwörthben. Aztán akár a vallási intolerancia, akár a reménybeli könnyebb élet ellenük fordította, de nem Isten ellen. Írt a hutteri testvérekről, kommunisztikus közösségükről, *Paracelsusról*, filozófiáról és az erőszakmentességről. Művét az ismert reformátorok átkozták, de Hollandiában szinte a mai napig ismerik és újra kiadják a krónikáit.

Amikor ezt az egyáltalán nem teljes listát összeállítom, szeretném leírni, hogy a török háború korszakáról van szó. Európában mindenki rettegi a szultán hadseregét. Mindenki vélekedik a reformációról, ami működik, tanítják és reménykednek benne. A hutteri kódexek megőrkítették kellően azt a hitvilágot, amit az anabaptisták keleti ága képviselt. Ezek után felvetődik a kérdés: Miért nem tekinthetők a reformáció részeseinek az anabaptisták?

Habán kódexek, iratok

A hitlerizmus idején Bécsből menekült Amerikába *Robert Friedmann*, aki katalogizálta az Európa gyűjtőhelyein talál-

ható kódexeket. A kéziratos, jellegzetes bőrkötésű, mives kivitelű könyveket kocsiszámra hordták a szakolcai jezsuiták, és máglyán elégették. Az egyikük kivett egy-egy „mustrát” a témakörök szerint, majd írt egy terjedelmes cáfolatot a tanításaik ellen. Fáradtságos munkáját mindeddig senki sem méltányolta, egy sort sem adtak ki belőle.

A fennmaradt kódexek legtöbbje énekeskönyv (Liederbuch). Az énekek versbe szedik az anabaptisták történelmét, üldöztetését. Igen hosszúak a versek, és csak némelyikük fordul elő több kéziratban. Az énekek dallamát nem jegyezték fel hangjegyek segítségével, de a legtöbb ének dallama ismert a mai kanadai telepek lakói között. Osztrák ügyvédek elemezték először az énekeket a XIX. században, bár a budapesti Egyetemi Könyvtár énekei mind a reformáció éveiből valók.

Két ének kivételes, mivel Zsuzsannáról és a vénekről, illetve a Makkabeusok öt fiáról beszél, a kanonizált héber Biblián kívül. Különleges kolligátumokat képez egy-egy kódex, amelyeket a bebörtönzött hívőknek írtak a gyülekezetek képviselői. Az üzeneteket körlevélként kezelték, és a számuk nagyon sok. Az erdélyi Gyulafehérváron őrzött négy gyűjteményes kötet szerzők szerint csoportosítva Podoliniától Brixenig és Nagyszebenig terjedően számos börtönben sínylődő rabhoz vitt vigaszt, és mindenkinek küldött támogató imádságot. Az igemagyarázatok, dogmatikai kötetek, pedagógiai ajánlások és exegézisek mellett más jellegű kötet is kerülhetett az állagba, például gyógyászati, balneológiai lehet az iromány, vagy valamilyen műhely rendjét leíró szabályozás.

Adolf Mais bécsi kutató Ószombat (Sobotiste) járt körül egy jellegzetes, hutteri házat, amelyről azt tartották, hogy elnéptelenedett. 1961 tavaszán egy álfal áttörése után elrejtett könyveket és iratokat talált. Évekről évekre folytatta a kutatást, és újabb rejtékhelyekre bukkant, mígnem Bécsben 1971-ben az Osztrák Tudományos Akadémia kiadta az eredményt. Mintegy 120 irat kora 1584-től datálódik, van köztük számos iskolai gyakorlat a betűvetéshez, vagy a hitre és az erkölcsös életre mutató ajánlás. Az énekeskönyvek agyonforgatottak, súlyosan sérültek, elejük, végük szakadozott, gyűrött, hiányos. A lezárulásuk ideje a XVII. század.

Különösen *Riedemann Péter* püspökük sziléziai származása folytán gyakori levelezési kapcsolatban állt sziléziai ismerőseivel. Írt helyi gyermekek szüleinek, lelkesített, bátorított, sőt indokolta, miként fogjanak össze a nevelőkkel, hogy serdülőkorú gyermekeik lelkileg éretten vegyék föl a hitvalló keresztiséget.

Riedemann püspök ötven évet élt, rengeteget dolgozott. Gyarapította a kéziratosokat, és költeményeivel növelte az énekek számát.

A XVII. század az európai kereszténység történelmében zaklatott időszak. Előbb bizonytalan, később erőszakos a császári hatalom, zaklatja a gyülekezeteket, hosszas hábo-

rúba bonyolódik, a dél-keleti végeken Bécsig nyúlik a török hódoltság. Hadifogság, sérülések százada volt az, korrupció, árulás és hűtlenség kora. Isten országa mégis növekedett, a reformáció szemlélete erősödött. Volt idő, hogy úgy tűnt, a „harmadik reformációs ág” szerez többséget. A zord társadalmi viszonyok ellenére megjelenik a baptista misszió, és fokozatosan erősödik. Amszterdamban 1609-ben Angliából Hollandiába sodródott komoly, istenfélő emberek közül néhányat egy mennonita csoport baptizált, akik Angliába visszatérve megalapították London egyik külvárosában az első, úgynevezett „partikuláris baptista” gyülekezetet. Az évfordulón részt vesz az ünnepségeken és a hálaadáson hazánkból is egy népes küldöttség Hollandiában.

Orvosi, gyógyszerészeti irományok

Antidotariumot írt *Leinhart Gagasser* 1575-ben. Hatalmas nagy és 230 lapos foliáns őrzi a kor ismereteinek megfelelően a bevált flastromok, kenőcsök, olajak alkalmazásának gyógyító módszerét sebekre, sérülésekre. Ez a könyv Szobotisztról származott és 1888-ban cserélt gazdát.

Előfordul a német mellett latin nyelvű címirat a gyógyászati könyvekben: „Causam et Curam”. 1635-ben Trenčányban egy meleg fürdőnél praktizáló orvos adta ki. Ezt is Kanadába vitték, számos más medicinai irat mellett. Sok orvosi irat annyira leromlott a Mais által feltárt leletek közül, hogy nem készültek el a kiadás idejére sem a listájukkal, sem az érdemi adataik ismertetésével. A kódexeket és az iratokat még nem lajstromozták, feldolgozási szintjük is alacsony, ki sem elemezték. Elsőként foglalnak állást és ismertetik a Kárpát-medencében olyan gazdagon található gyógyvizek szerepét. A hutteri testvérek püspökeinek még arra is van gondjuk, hogy a fürdőöket munkájukban ne a dotáció, hanem a keresztény szeretet ösztönözze, a segítség nyújtása szenvedő emberek számára. A hutteri testvérek közötti orvosok, gyógyszerészek a közösségen belül életük tisztes keretét megnyerték, és ha valamelyik arisztokrata gazdag jutalmat adott nekik, azt teljes egészében átadták a gyülekezet gazdájának, önmaguknak semmit sem tartottak belőle.

Burgenlandban, Szlovákiában, Hollandiában receptkönyveket, Berlinben 1899-ig terjedően számos orvosi, sebészeti könyvet találtak.

Van, ahol állatgyógyászati feljegyzésekkel találkozunk a kutató. Nagyon meglepő, mert a mérnök *Pilgram Marpeck* 1555-ben is írt egy nőgyógyászati könyvet (egy évvel a halála előtt).

Érdemes megfigyelni, hogy gondot fordítottak a közösségi lét sajátos egészségügyi kérdéseire. Nagy gondot fordítottak a higiénéjára, a gyermekek nevelésére. Egy megjegyzés ismeretes *Gvadányi Józseftől* a háborús időkről kiadott bécsi könyvében, hogy a hutteriták gyermekei „természetellenesen” jól tápláltak, pirosak, és a szoptató

dajkák bőségesen ellátják őket. Nehezményezik is az anabaptisták ellenfelei, hogy a magyar nemes urak a kisdeideikhez hutteri szoptató dajkákat választanak, és így a kicsinyek már az anyatejjel magukba szívják „az anabaptizmus mérgeét”. A jól szervezett, tiszta hutteri iskolák, a közösség munkahelyei, egészségügyi rendezettsége már abban a korban megelőzött minden kortárs intézményt másutt sehol sem tapasztalható módon. Egyetlen példát hadd írjak! A mesterek és segédek mellett az ipari tanulók (inasok) önálló hálófülkében aludtak, nem a műhelyekben, valamilyen piszkos zugban, rongyokon. Ilyen „luxus” akkoriban másutt elképzelhetetlen volt. Erről *Krisztinkovics Béla* szintén értekezett, és iratai bekerültek a budai Orvostörténeti Levéltárba.

Az angol baptisták közösen adták ki 1689-ben a General és a Particular Baptists gyülekezetek „Baptista bizonyágtétel a hitről” című hitvallását. Az anabaptisták – nevesül a Svájci Testvérek – a Mennonita lexikon szerint első hitvallási iratukat, a schleitheimi hitvallást 1525 márciusában konferenciai határozat alapján adták ki. A benne foglalt tételek száma alapján *Hét cikkelynek* is nevezték. Ide írom, hogy az ágostai hitvallást 1530-ban adták ki. Hitvallási iratainkról összefoglaló mű Nashville TN-ben jelent meg 1982-ben. Van a Magyarországi Baptista Egyháznak is hivatalosan elfogadott hitvallása.

„Virágos reneszánsz” néven méltatta a habán cserépedények díszítését egyik hazai szerzőnk. Az 1930-as évektől a szepességi német származású, békési lakos *Kirner Adalbert Bertalan*, volt református lelkész, majd baptista szerző kutatta a magyar népművészet ornamentikáját, és azt állapította meg, hogy feltűnően hasonló a népművészetünk az anabaptistákéhoz. Színeink, és a kedvelt tulipán stilizált alakja egyformán jelen van a hímzéseinken, népviseletünkön és a habán edényeken.

A világ vándorai

A hutteri testvéreket a történetírás hitükért üldözött, szüntelenül menekülő embereknek képzelet el. Teljesen elfelejtik, hogy *Rákóczi György* fejedelem adományt adott nekik, Alvincra betelepítették és kiváltságokkal támogatták őket, *Nagy Katalin* cárnő a XVIII. században szintén meghívta és betelepítette őket. A földműves ember nem vándorol, vet és arat, gyümölcsöt termel. Mindehhez befektetés, türelem és helyben maradás kell. A mesterségekhez használt földfestékeket meg kell találni, ki kell termelni, raktározni kell, és ennyi munka nem engedi meg, hogy gyakran vándoroljon egy csapat ember. A békés fejlődés évtizedeit mégis felváltotta a zaklatás, amiért a hutterita közösség Európa szívéből más tájakra kényszerült, de nem mint vándorlók, hanem mint üldözöttek. *Franz H. Riedl* leírja a tiroli otthonuk tájáról elinduló vándorok sorsát (*Von Tirol über Mähren in die Welt. Vom Schicksal*

der ausgewanderten Wiedertäufer = Tirolból Morvaországon át a világra. A kivándorolt újrakeresztelők sorsáról). Innsbruckban adta ki Riedl 1953-ban néprajzi és történelmi évkönyvét.

A zaklatás, üldözés ellenére ők állták sorsuk csapásait. Akit megöltek vagy kifosztottak, kitüntetésnek érezte, hogy szenvedhet Jézus Krisztusért. A kereszten halt Jézus Krisztus méltatta őket abban a tisztességben, ami előbb az ő földi sorsa volt a Golgotán. Ezt a teológiai látást úgy lehet, hogy nem osztotta mindenki, bizonyára az elhurcoltakat sem kényszerítette maradásra, de nomád életmódra ilyen lelkiület nem volt soha jellemző. Európa kisebb államaiiban, hercegségeiben heti látványossággá vált az anabaptisták elégetése máglyán, a vele járó vagyonekobzás, a nők (köztük várandós anyák) vízbe fojtása (ahogy ők mondták, „kíméletből”). A szülők megöletése után a gyermekeket árvaházakba vitték, nevelésre és átnevelésre. Aki azonban tehette, maradt a család más tagjai között, ahogy leírták, a „cethal gyomrában”.¹ És bíztak Istenben, aki megkönyörül rajtuk. Nem mentek sehová. Tragikus szemelvényeket közölt az amerikai szerző egy XVII. században készült gyűjteményből, és illusztrálta. 1870-ben adta ki újra. A 104 rézkarccal a könyv teljes terjedelme ezer oldal. A cethal jelképes kifejezés. Egy serdülő fiú elhurcolása során a kocsiban fogolyként összekötözve meglátta a várbörtönt, tornyaival, kapuival, és ez a kép váltotta ki nála a bibliakörön hallottakat, Jónás próféta történetét.

A Habsburg uralkodó országából orosz földekre telepítettek mennonitákat és hutteritákat, tehát német anyanyelvű iparosokat és földműveseket nem sokkal a magyar szabadságharc kitörése előtt. Ukrajna déli részén telepedtek le. A közismert Azovi-tenger környékén elkezdtek tipikusan német házakat építeni. Mások a Krim-félszigeten találtak otthont, és megszervezték a gyülekezetet mint lelki otthont. Nemsokára királyi herceg érkezett látogatóba a német kisebbség közé, sőt föl is kereste a gyülekezet vezetőjét *II. József*, a későbbi „kalapos király”. (*Johann Pezzl* írta le a látogatás eseményeit 1787-ben a Cherson kerületben.) A herceg meglepődött a szeretetteljes tiszteletet látva, de nem avatkozott be, hogy felvilágosodott királyi tekintélyét nem túl sok idő múlva latba vesse a hutteri kódexek tömeges megsemmisítése kapcsán.

Mennoniták és hutteri testvérek Oroszországban

Nem sokkal a világra szóló magyar szabadságharc előtt már népes oroszországi telepeken található nagyobb

1. A kifejezés James W. Lowrytól származik: *Im Bauche des Walfisches. Geschichten Christlicher Märtyrer*. (Samenkorn, 2007.) (Magyar fordítása a szerzőtől: Aalst, Brabant, Gent, Utrecht környéki martüriák.)

részben a mennoniták és a hutteri testvérek, de kialakultak az úgynevezett *evangéliumi közösségek*, mégpedig nem szakadások útján, hanem misszió útján. *John Horsch The Hutterian Brethren* című könyve 1931-ben jelent meg, abban állítja, hogy Vischenka községbe 1770. augusztus 1-én érkeztek meg, más részük néhány héttel később a Molocsna folyó partjához ért. Gyülekezeteik gyorsan fejlődtek. Nyolc év múlva már a második iskolát építették a gyermekeiknek, a létszámuk elérte az ezer főt. Mindenütt jó kapcsolatban álltak a dél-oroszországi baptisták és a mennoniták. A Szentpéterváron élő orosz arisztokrácia közvetlenül a cári tisztek körében nyert Krisztus-hívó követőket. Egy angliai férfi járt közöttük, akit *Lord Redstock*nak hívtak – talán gúnyból. Terjesztette *J. N. Darby* bibliai meggyőződését. A cár befáradt a kéretlen Krisztus-prédikáló udvartartásba, és Dobrudzsa területére száműzte őket. Ám a gyülekezet tovább élt „Evangéliumi keresztények” elnevezés alatt. Az orosz evangéliumi keresztyénség harmadik ága a német „stundistákból” adódott. Közös szervezetté kovácsolódtak. 1955-ben tért meg *W. A. Mickevics* fogorvos, és Ogyessza környékén kezdett prédikálni. 1970-ben ment Londonba, és ott a Spurgeon College-ban tanult. A moszkvai orvos házaspár igehirdetési hatalmas tömegeket vonzottak.

A materialista elnyomás a kereszténységet ideológiai versenytársnak nézte, valamilyen „ötödik hadoszlopnak”, amelyik a szocializmus erejét támadja. Veszélyesnek íté-

J. N. Darby

ték, ezért a „gyülekezeti tagság” következménye lett, hogy a hatalmas országrészben nemcsak a sarki hideg terjedt, hanem városaikban számos megtérő magasztalta Jézus Krisztust. Maga *Lev Tolsztoj* is ezt a sorsot kapta, de ő is Krisztus felé fordult vigaszért a borzalmas szibériai fogóságban.

Sztálin a vallásosság ideológiáját megvetette, és a második világháború idején kétségbe vonta a hívők hazafiúi hűségét. Tisztelte bennük a megbízható, pontos munkást, sem a család, sem az alkoholizmus káros jelensége nem uralkodott kísértéseivel fölöttük. A mennonitákat és az evangéliumi keresztényeket mégis önigazolásra hívta föl, hogy saját pénzükhöz gyártassanak le egy harckocsit, és ezzel bizonyítsák, hogy nem tartanak a németekkel. Megtették, de így is sokan kerültek Szibériába. Amikor összeomlott a Szovjetunió, sokan közülük régi hazájukba kíváncsoltak. Az új orosz kormány is szívesen szabadult idegen nyelvű, egykori ellenségükkel netán összependülő kisebbségtől. Állítják, hogy a Szovjetunió területén milliós létszámú volt ez a kisebbség. Százával települtek át, és akkor érte őket a legnagyobb csalódás. Nem tudtak együtt imádkozni a németországi hívőkkel. Nem kaptak cirill betűs német Bibliát, amit olvashattak volna. Így váltsult meg az azonos nyelvű kisebbségi zárt társadalom Németországban. Mint látjuk, nem egyszerű a migránsok beilleszkedése. Az ukrainai „késői hazatérők” lenézett és tudatlan emberré váltak őseik földjén. Ezért elkülönültek ott is, sok gondot okoztak az ottani baptista gyülekezetekben. Végül arra ösztönözték őket, hogy önálló gyülekezetekben éljenek, és hagyják békében egymást.

Az átalakult Oroszországban lassan átgondolták az egykori vallási kisebbség elnyomását, és mostanság Molocsna, az Azovi-tenger környékén élő hívők hatóságilag elkobzott iratanyagai fölött tudományos nemzetközi szimpóziumokat tartanak évente az érdeklődő európai kutatóknak. Huttervölgy régebbi lakosságát, a munkásokat, az egyszerű, önkéntes igehirdetőket nem zaklatják, nem gyanúsítják, és a régi aktákat nyilvánosság előtt tárgyalják, kutathatóvá teszik külföldi meghívott tudósok számára. Magyarországon ezekről a történelmi tudományos szintű ülésekről 2007-ben az *Élet és Tudomány*, két évvel később a *Békehírnök* hozott tájékoztatást. Az inter-nálótáborokban ezerszám haltak meg ártatlanok Jézus Krisztusba vetett hitük miatt.

Mindezek ellenére mennoniták és baptisták néven élnek a mai napig Oroszországban hívők, de már nem közösségben, a klasszikus iparágakat nem folytatják, nem építkeznek. A munkanélküliség miatt a fiatalság kénytelen elszakadni a szülői környezettől, ha élni akar.

Mindezek a nehézségek személyes megbeszélések során tudódhattak ki, amelyekre előre nem látható körülmények adtak lehetőséget. A hazánkban gyogyüdülő német

Mai hutteriták Észak-Amerikában

állampolgárok, korosabb emberek viselkedése feltűnően más volt a többi vendéghez képest a medencék körül. Természetesen pozitív értelemben. Este véletlenül az evangélikus templomban találkoztunk velük, ahol német igehirdetést tartott egy idős vendég lelkész. Hálaadó ünnepélyre hívtam őket a helyi gyülekezetbe, és volt egy-két tanult ember, akik tudtak oroszul, németül. A külföldiek elmondhatatlanul boldogok voltak. A szegényes öltözetű német, bekötött fejű asszonyok, a nehezen szóra kész férfiak egyszer csak megnyíltak.

Az Újvilágban

Kanada volt a másik „befogadóállomás”. A világ második legnagyobb területű, de ritka lakosságú országa, hatalmas síkságai hasonlítottak Ukrajnához. Érett gabonátáblák, széles határ, szabadság fogadta őket. Ma is itt van a legtöbb anabaptista, mennonita és amish hívő. Utóbbi a legkonzervatívabb svájci eredetű felekezet. Nagyon zárkózott a közösségük. Öltözetük régimódi, viselkedésük különös. Főleg tejtermelésre szakosodtak. Lovas kocsival szállítanak a széles műutakon. Nem éppen a legkívánatosabb ez a jármű az amerikai környezetben. Ha bántalmazta őket egy-két ideges sofőr az úton, még az ütéseket is tűrték, nem ütöttek vissza.

A hutteri testvérek több engedménnyel működnek, és megértőek, elnézőek egymás között, de az „eredeti” tradícióknak, köztük a tiroli német nyelvnek, még az angol anyanyelvűek között is nagy a tekintélye. A hutteriek népes fiatalága engedelmeskedik a tradíciók tilalmainak. Másokat, vas- és fémmunkásokat, akik a lovak patkolásához nagyon jól értettek, maguk között elnevezték a gyüle-

kezetben (Schmiedeleut). Volt, aki szinte szenvedélyesen tanított. Talán egy évtizede már, hogy Kanada kormánya a közösséghez tartozó hívő oktatókat elismerte, főfoglalkozású tanítókká tette, és akit lehetett, kiképzett a kormányzat középiskolai tanítókká. Megszűnt tehát az anabaptista tanítói gárda lebecsülése. Jelentkeztek mind „világi”, mind gyülekezeti személyek között önkéntesek. Elérték tehát, hogy csak szakmai képzésre kell a hutteri fiataloknak elhagyniuk a régi családi környezetet. Meglepő szakiskolákat

választottak: pilóták, helikopteres mentők, informatikusok lettek a fiúkból és a leányokból. Megmaradtak a gyülekezetekben. Akik régebben tanulás miatt elmentek, idősebb korukban visszatérnek, vagyonukat az utolsó fillérig leadják, meghúzódnak hálószobácskáikban, és hálásak és boldogok a békés nyugalomért. Számos közéleti ember, tudós, író került így vissza. A gyülekezetek népessége nem csökken, inkább mérsékelten gyarapszik.

A Michigan-tó déli partjától nyúlik hosszan Indiana szövetségi állam, amelynek egy csendesebb városa Goshen. Ott van a mennoniták és általában az anabaptista közösségek legfőbb szellemi központja és egyeteme. Igen nevezetes történelmi folyóirata a *The Mennonite Quarterly Review*, amelyben 1954-től 1991-ig rendszeresen tanulmányozhattunk anabaptistákról, kvékerekről, szombatosokról és nazarénusokról írott tanulmányokat.

Kropacsek János Hencsey Lajossal Svájcban mint lakatos ismerkedett meg, és 1840 körül hazatérve elkezdte a nazarénusok meggyőződésének hirdetését. Emiatt a szabadságharc utáni osztrák bosszúállás súlyos felségsértéssel vádolta, megbüntette, majd szabadulása után mint vízi molnár a Rákos-patakra épített üzemében látta vendégül a Biblia után érdeklődőket. A *Protestáns Egyházi és Iskolai Lap* 1880. július 25-i számából tudjuk meg *Törő Lajos* református lelkésztől, hogy Istennek e hű tanúja befejezte földi pályafutását. Ám az elhintett magoknak vannak gyümölcssei Budapest XVII. kerületében.

Hutteri testvérek új munkaterületen

A szomszédos Ohio államban, a Bluffton College-ban dolgozott *Delbert Grätz*, egy svájci őstől származó könyv-

táros, aki 1951-ben feldolgozta a berni anabaptista mártírok történelmét. Életében többször járt hazánkban, és külföldön is dicsérte ezt az országot: „Oly szép, mint egy virágoskert.” Talán ő volt a messzi Amerika egyik polgára, aki meglátta a mi népünk szellemi és természeti értékeit hazánkban és az egyének szívében.

A fejlődő gazdasági élet szövetségi államaiban, a Nagy-tavak vidékétől több államban telepedtek le hutteri közösségek, és a mai napig fejlődnek. Korábban a mezőgazdasági feldolgozóipar legfontosabb ágát, a vízi molnárokat találjuk köztük nagy számban, ahogy még Morvaországban a „Neumühl” elnevezés (új malom) is erre utal. Amerikában is malmokat építettek a folyókra. Azon a vidéken sok gabonát termeltek, mert alkalmas volt az éghajlat és a talaj. Állattenyésztésről szerényebb szavakkal beszélhetünk, de az állati energia fő forrását, a lovakat ápolni, patkolni kellett. Sok hutteri férfi értett a patkó készítéséhez. Elképzelhetően nem voltak gyenge emberek ezek a „tűzi kovácsok”, és ne számítsuk gyengeségnek, hogy az őket gyakran fosztogató katonaság kötekedését nem torolták meg hasonló tettlegességgel. A régi kovácsműhelyekben mezőgazdasági gépek karbantartását végzik a javító vállalkozások. Traktorok, aratógépek kerültek a lovak helyére. Amerikában sportoláshoz tenyésztettek lovakat, de a hutterieket nem vonzotta a sport.

A Missouri hosszú völgyében Észak- és Dél-Dakota államban a hutteri testvérek fejlődő termelőközösségei napjainkban főleg a mezőgazdasági munkák felé irányulnak.

Meglepő, hogy ez a termelési ág kapcsolódik a hutteriek távolabbi missziójához. Japánban is létesült hutteri termelőközösség. Életüket a tokiói egyetem keretében *Gan Sakakibara* ismerteti 1964-ben (*A koinónia mai gyümölcsei. Életük, gondolkodásuk, történelmük* címen). Nigériában nagy területeken olajpálmát termesztenek. Tasmániában szintén mezőgazdasággal foglalkoznak a hutteri testvérek, nem betelepített fehér emberekkel, hanem amerikai támogatással hazai emberek dolgoznak. A betanítás kiterjedt a bibliai oktatásra, a közösségi munkaszervezésre és a termelésre. A három ázsiai kísérlet bevált, korlátozást csupán a változó politikai és társadalmi környezet hozhat.

A legfontosabb orgánumok

Frankfurt am Mainban adták ki 1913-tól 1967-ig négy kötetben a *Mennonita lexikont*. Abban az időszakban még volt aktív hutteri gyülekezet Németországban. Utóbb a kanadai Kitchener, Ontario városában adtak ki egy hatalmas, angol nyelvű *bibliográfiát* a világ valamennyi mennonita, hutteri, amish felekezetű kiadványáról, beleértve a reformáció századától a XX. századig bezárólag a publikációkat vagy kéziratokat. 348 oldalon sok száz kiadványt, a legnagyobb világnyelveken. A Pandora Press kiadványában – mai szóval élve – hazánk szerzői egyáltalán nem

„alul reprezentáltak” ebben a nagyszerű és szinte teljesen komplett anabaptista irodalmi gyűjteményben.

Az oktatás a hutteri közösségekben kezdettől alkalmazta a hároméves *gyermek serdülőkorig tartó programját*. Az alapiskolai tanulás első időszakát közös otthonukban végzik. Ezt ők „étkezési iskolának” (Essenschule) nevezték. Ha már tud a gyermek rendesen viselkedni, továbbléphet az iskolai fokozaton, de végül is alapfokú magániskolának minősítik a habán tanítók (Lehrerleut) iskolai oktatását. Természetesen bibliai ismeretet tanítottak az általános ismeretek mellett. Az iskolákat a hutteri mintára az amish-baptistáknál is megtaláljuk. A tanítás a hitvalló keresztség és a megtérés szellemi tapasztalataira is kielégítően rávezeti a gyermekeket, de helyet engednek az egyéni döntésnek. Aki nem vállalja ezt a közösséget, legtöbbször további, felsőfokú tanulás miatt, el kell hagyania a hutteri testvérek intézeteit.

A zürichi Grossmünster templomban 2003-ban a református egyház *megbékélési közös úrvacsoravételt* kezdeményezett, hogy a XVI. században az evangéliumi közösségek sérelmére elkövetett méltatlan magatartásért megkövessék mai képviselőiket. Meghívták a megbékélés alkalmára a mennonita, hutteri, baptista és amish testvérek képviselőit. Mivel utóbbiaknál a lábmosás is a liturgiához tartozik, ezt a követelményt is teljesítették. Az istentiszteleten az egyszerű amish hívők énekkara szolgált csodálatosan szépen. Felszólalóik méltatták a vértanukat, akik az üldöztetés kezdetén veszítették életüket Svájc területén. Istentől és egymástól bocsánatot kértek, és közösen magasztalták az Urat, aki az emberi gyűlölködés és bosszú helyett a testvéri szeretetre tanít minket. A felszólalók soraiban jelen volt *Günther Wagner* teológiai professzor. Eljöttek az Újvilágból a reformációhoz kötődő evangéliumi közösségek tekintélyes vezetői, és képviselték az Európai Baptista Föderációt a legmagasabb szinten éppen úgy, mint a kálvinista és a Lutheránus Világszövetség képviselői.

A Mennonita lexikon
elérhető itt:
mennlex.de

Kovács Géza

Kornya élete, plántáló és evangelizációs szolgálata, és napjainkra vonatkozó tanulságai

A szerző itt olvasható előadása ezen a konferencián hangzott el

Bevezetés

Száz éve, 1917-ben halt meg *Kornya Mihály*. 1844-ben született Nagyszalontán. 40 évig tartó szolgálata alatt 10-11 000 megtérőt merített be, több mint 200 új gyülekezetet plántált. A plántálóbizottság méltán vette fel az ő nevét, tudtommal ő az egyetlen baptista, akiről utcát is neveztek el országunkban.

I. KORNYA MIHÁLY RÖVID ÉLETRAJZA

Az elemi iskola elvégzése után egy nagyszalontai földbirtokos, *Rozvány György* szolgálatába állt. A földesúr kiemelte és házi szolgálként parádés kocsisává tette az erős,

szikár testalkatú, okos és ügyes ifjút. A szorgalmas és takarékos Kornya már 22 évesen négyszobás házat vásárolt nagy kerttel, és megnősült. A Rozvány-háznál megismert *Pataki Zsigó Mária*t vette feleségül. Önállóan gazdálkodtak. Háromfajta állatot eladásra tenyésztettek: disznót, ökröt és libát.

Kornya Mihály megtérése 1874-ben, 30 éves korában történt. *Tóth Mihály* – a nála idősebb, későbbi munkatársa – hívta őt el egy pietista jellegű, ígét tanulmányozó és imádkozó csoportba. Akkoriban a népegyházak papjainak nagy többsége liberális racionalista gondolkodással Jézus Krisztust nem tekintette Isten Fiának. Például húsvétkor nem Krisztus feltámadását, hanem az igazság győzelmét hirdették. Emiatt az élő hitet és Krisztust kereső emberek eljártak ugyan a templomba is, de kis csoportokban olvasták, tanulmányozták a Szentírást, és imádkoztak. Ilyen csoportba épült be, és ott jutott élő hitre Kornya a feleségével együtt. Az ilyen pietista jellegű csoportok akkoriban sok helyen működtek az egész ország területén. A forradalmi változást azonban a következő évben, a bemerítések reá áradó Szent Szellem hozta el Kornya Mihály életében. *Novák Antal* baptista bibliaárus vitte el a nagyszalontai imádkozó csoportba a bemerítés igei fontosságának üzenetét. *Meyer Henrik*, a magyarországi baptista misszió úttörő vezetője merített be nyolc nagyszalontai hívőt 1875 augusztus 26-án Gyulán a Fehér-Körös vizébe, köztük Kornya Mihályt és a feleségét. Kornyát e naptól kezdve felülről való tűz és Krisztus szorongató szeretete töltötte be. Bárhol járt, minden megnyilatkozását az a vágy és késztetés irányította, hogy embereket ment-

sen halálból az életre, kárhozatból az üdvösségre. Két évig helyben munkálkodott. Ez idő alatt Nagyszalontán 40 főre emelkedett a bemeztett tagok száma. Meyer felismerte Kornya adottságát, a benne égő szent tűz erejét, és 1877-ben – egy missziós konferencia keretében – diakónus-sá avatták őt. E konferencián részt vett *Fritz Oncken* Hamburgból, *Rottmayer János*, a magyarországi baptista misszió első úttörője Kolozsvárról, és *Novák Antal* bibliaárus. Ettől kezdve Kornya Mihály az egész országot misszióterületének tekintette. 1881-ben Kornya Mihályt presbiterre avatták. Ezáltal felhatalmazást nyert arra, hogy önállóan végezze a megtérők felvételét és bemeztését, valamint a gyülekezetek szervezését és a szolgálattevők kirendelését.

Az első győzelmes időszak Kornya szolgálatában a presbiterre avatása utáni, 1881–1893 közötti 12 év volt. Ezekben az években 141 alkalommal, gyakran népes csoport bemeztését végezte. (20-30 fős megtérő csoportok is voltak.) Minden hónapban volt valahol bemeztése. 1893-ban megtört Kornya Mihály missziós lendülete. Ekkor a Hamburgi Baptista Teológiáról hazaérkező két magyar fiatal a gyülekezetek önállóságát igényelte az addigi egy személyű központi irányítás helyett. Ez erőteljes feszültséget és meghasonlást, sőt szakadást támasztott az induló baptista misszió vezetői és a gyülekezetek között. Kornyát azért is érintette közletről ez a szakadás, mert ő ebben az évben (1893-ban) – a misszióterületek új felosztása szerint – Nagyváradra költözött. Nagyváradon pedig a saját gyülekezte a fiatalok irányzatához csatlakozott. Vagyis Kornya helyi gyülekezet nélkül maradt. Az egész országot továbbra is járta, de otthon magányosan és lelkében megszorodva élt mintegy hat esztendő. E hat év alatt mindössze 26 bemeztést végzett a kiterjedt misszióterületén.

1900-ban új lendületes missziós korszak kezdődött Kornya életében, amely haláláig – 1917-ig – tartott. 1900-ban Bihardiószegre költözött, és innen járta az országot. Különösen győzelmes szolgálata alakult ki az Érmelléken és a Szilágyságban. Kis falvakban is népes baptista gyülekezetek jöttek létre. E területen él ma is viszonylagosan a legtöbb magyar baptista.

Kornya Mihály missziós tevékenységét *Kirner A. Bertalan* dolgozta fel. A múlt század negyvenes éveiben kerékpárján végigjárta azokat a helységeket és gyülekezeteket, ahol Kornya szolgált. Elolvasta a gyülekezetek régi jegyzőkönyveit, meghallgatta az akkor még élő szemtanúkat. Kirner összegezést készített, amely szerint Kornya Mihály 40 éves szolgálata során 327 településen végzett evangéliumi missziós tevékenységet, 359 alkalommal merített be megtérőket, és (amint már említettem) 10-11 000 volt az általa bemeztettek száma.

Minden ember életében fontos a családi háttér. Kornyának hű segítőtársa volt a felesége. Népes családjukat látta el, sokszor egyedül, hiszen a férje folyton úton volt.

Hat leányuk és egy fiuk született. Sok fájdalmas gyász érte Isten szolgáját. Felesége 42 évesen, 1890-ben halt meg, 24 évi házasságuk után. Hat leányuk közül négynek szintén a koporsója mellé kellett állnia. Mindegyikük huszonéves korában halt meg, hárman már, férjes asszonyként. Két leánya élte túl az édesapát. (Megjegyzem, hogy egyiküket az 1940-es évek végén budapesti lakásán meglátogattam. Édesapjáról, a családjukról vallattam őt kellemes és jó légkörű beszélgetésünkben.) Kornya legfájdalmasabb gyásza egyetlen fiának a halála volt, aki 1914-ben a világháború szerb frontján halt meg. 70 éves volt ekkor az édesapa. Kornya Mihály feleségének halála után, 1890-ben (44 éves korában) újránősült. Derecskei özvegyasszonyt vett feleségül, aki az ő szolgálata által tért meg. Ő is hű társa volt az Isten emberének.

Kornya Mihályt 73 évesen hívta haza az Úr. Az egész országot megrázó esemény volt. Nagy tömeg gyűlt össze 1917-ben Bihardiószegen a temetésére. Meyer Henrik búcsúztatta. Percekig nem tudott megszólalni a zokogása miatt. „*Elszorul a szívem, testvérem, oly kedves voltál nekem*” – kezdte beszédét, Dávidnak Jónátán sírjánál mondott búcsúbeszédét idézve. Kornya Mihály élete és szolgálata méltó arra, hogy példaként tekintünk rá.

II. KORNYA SZOLGÁLATÁNAK NAPJAINKRA VONATKOZÓ TANULSÁGAI

1. A bemeztés Krisztus szerint való jelentősége

Jézus Krisztus a bemeztése előtt is Isten Fia volt. A bemeztésekor azonban (mint emberre) reá szállt a Szent Szellem, és Jézus nem tért vissza az ácsmühelybe, hanem teljes életével és Isten hatalmával a messiási szolgálatába állt. – Kornya Mihály is a bemeztése előtt már megtért ember volt, de a bemeztésekor töltötte be a Szent Szellem, és felfakasztotta benne az élő vizek forrását. Az általa bemeztettek jelentős része szintén már hitben élő ember volt, akik a bemeztésben történt odaszánásuk nyomán a Szent Szellem által nyertek új, üdvösségben örvendező életet. (Pl. Békésen is két – a nagyszalontaihoz hasonló – imádkozó, pietista jellegű csoport bemeztése nyomán született két baptista gyülekezet, a békési és a rosszerdei.) Valóságosan átérték: „*A bemeztés által eltemettünk vele a halálba, hogy amiképpen Krisztus feltámadt a halálból az Atya dicsősége által, mi is új életben járjunk.*” (Róm 6,4) A Szent Szellem vette át bennük az uralmat, amikor szent odaszánással és hittel vállalták a bemeztést. Krisztus követése, az evangélium hirdetésének a vállalása valósult meg bennük a bemeztés által.

Mai üzenet: Közösségünk gondolkodásában hitében és gyakorlatában devalválódott a bemeztés jelentősége. Gyakoroljuk mint közösségünk hagyományát és hitvallását, mert mi baptisták vagyunk, de nincs szellemi jelentősége. Ennek igazolását éltem át, amikor tíz évvel ezelőtt

egy népegyházi csoport lelkészükkel együtt – Kornyaékhoz hasonlóan – felismerte a bemerítés bibliai jelentőségét – és arra kért, hogy merítsem be őket. Ragyogott az arcuk a bemerítéskor. Aztán jött a csalódás. A saját egyházuk kiközösítette őket, a helyi baptista gyülekezet pedig levélben tiltotta meg nekik a baptista név használatát. Az akkori baptista országos vezetés számára is csak problémát jelentettek, és – az ökumenikus társ egyházzal egyeztetve – részükre hátrányos intézkedéseket hoztak. Évek vergődése után lettek mégis baptista gyülekezetté. Javaslat: Vizsgáljuk meg, mit jelentett Jézus Krisztus számára a bemerítés! Miért akkor szállt reá a Szent Szellem? Milyen szellemi hatást gyakorolt Kornya Mihályra és az általa bemerítettek többségére a bemerítés? – Hogyan kellene ma a bemerítés bibliai, szellemi hatalmát érteni, azt vállalni, tanítani és a tekintélyét helyreállítani? Hiszen ez lenne a mi közösségünk identitása és küldetése!

2. A Szentírás ismeretének fontossága

Kornya más könyveket is olvasott, de naponkénti tápláléka az Ige volt. Igehirdetése tele voltak bibliai idézetekkel. Lelkigondozói szolgálata során is minden helyzetben tudott idézni megfelelő igét. Szinte két lábon járó Biblia volt. Bemerítése előtt történt, hogy gyomot irtani járt a búzaföldre. Úgy elmélyedt a Biblia olvasásában, hogy ráesteledett. Több nap után rákérdezett a felesége: „*Még mindig van gyomlálnivaló?*” „*Még van bőven*” – válaszolt a férj. Elmélyült és gazdag igeismeret nélkül senki sem lehet alkalmas eszköz Isten kezében.

3. Ötletesség, bölcsesség, bátorság

Ismeretlen településeken, idegen embereket az evangéliummal elérni és megszólítani, ehhez kellett ötletdús elme, bölcs bátorság és hűséges helytállás. Kornya bemutatkozással kezdte: „*Református ember voltam, de Isten megszólított az evangélium által*” – és elmondta, hogyan szólt hozzá Isten. Új településre érve meg kellett találnia azt a házat, ahol befogadják. Sok elutasítás közben belső vezetetés szerint kopogott be a házakba. Például Biharban egy asszony kész volt fogadni, de „*Hogyan jönnek ide az emberek?*” – kérdezte. Kornya egy asztalt és terítőt kért. Kinyitotta a nagykaput, és az asztalra tett Bibliája végezte el a hívogatást. Vonaton utazva is beszélgetést kezdeményezett. A karcagi gyülekezet úgy született, hogy a vonaton egy beszélgetőtársa hívta meg őt Karcagra. Papok, szolgabírók intézkedésére csendőrök, felhergelt emberek léptek fel ellene. Volt, amikor téli hidegben több vödör vizet öntöttek rá, vagy hideg ólba zárták. Nem hátrált meg. Az ólban egy rönköt talált, és görgette, hogy ne fázzon meg. Amikor egy falut egy csendőr „védett” az országúton, Kornya odament hozzá, és megkérdezte: „*Ebben a faluban prédikál ma Kornya?*” „*Itt aztán nem, mert nem*

engedem be a faluba” – volt a válasz. „*Én azért megpróbálok*” – mondta, és megtartotta az evangelizációs alkalmat. Természetesen ma másfajta ötletekre, kezdeményezésre van szüksége annak, aki Krisztus evangéliumával el akar érni embereket. De ha van a szívben szent tűz és buzgó odaszánás, bölcsesség és bátorság, Isten ötletet, bölcsességet és bátorságot ad ma is megtalálni a megfelelő helyet és módot, ahogyan – az evangélium által – megszólítjuk és Isten felé fordíthatjuk az embereket.

4. Gyülekezetek szervezése, gondozása és irányítása

Pál az első misszióútja végén újra meglátogatta a frissen alakult gyülekezeteket, és „*gyülekezetenként előljárókat választottak nekik, böjtölve és imádkozva*” (ApCsel 14,23). Ezt a szervező és építő szolgálatot végezte Kornya Mihály is az új gyülekezetek százaiban. Kialakították az istentisztelet rendjét, a szentség és szeretet közösségének a fegyelmét. Kirendeltek szolgálatokra alkalmas személyeket. A gyülekezet tagjainak zárt óráin (amelyeken csak a tagok vehettek részt) folyt a tagok lelki nevelése, a szolgálattelvők kiválasztása, a problémák megbeszélése, olykor fegyelmi intézkedések. Az úrvacsorához is ilyen zárt testvéri körben járultak. Ezen alkalmat adtak az önkéntes és nyilvános bűnvallásokra is. Ilyenkor mindenki számára felfakadt Krisztus vérenek gyógyító ereje. Védelmet nyújtó lelki otthon, egymást elhordozó, sok éneklésben örvendő testvéri közösség volt a gyülekezet. Vonzást jelentett az emberek számára. Ma is akkor vonzó és szülőképes egy gyülekezet, ha a tagoknak ez a szeretetben való fegyelmezett rendje megvalósul.

5. Elkötelezett hűség és sokszínű szolgálat a gyülekezetben

A tagokról pontos nyilvántartást, a zárt órákról jegyzőkönyvet, az adakozásokról, a kiadásokról pontos kimutatást (elszámolást) vezettek, amelyeket a zárt órán ismertettek. Természetesnek tartották a tagok rendszeres jelenlétét. A tagok az elutazásukat előre bejelentették, a hazatérőtől elvárták a beszámolást és a hozott üdvözlés átadását. Gyakorolták az intést. A hiányzónak utánamentek. A három-négy alkalomról alapos ok nélkül hiányzónak fenyítés járt. Ezzel a szeretet erejében a tagok hűségét erősítették. A gyülekezeti szolgálatok gerincét az igehirdetés és a bizonyágtevések jelentették. Az istentiszteletet színesítették az éneklések, a zenei szolgálatok, a versmondások. – Ma idegen számunkra az akkori fegyelmezett hűség. Ma inkább lazaság, liberális szabadosság, krisztusi és közösségi elkötelezettség helyett az egyén kényelme, bezárkózása és a gyülekezeti fegyelem nélküli gyülekezet a természetes. Az ige szerint a gyülekezet Krisztus teste, egy test, a Fő irányítása és uralma alatt. A Kornya korabeli gyülekezetek példát mutatnak a fegyelmezett hűségben is.

Dr. Nagy Imre

Egészségügy és orvoslás a habánok korában

1. Than Mór: Mohácsi csata (1856)

Egy nemzeti tragédia egészségügyi következményei
Mindaz, ami 1526. augusztus 29-én történt, nemcsak társadalmi-gazdasági szempontból vetette vissza hazánk fejlődését, hanem kifejezetten meghatározta az egészségügyi tennivalókat is. Főként közegészségtani következményeivel kellett számolnunk.

A híradások szerinti alig másfél órás ütközetben a magyar sereg megsemmisítő vereséget szenvedett. A csata-

téren mintegy négyezer lovas, tízezer gyalogos vesztette életét, hősi halált halt hét főpap, köztük a fővezér *Tomori Pál* és *Szalkai László* esztergomi érsek is (1. kép).

A gyalogság teljesen megsemmisült, a lovasság nagy része is elesett. A menekülő *II. Lajos* király a megáradt Csele-patakba fulladt (2. kép).

Az ország déli és alföldi területei szörnyen elnéptelenedtek.

A lakatlan részeken elszaporodtak a mocsaras ingoványok, vadvizek alakultak ki számtalan fertőző betegséget terjesztő rovarral. A pestis több hullámban végigsöpört az országon, és százával, ezrével szedte áldozatait. A katonai táborok környékén a tömegsírokat nem ásták kellő mélységűre, a hullák, valamint az ürülék eltakarítására nem voltak megfelelő rendelkezések, így innen is sok fertőzés származott (3. kép).

A katonai táborokban felgyülemlt a sok szenny, s az úgynevezett „morbus hungaricus”, a kiütéses hagymáz is szedte áldozatait. Tehát nemcsak a csatatéren, hanem a későbbi háttérországban is nagy veszteségei voltak a lakosoknak és a katonaságnak is.

Emellett a zsoldos katonák körében „dívott” a szifilisz, ugyanis a portyáik alkalmával hozzájuk csapódva megfertőzték őket a lazább erkölcsű nők. Még Bécs alatt is jegytek fel a katonák által bevitt fertőzést.¹

A XVI. században – hasonlóképpen a mai kor fertőző betegségeihez – szintén a kor jellegzetes népmozgásaival hozható szoros összefüggésbe a fertőző betegségek terjedése.

A szifilisz behurcolásával egyesek Amerikát vádolták, mások VIII. Károly francia király 1495-ös itáliai hadjárataiból visszatért katonáinak tulajdonítják a kór megjelenését.²

2. Székely Bertalan: II. Lajos tetemének feltalálása (1860)

3. Egy mohácsi tömegsír képe

A pestises területeket úgynevezett „pestisdoktorok” járták, s köpönyegük alatt különböző füstölőket, illanyagokat tartalmazó edényeket tartottak, amelyekből beszórták az adott területet (4. kép).

A legtöbb járványos fertőző betegséget Isten büntetésének tekintették, s ennek megfelelően beletörődéssel nyugtázták. Ebből a korból valamirevaló védekezési módok, prevenciók az elkülönítést, teljes izolációt tekinthetjük.

A földi jelek közül különös jelentőséggel bírt a sok prücsök és sáskaraj, illetve a hirtelen kerekedett állóvizek. Ezeket gyakorta tekintették a pestis hírnökeinek. Ha egy gyenge báránnyal korán bagzolt, szintén pestisre következtek belőle.

A babonás XVI. századra álljon itt egy képszerű példa: az epilepsziát úgynevezett „eltemetéssel” gyógyították. A beteg ingének jobb oldali ujját levágták, kölessel vagy búzával megtöltötték, s azon a helyen ásták el, ahol az illető görcsökben fetrengett.³

Csupán 1606-ban egy – anabaptistákkal kapcsolatban álló – *Coberius Tobiás* nevű

1. Héjja Pál: *Az egészségügy in Magyar művelődéstörténet.* (Budapest: Magyar Történelmi Társulat, 1940).

2. Daday András: *Kuriózumok az orvostudomány magyarországi történetéből.* (Budapest: Akadémiai K., 2002).

3. Uo.

4. A pestisdoktor

soproni orvos saját megfigyelései alapján írta le, hogy a kiütéses tífusz okozói a tetvek.⁴

A fertőzött területeken legyek rajai vertek tanyát, a vizeket különböző kezdetleges vízsűrőkkel próbálták tisztítani (5. kép).

Higiéniáról és egészségvédelemről csupán a főúri birtokokon, illetve azokon a településeken lehetett beszélni, ahová a török nem tette be a lábát.

Nagy volt az igény ekkortájt a végzett orvosokra, egészségügyi személyzetre. Nemritkán „kölcsonkérte” egyik-másik település az orvost. Akkortájt még nem működött hazai orvosképző egyetem, leginkább olasz orvosok bukkantak föl. Gyakran több település vagy uradalom hívott meg egy közös ellátó orvost magához. Így ismert

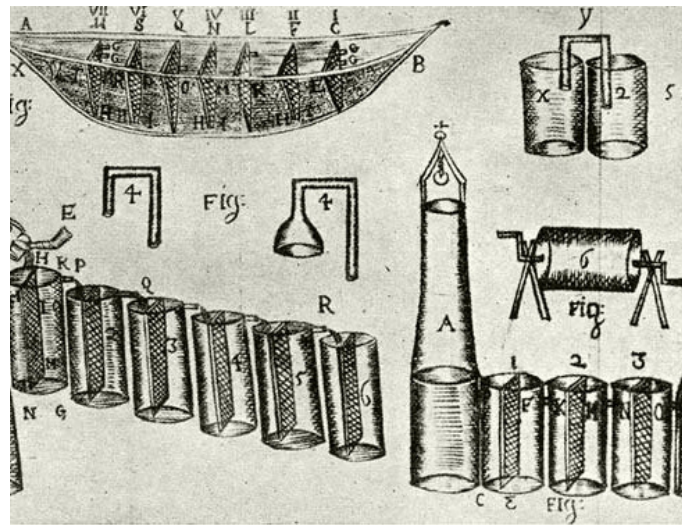
hét bányavárost ellátó anabaptista orvos *Han György* személyében,⁵ akit báró *Balassa Zsigmond* ajánlott.⁶

A mohácsi csatavesztés nemcsak a magyar állam vezetését vetette vissza, hanem a társadalom más területeire is kihatott. A tudomány fejlődését lassította, a törökök jelenléte pedig a Magyar Királyságot szabályosan letérítette az európai fejlődés útjáról.

Mindezek ellenére a XVI–XVII. század szellemi elitje nem torpant meg a tudomány lépcsőin, hanem olyan értékekkel gazdagította korunkat, mint *Melius Juhász Péter Herbariuma*, amelyet 1578-ban adtak ki Kolozsvárott. Ez a gyógyfüveskönyv az első magyar nyelven írott botanikai munkának tekintendő.⁷

Váradai Lencsés György pedig 1577 táján adja be *Heltai Gáspár* nyomdájába az *Egész orvosságról való könyv*, azaz *Ars Medica* című hatkötetes munkájának kéziratát, amely nem került kiadásra. Utóbbiról így ír egyik kutatója: „Necsoválkozunk azon, hogy az 1600-as évek török-Habsburg malomköve kiörölte a nemzeti emlékezetből.”⁸

Ennek a századnak jeles letéteményese *Paracelsus* is mint az orvostudomány reformátora. Ő 1529 szeptemberében kezdi meg működését.

5. Vízszűrők

4. Krisztinkovich Béla: Anabaptista orvosok, gyógyszerészek a higiénia szolgálatában. *Communicationes ex Bibliotheca Historiae Medicae Hungarica*, 20. köt. (Budapest: Medicina, 1961), 88–117. o.

5. Uo.

6. Magyary-Kossa Gyula: *Magyar orvosi emlékek*, III. köt. (Budapest: Eggenberger, 1931), 88–91. o.

7. Melius Péter: *Herbarium. Az fáknak, füveknek nevekről, természetekről és hasznairól*. (Budapest: Kriterion, 1978).

8. Szabó T. Attila: *Váradai Lencsés György (1530–1593) és a Magyar orvosi-élettudományi szaknyelv a XVI. században az Egész orvosságról való könyv, azaz Ars Medica (1577 k.) tükrében. Magyar Orvosi Nyelv*, 2013/2, 82–91. o.

A szellemi teljesítmények sorából nem hagyható ki *Vesalius* anatómiája, *Kopernikusz* világképe, *Fuchs* német nyelven kiadott orvosi fűvészkönyve sem.

Honnan jöttek, kik voltak, hová mentek?

Noha a XVI. században léptek fel hazánk területén a *Hutter Jakab* tiroli származású anabaptista vezető nyomdokaiban járó „hutteri testvérek”, mégis ma, a reformáció 500. évfordulóját ünnepelve is sok kérdés, félreértés merül fel velük kapcsolatban.

Az anabaptisták a reformáció – a lutheránus és a kálvinista irányzat után – harmadik, legradikálisabb irányzatát képviselik. Elnevezésük valójában gyűjtőnév. Három leágazásukat szokás megkülönböztetni: mennoniták, amishok, hutteriták.

Ami közös bennük: csak hitvalló felnőtteket merítettek víz alá, a tudatukban még kialakulatlan csecsemők, gyermekek megkeresztelését elvetették (a görög *ana* + *baptidzo* szavakból = újrakeresztelő).

A mennoniták lényegében nyitottak a technikai civilizáció felé, sokat áldoznak történeti kutatásokra, de elfogadják a jelen kihívásait, s ezek szerint élnek, gyermekeiket az elfogadott iskolarendszerek szerint taníttatják.

A hutteri testvérek abszolút pacifista irányvonalat képviseltek s képviselnek ma is, ugyanis fegyveres katonai szolgálatot nem adnak, soha senki ellen nem fogtak fegyvert, inkább meghaltak vagy állandó lakhelyüket elhagyták. Bizonyos technikai civilizációval már rendelkeztek, munkavégzésekhez traktort, kombájnt alkalmaznak, ellentétben az amishokkal, akik ma is jellegzetes fekete, egylovas kocsikkal közlekednek, televíziót nem tartanak otthonaikban, telefonjuk nincsen, gyermekeiket szigorú, hagyományaikra épülő neveltetésben részesítik.⁹

A hutteriták – mind a XVI. században, mind napjainkban – főleg mezőgazdasági kommunákban élnek, a magántulajdon nem létezik köreikben, vagyonközösséget alkotnak. Gyermekeiket saját maguk tanítják, nevelik.

W. R. Estep szerint: „Amikor Európa legnagyobb része még mindig írástudatlan volt, a hutteritáknak kiváló általános iskolai rendszerük működött. Köztük a tanulás kötelező volt.”¹⁰

A hutteri testvérek nagy udvarok köré települve hozták létre gyülekezeteiket, ahol vagyonközösségben éltek. Ezeket az udvarokat nevezték „haushaben”-eknek, házbirtokoknak, háztartásoknak. A lakóközösség neve a szláv

nyelvben „habensky dvór” (hábenudvar) volt, s a kifejezés első tagjából önállósult a a magyar nyelvben a „habán” alak. Puritán öltözetük alapján „fekete németeknek” is hívták őket.¹¹

Egyes dokumentumok szerint már az 1520-as évek elején magyar földre léptek,¹² levéltári adatok pedig azt bizonyítják, hogy az evangéliumi szemléletű anabaptisták egyike, *Schröter Kristóf* 1523-ban Eperjesen prédikált.¹³

Így az 1526. augusztus 29-én lezajlott nemzeti tragédiának és későbbi következményeinek csakúgy részesei voltak, mint a már korábban itt éltek.

Letelepedésük sem volt – a korábbi hányattatásaihoz hasonlóan – problémamentes. Ugyan szívesen fogadták a becsületes, jó mesterembereket a cseh és a magyar nemesi családok (*Lobkovitz, Sirakovsky, Dietrichstein, Liechstein, Illésházy, Révay, Nádasdy, Szúnyogh, Erdődy, Rákóczi, Zrínyi, Batthyány, Esterházy* stb.) birtokain, azonban *I. Ferdinánd* király, az anabaptista mozgalom ádáz üldözője, legjobb gyógyszerének az általa harmadik keresztségnak nevezett vízbe fojtást tartotta. Uralkodása idején mindenaposak voltak az anabaptista kivégzések.¹⁴

Az 1527-ben Budán kelt Corpus Juris anabaptisták elleni dekrétum, melyet egyre több követ.¹⁵ Ezeket jószerivel nem hajtják végre a kézműveseket, iparosokat alkalmazó udvaroknál. Kezdetben különadókkal sújtják őket, majd ezeket is mérséklék.

Ebben a földrajzi-egészségtani-anabaptistaellenes környezetben próbáltak megállni a lábukon a több hullámban érkezett hutteriták.

Díszes edényeik révén csakhamar elfogadottak lettek nemcsak úrnőiknél, de határon kívüli ismertségre is szert tettek. Sajátos készítési technikájuk, csak rájuk jellemző szín- és formaviláguk évszázadokon keresztül megőrizte védjegyüket.¹⁶

11. Kiss Lehel: Az anabaptisták helyzete Bethlen Gábor korában és azt követően. *Szolgatárs*, 2014/3–4, 10. o.

12. Emese Bálint: Anabaptist migration to Moravia and the hutterite brethren in *Religious diaspora in early modern Europe*. (London: Pickering et Chatto, 2014), 137–152. o.

13. Szebeni Olivér: *Anabaptisták. A reformáció harmadik ága*. (Budapest: Magyarországi Baptista Egyház, 1998).

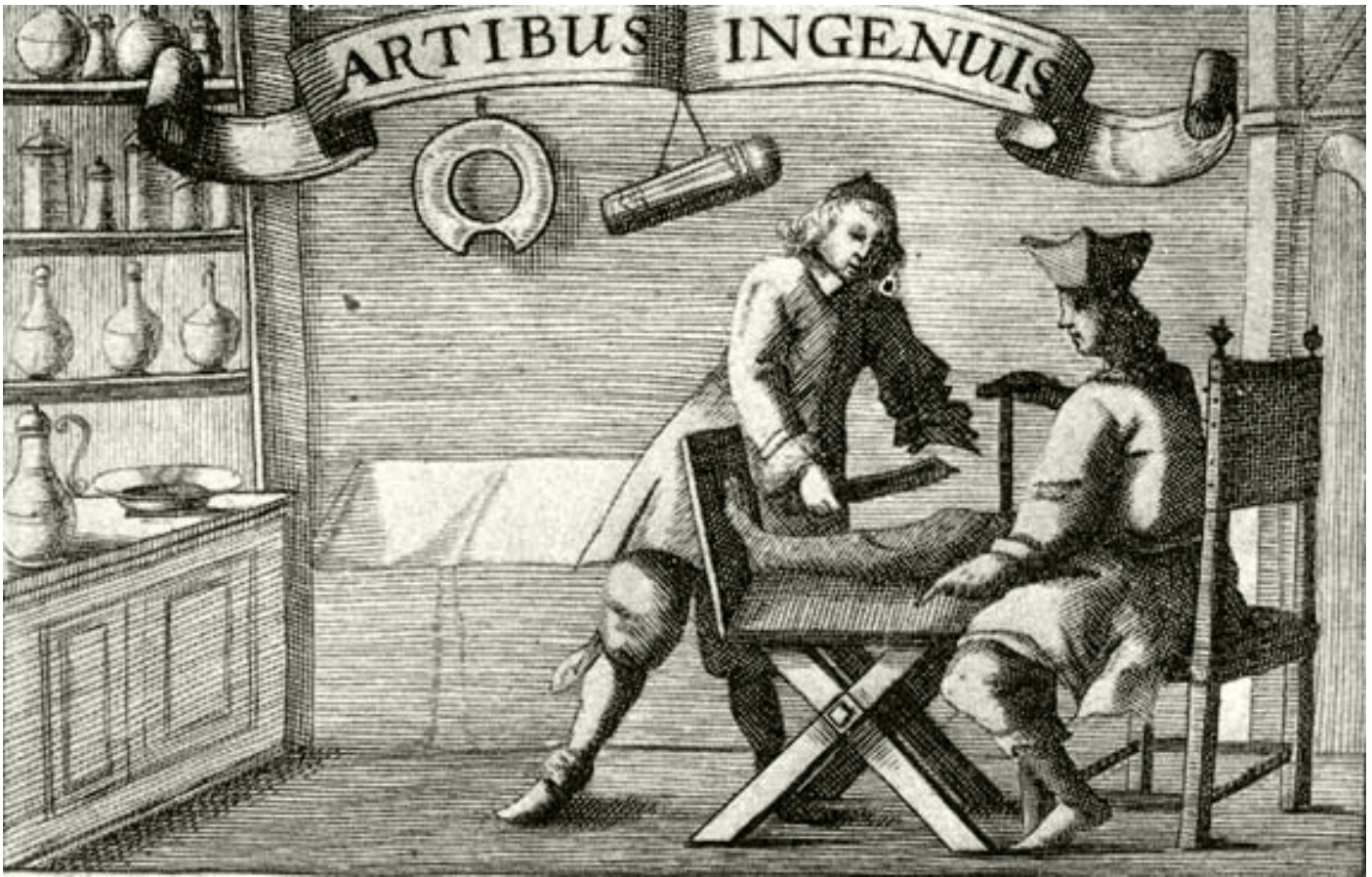
14. Uo.

15. Héjja.

16. Katona Imre: Habán emlékek Vas megyében in *Savaria. A Vas megyei múzeumok értesítője*. 3. köt. (Szombathely: Vas Megyei Múzeumok Igazgatósága, 1965), 237–258. o.; J. Eugene Horvath: *A Canadian collection of Hungarica*. 4. köt. Maria H. Krisztinkovich (társszerző): *A history of Haban ceramics. A private view*. (Vancouver, B.C.: JEH,

9. Szebeni Olivér: A hutteri testvérek hazai kódexeiről = Contributions to the codices of the Hutterists. *Magyar Egyháztörténeti Vázlatok*, 14/1–4 (2002), 23–38. o.

10. William R. Estep: *Az anabaptisták története*. (Budapest: Magyarországi Baptista Egyház, 2004).

6. Sebész munka közben (1620-ból)

A habán udvarok létrejötténél későbbre tehető a fajanszművesség kialakulása.¹⁷

Kutatók tucatjai próbálják azóta is megfejteni a habán titkot, s valamennyien úgy látják, hogy a habánok fajanszedényein fellelhető forma- és motívumtövezetek erősen magukon viselik a korábbi itáliai majolikákon fellelhető egyszerű díszítésű bianchi di Faenza hatását.¹⁸

A habánok azonban nemcsak a kerámiájukkal (ezen belül a cserépkályaipar) tették le névjegyüket Európában, hanem közel 30 szakmában is maradandót alkottak. Ácsmester, molnár, elefántcsont-faragó, takács, kötélverő, malomépítő, vincellér, kádár, pintér, késes, gerencsér, bútorkészítő, cserzővarga, szabó, kovács, házépítő, tetőfedő, kertész csakúgy tudása legjavát adta, mint a gyógyfüves, fürdő, orvos.¹⁹

2005); Katona Imre: *A habán kerámia Magyarországon*. (Budapest: Képzőművészeti Alap, 1974).

17. Radványi Diána – Réti László: *A habánok kerámiaművészete*. ([Budapest]: Novella, [2011]).

18. Uo.; Bálint Emese: Anabaptist migration and the diffusion of the maiolica from Faenza to Central Europe. *History of Technology*, vol. 32, (2014), 131–151. o.

19. Katona: Habán emlékek Vas megyében.

Az az életmód, amely a közösség védőhálója révén számos betegséget távol tartott a csoport egyedeitől, nem kis részben hozzájárult ahhoz, hogy a fertőző betegségek ismeretlenek voltak a hutterita gyermekek körében.²⁰

Az udvarközösségek lényegét legtömörebben Szebeni fogalmazta meg: „A hutteriek specialitása a gondoskodás mindenkiről a születéstől a halálig.”²¹

Habán (hutterita) orvosok

Estep szerint az európai gyógyításban a reneszánsz kor után a gyógyítók háromféle csoportját különböztetik meg: orvos, sebész és borbélysebész.²²

Az „orvos” akkor a mai belgyógyász szakterület művelőjét jelentette. Főként elméleti ember volt, nemritkán olasz vagy német területen végzett egyetemet, vagy ott töltött gyakorlóéveket. A borbélysebész ténylegesen gyakorló orvos volt. A sebész a kettő között helyezkedett el.

20. D. Nagy Imre: Habán elődeink gyógyító munkája. *Békehírnök*, 2017. január 1.

21. Szebeni Olivér: *Az anabaptisták helye a történelemben a XVI. századtól napjainkig*. Kézirat. 2017. 01. 13.

22. Estep.

Egy időben a sebészeket nem tekintették különösebben nagy szaktekintélynek, a vásári forgatagokban éppen ezért úgynevezett „kurittyoló” orvosok voltak, akik hanggal, síppal, kürtökkel próbálták magukat ajánlani (6. kép).

A hutteriták körében nem tettek ilyen kategorikus megkülönböztetést, ennek eredményeképpen a borbélysebészek – annak ellenére, hogy hagyományos képzettség híján voltak – a legjobban keresett orvosok voltak Morvaországban.

Az újkeresztény szolgálók közül az orvos fizetése volt a legmagasabb, s neki biztosították a legtöbb kedvezményt. Lovat kapott teendői ellátásához, s engedélyt, hogy az uradalom alkalmazottain kívül mást is elláthasson, tehát praktizálhasson.²³

Georg Zobel, Balthasar Goller és Hans Zwiczelberger volt a három leghíresebb orvos a hutteriták morva területen tartózkodása idején. Közülük Zobel szerzett olyan hírnevet, hogy 1581-ben Prágába hívták II. Rudolf császárhoz, akit hat hónapon át sikerrel kezelt.²⁴

Bármennyire is mostoha volt a XVI. század a háborús viszontagságok, üldöztetések révén, a habánok jól dokumentálták korukat, s még ma is található fel nem dolgozott kódexük. Az Osztrák Tudományos Akadémia Friedmann kutatómunkája révén adott közre olyan eddig ismeretlen kódexeket, amelyekből legalább hétben található olyan orvosi jellegű írás, amely bizonyítja, hogy ismerhették és kézírataikban szorgalmasan másolhatták a habán (újkeresztény) orvosok annak a Paracelsusnak a műveit, aki a XVI. század közepén a Magyar Királyság területén járt.²⁵

Az orvostudomány gyakorlása a hutteriták közt kötelező volt. A testvériség tagjai igyekeztek kiválónak lenni ezen a területen is, csakúgy, mint mindegyik szakmájukban, amivel foglalkoztak. Ismert Báthori István lengyel király udvari orvosa, nevezetes Bucella Miklós, de tudunk Majthényi László szerémi püspök anabaptista sebészéről is, Purchradról, valamint a Rákóczi-udvar habán sebészéről, aki a kis Rákóczi Ferenc kulcsonttörésénél segédkezett.²⁶ Az 1656-os évről jegyzik fel, hogy Nagyszombat vidékén nagyszámú anabaptista fürdő (balneator) ténykedett, s egyikük azt is feljegyzte, hogy egymaga több adót fizetett, mint az összes nagyszombati sebész. Ez viszont híven tükrözi, hogy jól ment sora.²⁷ A köszvényt, csúzt és más betegségeket a fürdőkben előszeretettel kúrálták.

23. Katona: Habán emlékek Vas megyében.

24. Estep.

25. Krisztinkovich Béla: Az anabaptista gyülekezetek írott hagyományai. *Magyar Könyvszemle*, 1969/4, 373–376. o.

26. Magyary-Kossa.

27. Uo. Évszámokhoz kötött anabaptista szócikkek: 312., 335., 374., 449. o.

Emellett a jó fürdős nemcsak gyógyítással foglalkozott, hanem hajnyírással, körömvágással, sőt tűzoltással is.

A Batthyány családnak Szalónakon működött 1540-től fürdőháza, a család fürdőmestere helyben lakott, fürdőorvosa Abraham Link volt.

Valentinus Purgolt és Gabriel Breitensteiner mellett Abraham Link volt a három legjobban kereső orvos egyike.

Ismeretes Nádasdy nádorispán fürdőorvosának a neve is, ő Fraxinus Gáspár volt, aki főúri családokat gyakran gyógyított.

Paul Schlechter, a pinkafői fürdő 1650. május 24-én keltezett számlájából kitűnik, hogy milyen sérüléseket látott el. Érvágással és köpölyözéssel is gyógyított.²⁸

A Batthyány család huzamosabb ideig alkalmazta Valentianus Purgolt, de rajta kívül több újkeresztény orvos is megfordult az udvarban, például Purgolt veje is, de Gabriel Breitensteiner sebgyógyító doktor is több éven keresztül alkalmazásban állt. Purgolt fennmaradt levelezése (21 darab) a bizonyítéka, hogy több mint húsz éven át a család orvosa volt kiemelkedő bérezés mellett.²⁹

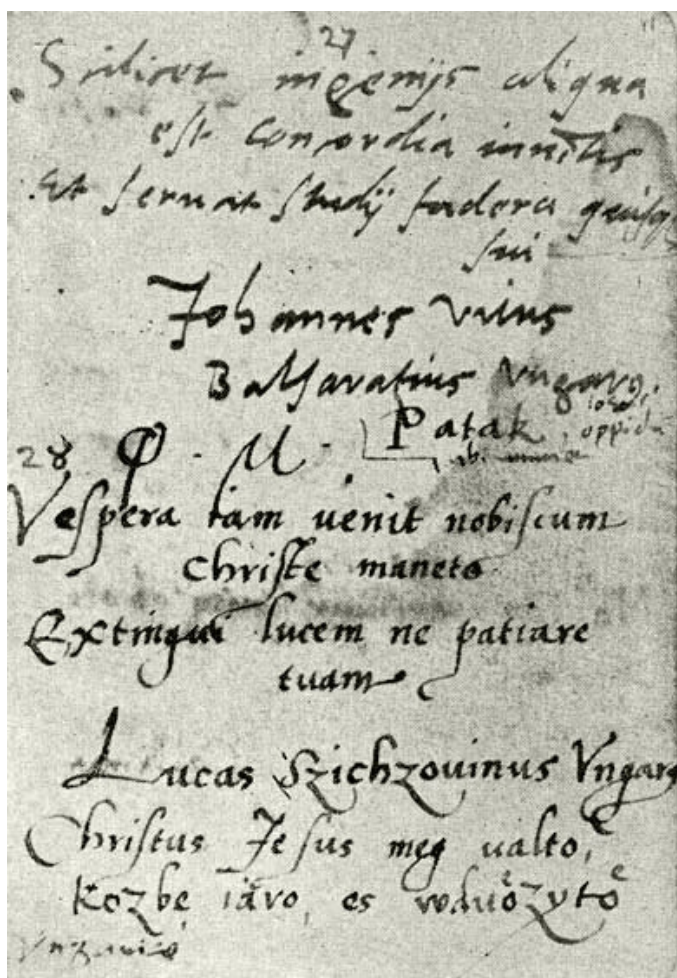
Jakob Klain a család szalónaki patikusa volt. Ránk maradt 15 leveléből kitűnik, hogy a királyi Magyarország területén a patikusai pálya egy megbecsült, tisztességes foglalkozás volt, s városok főbírái, tanácsurái válhattak belőlük (8. kép).³⁰

A mohácsi csata után közel ötven évvel egyre több külföldön tanult magyar orvos hazai működéséről szerzünk tudomást. Kőrösi (Fraxinus) Gáspár a Dunántúlon, Purkircser György Pozsonyban, Balsarát Vitus János pedig Sárospatak környékén kap állást. Utóbbit az egyik leggazdagabb reneszánsz főúr, Perényi Gábor hívja meg udvarába (7. kép). Működése során a pestis keletkezésével kapcsolatos álláspontja, miszerint a betegséget a fertőzött levegő terjeszti, és ennek megfelelő gyógyszereket javasolt, meg-

28. Tóth Mária: Adalékok a Batthyány család kora újkori fürdőkultúrájához in *A Fürdőélet és egészségturizmus a Dunántúlon az ókortól napjainkig című konferencia tanulmánykötete*. (Kaposvár: Rippl-Rónai Múzeum, 2015), 33–48. o.

29. Nagy-Tóth Mária: Valentinus Purgolt, a Batthyányak újkeresztény orvosának levelei, 1622–1636 in *Somogy megye múltjából. Levéltári évkönyv*, 38. (Kaposvár: Somogy Megyei Levéltár, 2007), 19–38. o.; uő: Valentinus Purgolt, a Batthyányak újkeresztény orvosának levelei, 1622–1636. II. közlemény in *Somogy megye múltjából. Levéltári évkönyv*, 39. (Kaposvár: Somogy Megyei Levéltár, 2008), 23–39. o.

30. Uő: Jakob Klain, a Batthyányak szalónaki patikusának levelei, 1635–1657 in *Somogy megye múltjából. Levéltári évkönyv*, 40. (Kaposvár: Somogy Megyei Levéltár, 2010), 7–20. o.

7. Balsarati Vitus Janos kézírása

8. Weber Janos eperjesi gyógyszerész és bíró

alapozottnak bizonyult s közkézen forgott. Más híradás egy vérző szájú eperjesi polgár meggyógyításáról szól.³¹

Irodalom

- Bálint, Emese: Anabaptist migration to Moravia and the hutterite brethren in *Religious diaspora in early modern Europe*. (London: Pickering et Chatto, 2014), 137–152. o.
- _____ Anabaptist migration and the diffusion of the maiolica from Faenza to Central Europe. *History of Technology*, vol. 32, (2014), 131–151. o.
- Daday András: *Kuriózumok az orvostudomány magyarországi történetéből*. (Budapest: Akadémiai K., 2002).
- Estep, William R.: *Az anabaptisták története*. (Budapest: Magyarországi Baptista Egyház, 2004).
- Héjja Pál: *Az egészségügy in Magyar művelődéstörténet*. (Budapest: Magyar Történelmi Társulat, 1940).

31. Ritoókné Szalay Ágnes: Balsarati Vitus Janos magyar orvosdoktor a 16. században. *Orvostörténeti Közlemények*, 1976/78–79, XII/2–3. (Budapest: Semmelweis Orvostörténeti Múzeum, Könyvtár és Levéltár, 1976), 13–42. o.

- Horvath, J. Eugene: *A Canadian collection of Hungarica*. 4. köt. Maria H. Krisztinkovich (társszerző): *A history of Haban ceramics. A private view*. (Vancouver, B.C.: JEH, 2005).
- Katona Imre: Habán emlékek Vas megyében in *Savaria. A Vas megyei múzeumok értesítője*. 3. köt. (Szombathely: Vas Megyei Múzeumok Igazgatósága, 1965), 237–258. o.
- _____ *A habán kerámia Magyarországon*. (Budapest: Képzőművészeti Alap, 1974).
- Kiss Lehel: Az anabaptisták helyzete Bethlen Gábor korában és azt követően. *Szolgatárs*, 2014/3–4, 10. o.
- Krisztinkovich Béla: Az anabaptista gyülekezetek írott hagyományai. *Magyar Könyvszemle*, 1969/4, 373–376. o.
- _____ Anabaptista orvosok, gyógyszerészek a higiénia szolgálatában. *Communicationes ex Bibliotheca Historiae Medicae Hungarica*, 20. köt. (Budapest: Medicina, 1961), 88–117. o.

- Magyary-Kossa Gyula: *Magyar orvosi emlékek*, III. köt. (Budapest: Eggenberger, 1931), 88–91. o.
- Melius Péter: *Herbárium. Az fáknak, füveknek nevekről, természetekről és hasznairól*. (Budapest: Kriterion, 1978).
- Nagy Imre, D.: Habán elődeink gyógyító munkája. *Békehírnök*, 2017. január 1.
- Nagy-Tóth Mária: Valentinus Purgolt, a Batthyányak újkeresztény orvosának levelei, 1622–1636 in *Somogy megye múltjából. Levéltári évkönyv*, 38. (Kaposvár: Somogy Megyei Levéltár, 2007), 19–38. o.
- _____ Valentinus Purgolt, a Batthyányak újkeresztény orvosának levelei, 1622–1636. II. közlemény in *Somogy megye múltjából. Levéltári évkönyv*, 39. (Kaposvár: Somogy Megyei Levéltár, 2008), 23–39. o.
- _____ Jakob Klain, a Batthyányak szalónaki patikusának levelei, 1635–1657 in *Somogy megye múltjából. Levéltári évkönyv*, 40. (Kaposvár: Somogy Megyei Levéltár, 2010), 7–20. o.
- Radványi Diána – Réti László: *A habánok kerámi-aművészete*. ([Budapest]: Novella, [2011]).
- Ritoókné Szalay Ágnes: Balsaráti Vitus János magyar orvosdoktor a 16. században. *Orvostörténeti Közle-*
- mények*, 1976/78–79, XII/2–3. (Budapest: Semmelweis Orvostörténeti Múzeum, Könyvtár és Levéltár, 1976), 13–42. o.
- Szabó T. Attila: Váradai Lencsés György (1530–1593) és a Magyar orvosi-élettudományi szaknyelv a XVI. században az Egész orvosságról való könyv, azaz *Ars Medica* (1577 k.) tükrében. *Magyar Orvosi Nyelv*, 2013/2, 82–91. o.
- Szebeni Olivér: *Anabaptisták. A reformáció harmadik ága*. (Budapest: Magyarországi Baptista Egyház, 1998).
- _____ *Az anabaptisták helye a történelemben a XVI. századtól napjainkig*. Kézirat. 2017. 01. 13.
- _____ A hutteri testvérek hazai kódexeiről = Contributions to the codices of the Hutterists. *Magyar Egyháztörténeti Vázlatok*, 14/1–4 (2002), 23–38. o.
- Tóth Mária: Adalékok a Batthyány család kora újkori fürdőkultúrájához in *A Fürdőélet és egészségügy a Dunántúlon az ókortól napjainkig című konferencia tanulmánykötete*. (Kaposvár: Rippl-Rónai Múzeum, 2015), 33–48. o.

RÉSZLET AZ ÚN. FÜRDŐSÖKNEK (BALNEATOROKNAK) KÉSZÍTETT RENDTARTÁSBÓL¹

1. A fürdősök a közösség hasznára és az életszínvonal emelésére hivatásukat szorgalmasabban gyakorolják.
2. Hivatalukat és hitüket szorgalmazzák és mind a közösségben, mind a kívülálló rendeknél tisztességükkel, szorgalmukkal és józanságukkal ékeskedjenek.
3. Imádkozzanak és mind a Bibliát, mind a gyógykönyveket állandóan szorgalmasan olvasgassák.
4. A műhelyből az előljáró engedélye nélkül senki sem távozhat, és minden küldetésnek lelkiismeretesen eleget kell tenni.
5. A gyógyfüvek gyűjtése és a gyökerek kiásása alatt tilos elszórakozni és üres kézzel hazajönni.
6. Mindenkiel szemben barátságosan kell fellépni.
7. Nem szabad világiasan öltözködni, kihívó fejdíszet hordani.
8. A fürdősök úgy vágják le a testvérek haját, mint azt helyesnek tartjuk és nem pedig egyéni ízlés szerint.
9. A fiataloknak nem szabad büszkélkedést és pompakedvelést tanulni, mert hogyan kezeljék később a parasztokat?
10. A szerszámaikat tisztán és élesen kell tartani, hogy a nyírás alatt, az érvágásnál és a köpölyözésnél a parasztok szemébe könny ne szökjön. 1
1. A fürdőben barátságosan és szorgalmasan kell a vendégeket kiszolgálni.
12. Nem szabad saját tulajdonukban gyógyszereket tartani és azokkal nyerezkedni.
13. Minden ajándékpénzt vagy borralalót és más keresetet az előjáróhoz kell beszolgáltatni.
14. Minden csereberélés és kupeckedés tilos.
15. A saját betegeinket és rokkant testvéreinket gondosan kell ápolni.
16. Nem szabad az előjárót a népség előtt becsmérlni és egyeseket felbuztatni, hogy mindjárt meggyógyulnak, amint az előjáró kiadja az orvosságot.
17. Különösen a gyógyszerek beadásánál a legnagyobb gondossággal kell eljárni, nehogy valakinek az elpusztulása száradjon lelkükön.
18. Senki sem vállalhat egyéni állást és nem szabad az uraságok kegyeit keresni.
19. Mindenkinek a közös étkezésben kell résztvenni, mint az annakidején még az alkimistáknak is el volt rendelve.
20. Az idősebb fürdősök gondosan oktassák a fiatalokat, de ne verjék a tanoncokat, de ne is tréfálkozzanak velük.
21. Nem szabad felesleges felszerelést gyűjteni, hogy a vándorlás alatt az könnyen legyen szállítható.

1. Krisztinkovich Béla: Anabaptista orvosok, gyógyszerészek a higiénia szolgálatában. *Communicationes ex Bibliotheca Historiae Medicae Hungarica*, 20. köt. (Budapest: Medicina, 1961), 108–109. o.

Marosi Nagy Lajos

Luther hatása az istentiszteletre és Bach zenéjére*

Bach szobra a lipcsei Szent Tamás templomnál

I.

Jubileumi év a 2017. esztendő. A reformációt az idén hangsúlyosabban ünnepeljük, mint máskor, hisz 500 éve kezdődött el az a folyamat, amely a kereszténység

* Elhangzott az Újpesti Baptista Imaházban 2017. március 26-án.

megújulásához, Isten igéjének újrafelfedezéséhez vezetett. Isten igéjével együtt ismét Krisztus és az ő áldozata vált hangsúlyossá, elsőként annak a németországi szerzetesnek a hitvallásában, akit *Luther Mártonnak* hívtak. Vele kezdődött el az a folyamat, amiről épp az ő tanítása alapján bátran állíthatjuk, hogy folytatódnia kell a mai napig. Luther Márton ráérezett arra az igazságra, hogy Isten igéje az, amely felfrissítheti, megváltoztathatja, megmozdít-

hatja mindazt, ami addigra megcsontosodott, berögződött, megfásult, bűnös volt, és lényegileg megszűntette, szürkévé és hatástalanná tette mindazt, ami eredetileg színesnek, mozgalmasnak és hatásosnak indult a kereszténység életében. Luther Márton a Biblia tanulmányozása során látta meg az akkori egyház szellemi kiüresedését, és döbbsen rá arra, hogy maga Krisztus hiányzott a formálisan működő egyház életéből.

A 16. században végbement reformáció legnagyobb vívmánya az volt, hogy helyreállította Isten igéjének tekintélyét az egyházban és az egyének életében is. Ennek határozott képviselője Luther Márton volt, a reformáció legnagyobb alakja, aki mellé más lángelmék, Istenért buzgólkodó vezetők és egyszerű emberek is felsorakoztak. Személyéhez fűződik a *sola scriptura* hangsúlyozása, amely alapján igyekeztek minden vallási tanítást a Szentírás fényébe állítani. Hisszük, hogy Isten Szentleke volt, aki rádöbbsentette Luthert és a későbbi reformátorokat is az egyházban elburjánzott sok romlottság és istentelenség forrására, mégpedig arra, hogy félretették a Szentírást.

Luther, aki a teológia doktora volt Wittenbergben, először maga ismerte fel Isten igéjének egyedüli tekintélyét. Már jóval a 95 tétel kiszögezése előtt, 1513-tól kezdte magyarázni a zsoltárokat, majd a Római levelet és a Galatákhoz írt levelet. Felfedezte, hogy az Ószövetség is keresztény könyv, amely előrevetíti a Megváltó halálának eseményét. Különösképpen megérintették őt a 22. zsoltárban olvasottak. Hosszasan és mélyen elgondolkodott azon, hogy miért kellett Krisztust elhagynia Istennek a kereszten.

Dr. Gerzsenyi László írja egy magyarázatában: „Ez súlyosabb volt a Gecsemáné gyötrelmeinél, a korbácsolásnál, a megcsúfolásnál és a szögek okozta fájdalomnál is. Ez volt maga a pokol. Így lett Krisztus a fájdalomak férfia. Mert fölvette tisztátalanságunkat és gonoszságunkat. Ez a kereszt bolondsága, és Krisztus ezt értünk vállalta. Előbb úgy értette Isten igazságát, hogy az megköveteli az embertől a tökéletest, amire ember sohasem képes. Később a Római levél alapján meglátta, hogy ez a tökéletes igazság Isten ajándéka az embernek Krisztusban.”

Luther a Biblia tanulmányozása közben mély katarzison esett át. És ez a mély átélés erősítette meg hitében, hogy egyházi hatalmasságok előtt is bátran kitartott igei meggyőződése mellett, és biblikus iratait nem vonta vissza. A Biblia fölfedezése tette őt bátorra és biztossá, hogy így védelmezze álláspontját: „Lelkiismeretünk ellen cselekedni nem biztonságos, sem nem lehetséges. Itt állok tehát, másképp nem tehetek, Isten engem úgy segítjen!”

Luther Márton megtérésének, bibliamagyarázatainak és prédikációinak hatására először Wittenbergben, majd szerte németföldön kialakult az istentiszteletnek egy lutheri formája. A Biblia került az istentiszteletek középpontjába, amelyet három hónap alatt fordított le Wart-

burg várában. A misének a nép számára addig érthetetlen latin szövege átváltozott a mindennapi élet beszédére, és Luther 1526-ban előállt a német misével. Azon mindent németül mondtak a *Kyrie és a Christe eleison* kivételével. Az összejöveteleken sokat olvastak a Szentírásból, és legalább annyi magyarázatot is fűztek hozzá. Központi helyre került a prédikálás. Ezt illusztrálta az is, hogy a szószék magasabban volt az oltárnál. Luther hangoztatta, hogy az üdvösség az ige által van, és az ige nélkül az istentisztelet elemeiből hiányzik a szentségi minőség. Fontos az igeértelmezés, mert egyedül az képes meggyógyítani a lélek sérüléseit.

Luther sokszor hangoztatott igéje: „Az igaz pedig hitből él.” Azt írta: „Éjjel és nappal ezen elmélkedtem, amíg fel nem ismertem a szó igaz jelentését, miszerint Istennek igazsága az az igazság, amellyel kegyelme és pusztá könyörületessége révén hit által megigazít bennünket.”

A reformáció idején a Szentírás előtérbe kerülése által teljesen átalakult az istentisztelet. Ezt nagyban elősegítette az is, hogy Gutenberg 1456-ban föltalálta a könyvnyomtatást, és elsőként a Biblia került ki a nyomdájából. Ez forradalmasította a Biblia terjesztését is.

II.

Luther Márton istentisztelet-reformja nagyban érintette az egyházi zenét is. Luther átdolgozta a pap, a kórus és a gyülekezet éneklését egyaránt. Azt tartotta ugyanis, hogy az éneklés legjobb fölkészülés mind az igehirdetőnek, mind az igehallgatóknak arra, hogy Isten igéjét kellő áhítattal és készséggel fogadják. A zenéről azt mondta: „A zene elűzi az ördögöt, és örvendezővé teszi a népet. Elfelejtene minden haragot és tisztátalanságot, gögöt és ehhez hasonlót. A teológia után a zenének adom a legmagasabb helyet és a legnagyobb tiszteletet. Nem cserélném el kis zenei tudásomat valami más nagyszerűvel.”

Luther Mártonnak az ígéről és a templomi zenéről hirdetett, reformációvá terebélyesedett 16. századi gondolatai nem haltak el, olyan erősen éltek a lelkekben, hogy azok mély hatást gyakoroltak még kétszáz év távlatából is *Johann Sebastian Bach* 18. századi munkásságára. Lutheri örökségnek gondolhatjuk azt a tényt, hogy Bach az ő művészetében szinte mindent az ígére alapozott. *Dr. Kamp Salamon*, a nemrég Kossuth-díjjal kitüntetett evangélikus főzeneigazgató megfogalmazása szerint: „Luther és Johann Sebastian Bach életműve egyaránt a krisztusi evangélium kegyelmében született, és innen nyeri ragyogó fényességét, és innen támad fel erővel.” Bach Luther nyomán építette be és zenésítette meg koráljaiban, kantátáiban és passióiban a Biblia gondolatait. *Dr. Kamp* egy előadásában ezt így fogalmazta meg: „Bach zenéjének legrejtettebb és egyben legdrágább kincse Jézus Krisztus

jelenléte.” Nem véletlen, hogy az evangélikus lelkész-organista, *Gáncs Aladár* könyvcímében Johann Sebastian Bachot az „ötödik evangélistának” nevezte.

A két óriás, Luther és Bach kétszáz év különbséggel más-más korban éltek ugyan, de Isten üzenetének, a Bibliának tisztelete és megélése összekötötte őket. A közel kétszáz éves időtávlatban is akadtak olyan személyek, akikre Bach felnézhetett, mint a 17. században élt neves énekszerző *Paul Gerhardt*, akinek a hitvallása és irodalmi munkássága szintén Luther reformatori művében gyökeresedett. Nem egy értékes, elmélyült szövegével találkozunk a *Baptista gyülekezeti énekeskönyv*ben is, hogy csak kettőt említsek példaként: Az *Ó, megsebzett Krisztus-fő* kezdetű *Hassler*-korált *Gerhardt* mélyértelmű szövegével Bach beépítette többek között a Máté-passióba is. De kedvelt karácsonyi énekünk, az *Itt állok jászolod felett* szövege is *Paul Gerhardté*, amit maga Bach zenésített meg és gyönyörű harmonizációval látott el.

Hogy mindezek a zenei szépségek megszülethettek, az a Luther korabeli egyházzenei életre vezethető vissza, amelyben Luther határozott egyénisége és adottságai játszották a főszerepet. Amíg a reformáció több irányzata is szemben állt a művészi egyházi zenével, addig Luther nyitott volt ebben a dologban. Az éneket és a zenét nem számúzta az istentiszteletről, míg például *Kálvin* egy időben megtiltotta az orgona használatát a templomokban.

Érdeemes ennél az állításnál egy pillanatra megállni, mert az újabb kutatások cáfolni látszanak azt a hagyományt, miszerint *Kálvin* maga hordatta volna ki a református templomokból az orgonákat. *Dr. Bódiss Tamás*, a Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem docense a *Kálvin-émlékévek záró konferenciáján* a *Kálvinról alkotott egyházzenei képünk új vonásai* című előadásában autentikus forrásokkal igazolta, hogy *Kálvin* nem űzte ki az orgonát a templomokból, csak az új, egyszerűbb liturgia nem igényelte az orgona megszólalását az istentiszteleteken.

Ugyanakkor *Kálvin* szigorúan megkövetelte a szekuláris és a szakrális zeneiség szétválasztását. A templomi éneklés ne legyen „afféle könnyedén csapongó”, hanem legyen benne „súly és fenség”, mert az egyikre vigadnak az emberek, „a zsoldárt pedig a szent gyülekezetben éneklük”.

Mint egyik idézetben utaltam is rá, Luther zeneileg képzett volt. Feljegyzésekben olvasható, hogy lapról jól énekel, játszott lanton és fuvolán, sőt komponált is. A Luther által szerkesztett liturgiákban a pap szinte mindent énekel (recitált). Természetesen a prédikációt kivéve! Vallotta, hogy az evangélium új éneket ad a szánkba. Az egyházi zene célja pedig az evangélium hirdetése mások felé.

Luther kora, a 16. század egyben a reneszánsz kora is volt. Virágzott a kórusművészet. Ekkor élt *Lassus* és *Pa-*

lestrina is. Luther kitörve az akkori katolikus szerzetesi életszemléletből nyitott volt a reneszánszra is. Egyik kortársa volt *Josquin de Pres*. Zenéjét hallgatva azt mondta: „Isten a zene által is hirdeti az evangéliumot.” Sőt, maga is tapasztalta a zene áldását, ezért ajánlotta egyik barátjának: „Ha szomorú vagy, ülj az orgona mellé, énekelj és muzsikálj, míg ezek a szomorú gondolatok eltávoznak.”

Johann Sebastian Bachot számtalan mozzanat kapcsolja Lutherhez. Beleszületett és benne élt a korabeli gazdag lutheri zenében. Utcán, templomban, különféle alkalmon énekel a diákkórusban. Az akkorra már elfelejtett Luther-énekek közül húszat használt fel kantátaiban. Egy zenetudós előadásában Bachot második Luthernek nevezte, mert kutatásai bizonyítják, hogy teljesen Luther szellemében fogja fel a zene szolgálatát. Luther mondta: „Isten szól hozzánk ígéjében, mi pedig felelünk neki énekekben és imádságban.” Bach zenéje nem szubjektív vallásos zene, hanem „felelet az elhangzott ígére”.

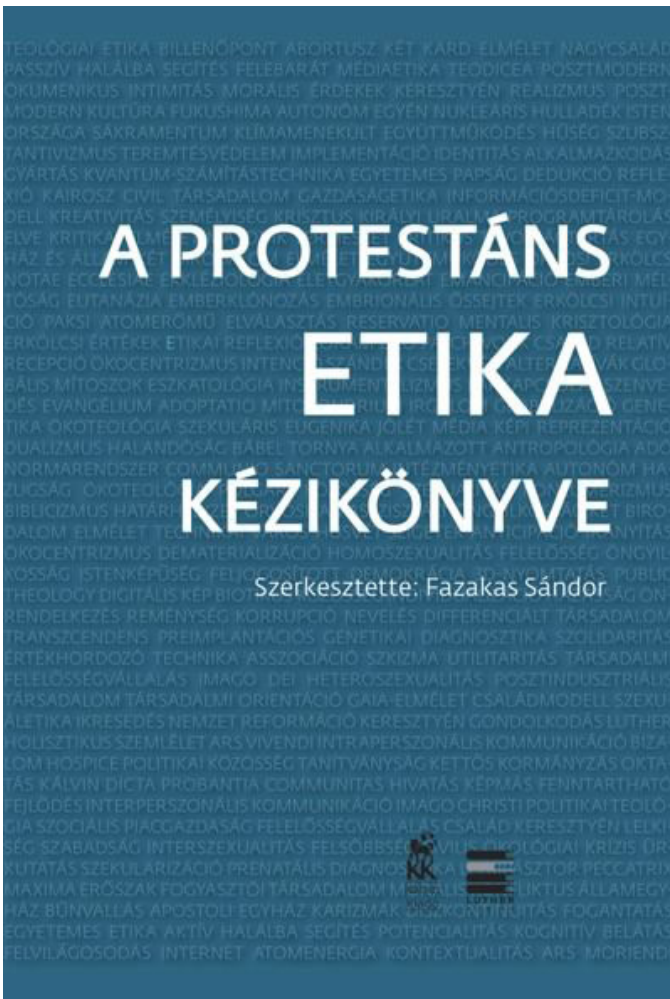
Bach zenéjét nevezhetjük alkalmazott muzsikának is, amely minden esetben Isten felé szól. Köztudomású, hogy partitúráinak végén nem mulasztotta el odaírni a három betűt, SDG – Soli Deo gloria! Isten dicsőségére. Így akár nevezhetjük Bachot éneklő kórusunk szolgálatát mi is a mai divatos terminológiával éneklés helyett akár dicsőítésnek is!

Bach egyházi zenéjét átszövik a korálok. Ezek a gyülekezet hitét szólaltatják meg. Zeneszerzői munkásságában a korabeli lutheri liturgiát követi. Orgonaműveit az egyházi év rendjében állította össze, ezek a korálelőjátékok.

Ha hasznosítani akarjuk a reformációban forradalmasított istentisztelet tanulságait, akkor egyedül Isten ígéjének nagyságát kell minden alkalommal magasra emelnünk. Énekeink feleljenek az ige üzenetére, megerősítve bennünk annak mondanivalóját. Hála van a szívemben, hogy itt Újpesten nem öncélú a zene, hanem alkalomról alkalomra fontos eszköze hitünk megerősödésének, akár Johann Sebastian Bach, akár más zeneszerző énekét énekeljük.

Felhasznált irodalom:

- Bódiss Tamás: *Kálvinról alkotott egyházzenei képünk új vonásai*. Előadás. Kálvin tér, 2014.
- Gáncs Aladár evangélikus lelkész-organista írása. *Evangélikus Élet*, 2000.
- Gerzsenyi László egyháztörténész előadása. Rákócscsaba, 1999.
- Kamp Salamon evangélikus karnagy előadásai. Evangélikus Múzeum, 2017.
- Marosi Nagy Lajos: Reformáció. *Új Lant*, IX. évf., 2000, 8–9. o.
- _____ *Tisztán és hallhatóan*. (Budapest: Baptista K., 2015).

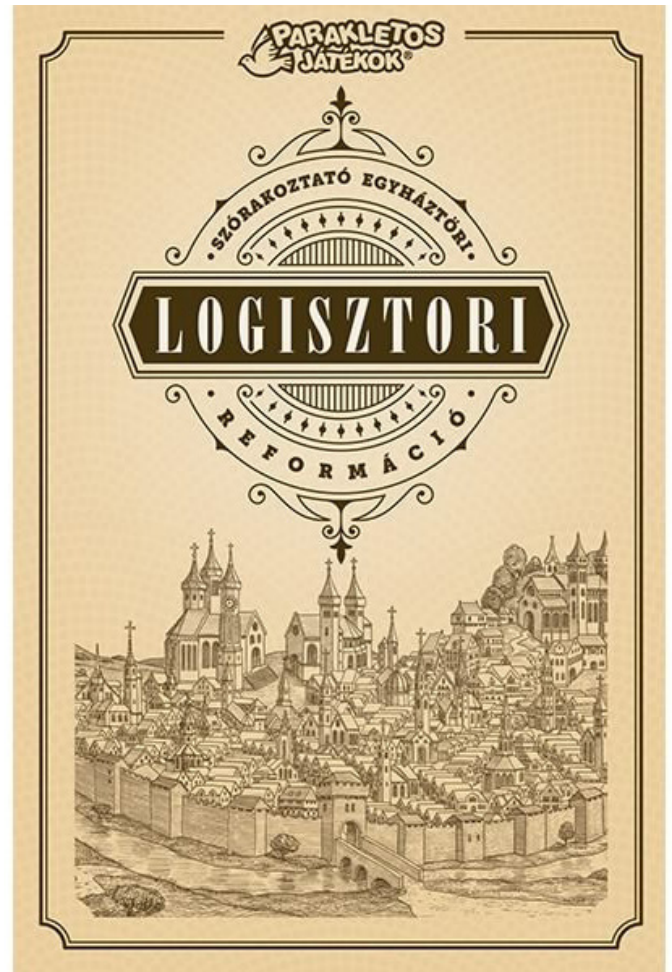
Fazakas Sándor szerk.

A protestáns etika kézikönyve

Kálvin, Budapest, 2017, 460 oldal

A reformáció az élet valamennyi területén változást hozott. Az utóbbi évtizedek gyors társadalmi fejlődése, valamint a technikai civilizáció vívmányai is állandó változást eredményeznek világunkban. Ezért a reformáció örökségéhez való méltó viszonyulás – bármennyire jogos és nélkülözhetetlen az emlékezés és a történeti visszatekintés –, nem nélkülözheti annak a kérdésnek a tisztázását, hogy az isteni kijelentés reformátori tanítás szerint felismert igazsága, a hit és az élet összhangja, illetve a szabadság megélése hogyan érvényesülhet itt és most, korunk erkölcsi döntéseket igénylő kihívásainak összefüggéseiben.

Ez a könyv egyrészt módszertani segítséget kíván nyújtani az önálló és felelős erkölcsi véleményformálás kialakításában, valamint betekintést enged az etika, illetve szociáletika főbb területeinek (a kommunikáció, környezet és technika, házasság és család, gazdaság és közélet stb.) etikai dilemmaiba, válasz- és útkeresésébe, megoldási kísérleteibe.

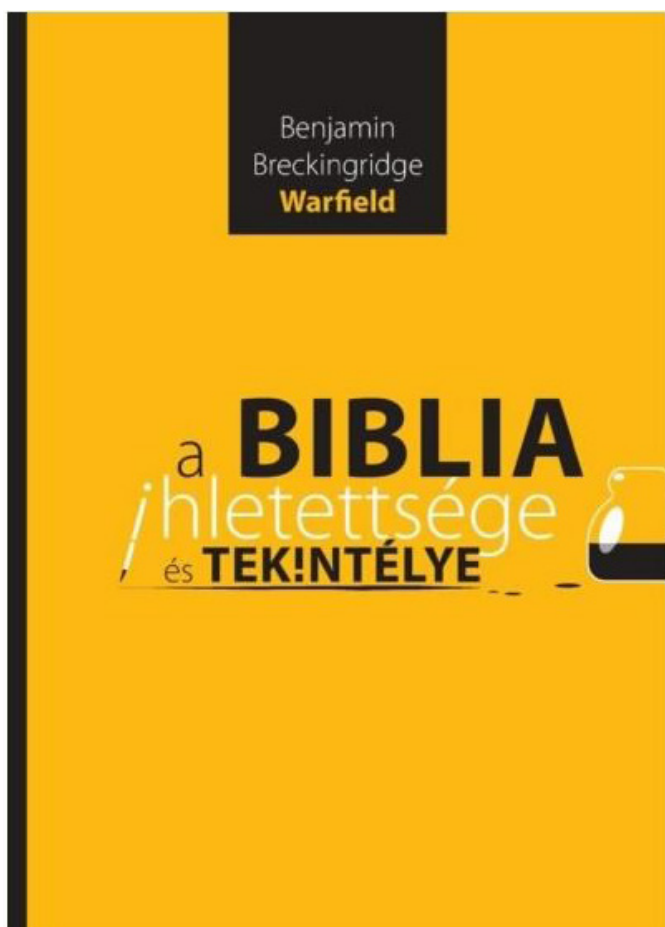
Miklya Lúszányi Mónika

Logisztori

Egyháztörténeti társasjáték

Parakletos, Budapest, 2017, 140 oldal

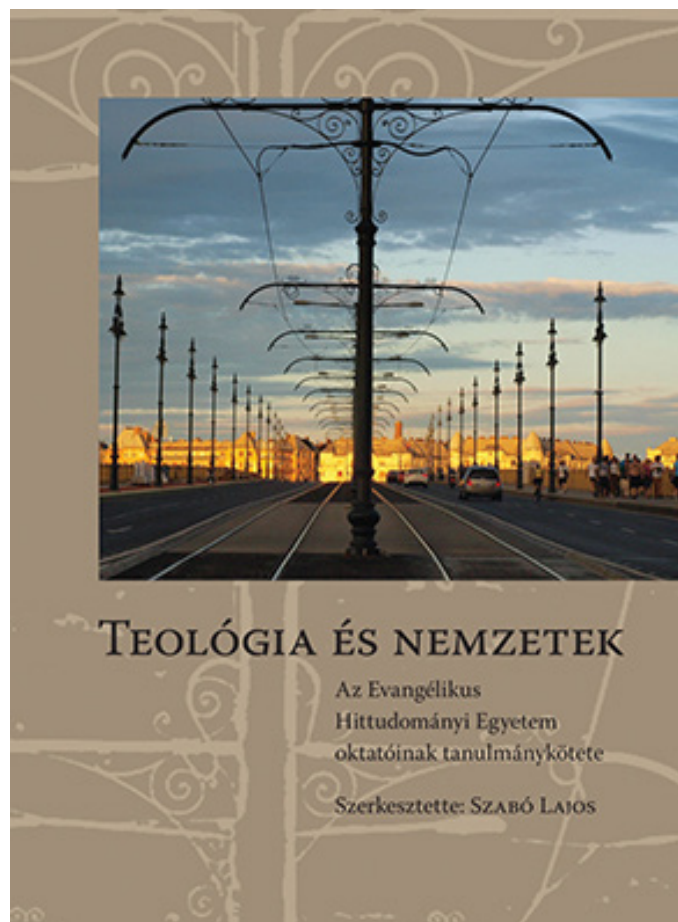
Benjamin Breckinridge Warfield

A Biblia ihletettsége és tekintélye

KIA, Budapest, 2017, 446 oldal

Manapság általánosan elterjedt nézet sok körben, hogy csak a tudatlanok és tanulatlanok tartják fenn még mindig azt a Biblia-szemléletet, ami az egyház nagy hitvallásaiban kifejeződik – a római katolikus, a görög katolikus és a protestáns hitvallásokban egyaránt –, és amit csaknem egyetemesen vallottak mindazok, akik magukat valaha is kereszténynek tartották. Ez a kötet erőteljesen felhívja a figyelmet e nézet hamisságára.

A könyv a néhai Benjamin Breckinridge Warfield a Biblia természetéről és tekintélyéről írt legfontosabb tanulmányait tartalmazza. Olyan teológus volt ő, aki legfőbb tekintélynek a Bibliát tartotta – mégpedig egy olyan korban, amelyben mindent a bibliakritika és az irracionalizmus hatott át. A hit az ő számára a bizonyítékokon alapuló meggyőződést jelentette – ezért nem meglepő, hogy ennek a kérdésnek ilyen kivételes figyelmet szentelt.

Teológia és nemzetek

Az Evangélikus Hittudományi Egyetem oktatóinak tanulmánykötete

Szerkesztette: Szabó Lajos

Budapest, 2016, 216 oldal

A reformáció kezdetének ötszáz éves jubileumára készül Magyarországi Evangélikus Egyházban a 2016-os esztendő a „reformáció és nemzet” tematikus éve. Az Újszövetségen tájékozódó meggyőződésünk alapján azt valljuk, hogy nem egy etnikum, hanem a hívők közössége jelenti azt a királyi nemzetet, amelyet az Istenhez tartozása miatt boldognak lehet nevezni. Mind a több nemzetiségű gyökerekkel rendelkező egyházunk, akár a világkereszténység általában arról tanúskodik, hogy a sok nyelvi és etnikai hagyomány Jézus Krisztus egy egyházában találkozhat.

Az Evangélikus Hittudományi Egyetemnek ez a Teológia és nemzetek című oktatói kötete éppen ezt a tisztánlátást kívánja szolgálni. A kiadvány immár a harmadik a sorozatban, hiszen ezt a korábbi években megelőzték a Teológia és kultúra, illetve a Teológia és oktatás című tanulmánygyűjtemények.

Frieder Harz

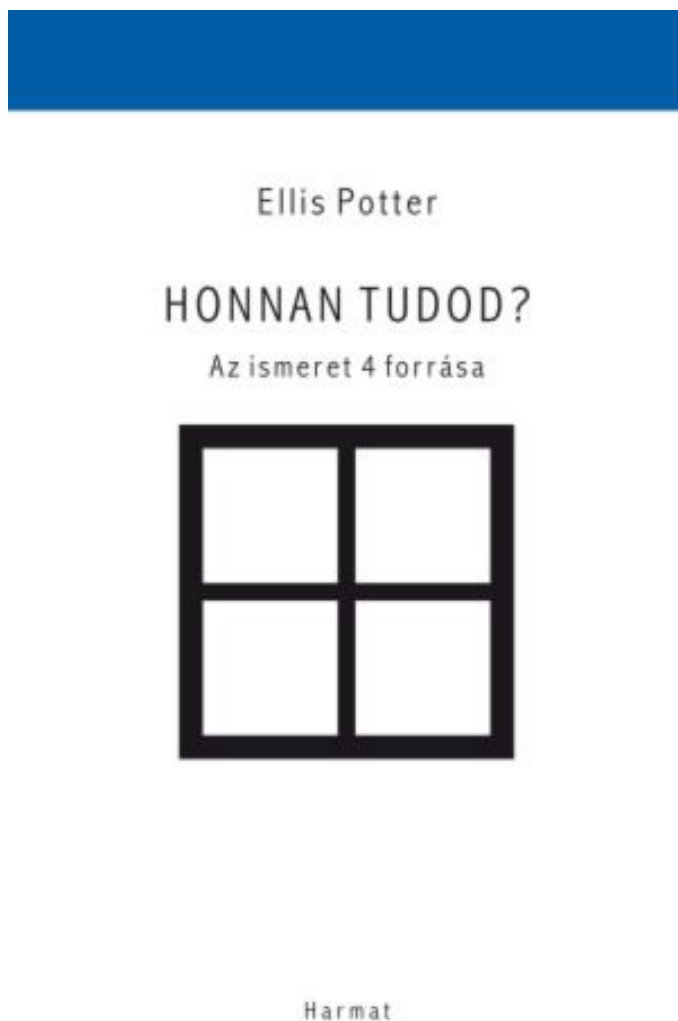
Életünk történetei

Útmutató bibliai történetek mondásához

Luther, Budapest, 2017, 96 oldal

Az óvodai hittan a hitoktatás egyik legcsodálatosabb műfaja, ugyanakkor a legnagyobb felkészültséget, tapintatot és figyelmet igényli. Az óvodáskorú gyermekek óriási kíváncsiságánál csak a szívük nagyobb, egy kedves és szerető óvodapedagóguson keresztül könnyedén befogadják oda Istent, akihez azontúl szinte fenntartások nélkül tudnak ragaszkodni. A gyermekek tanítványi életre nevelésében ezért az óvodapedagógusnak kulcsszerepe van, aki a nap minden percét együtt tölti velük, és tisztában van még a vágyaikkal és félelmeikkel is. Az óvodapedagógus az, aki nemcsak ismerteti a hittartalmakat, de a hitét a gyermekek előtt és között éli meg.

A kiadó elsősorban nekik akar segítséget nyújtani ezzel a könyvvel.

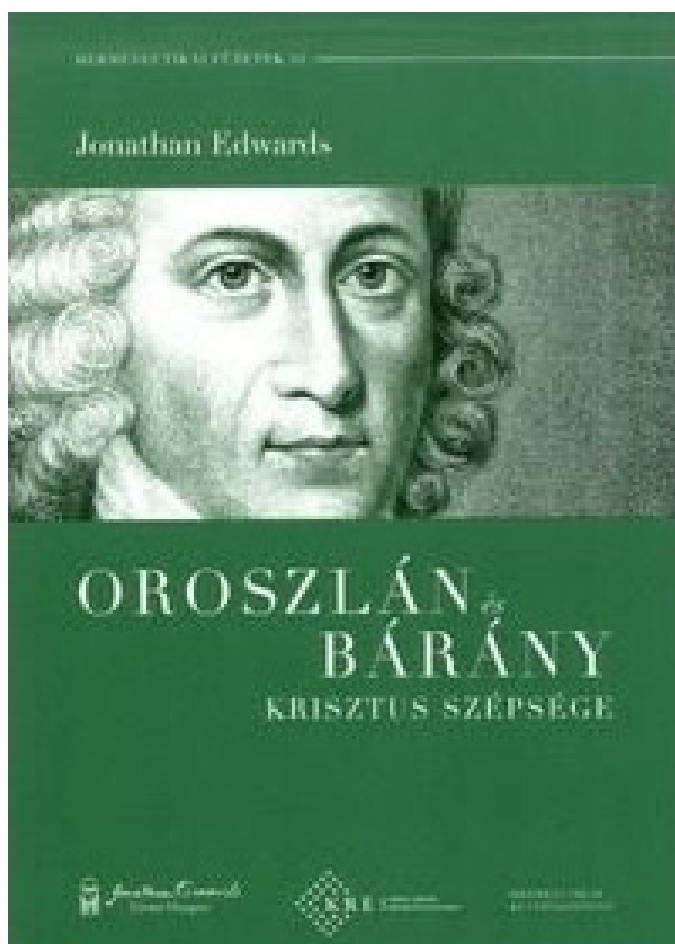
Ellis Potter

Honnan tudod?

Az ismeret 4 forrása

Harmat, Budapest, 2017, 112 oldal

Honnan tudhatunk bármit is? Onnan, hogy a „tudomány azt állítja”, vagy mert „azt mondja a Biblia”, netán onnan, hogy „a szívünk mélyén helyesnek érezzük”? A szerző legújabb könyvében a megismerés korlátait feszegeti. Megvizsgálja, milyen forrásokból meríthetjük ismereteinket, és egy praktikus modellben bemutatja, miként teljesebbé tudunk válni ki emberi mivoltunkban a megismerés különböző útjai révén.

Jonathan Edwards.

Oroszlán és Bárány

Krisztus szépsége

Prédikáció három részben 1736 augusztusából

Kálvin, Budapest, 2017, 460 oldal

„Az Oroszlán és Bárány: Krisztus szépsége nemcsak nagyszerű illusztrálása Edwards krisztológiájának, hanem az igehirdetés maga is páratlan remekmű. Jól példázza Edwards visszafoghatatlan látomását arról a szépségről, amelynek forrása a Szentháromság egysége.” Gerald R. McDermott, amerikai Edwards-kutató professzor, Roanoke College, Virginia

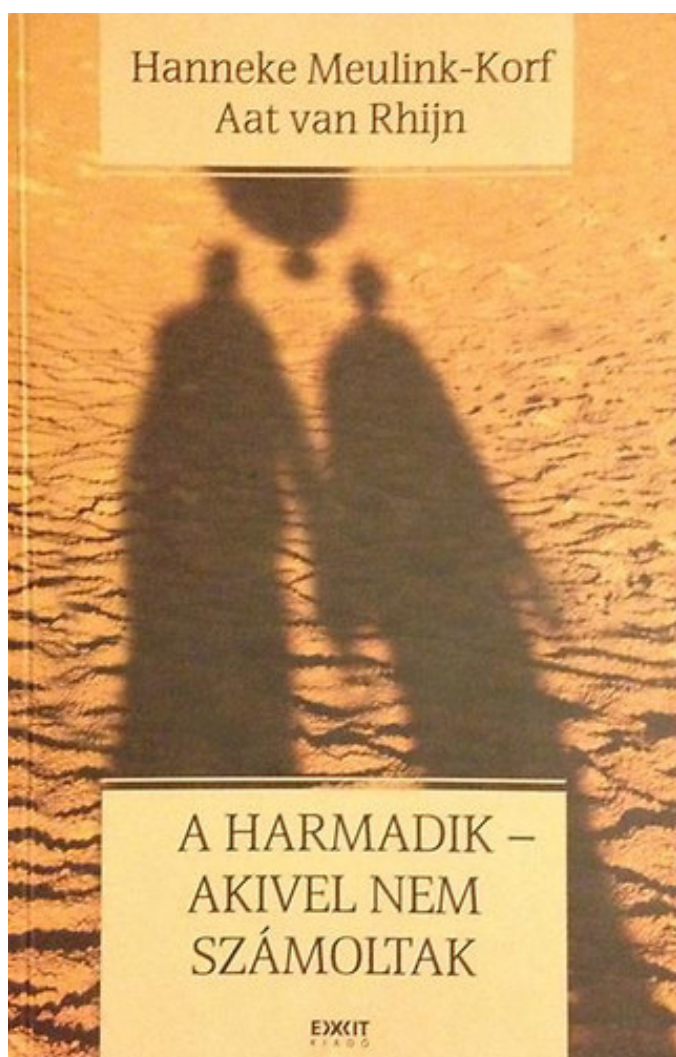
Luther - a kártyajáték

Magánkiadás

Vajon ki mennyit tud Luther Márton életéről? Ki volt ő: vidám egyetemi diák, kötelességtudó szerzetes, szóki-mondó egyházkritikus, álruhás számkivetett, sörkedvelő családapa vagy esetleg mindez egyszerre?

A Luther kártyajátékban a játékosok írnokokat testesítenek meg, akik a nagy reformátor életének fontos fejezeteit jegyzik fel az utókor számára. Miközben történeteiket bővítik, arra is figyelniük kell, nehogy versenytársaik különféle trükkökkel meghamisítsák vagy megrövidítsék az általuk leírtakat.

A kártyajáték ezért amellet, hogy hitelesen, mítoszok nélkül megismerteti a játékosokkal a reformáció eseményeit, izgalmas és szórakoztató is. Kiválóan alkalmas baráti, családi kikapcsolódásra, de iskolai oktatási segédanyagnak is. Méltó megünneplése a reformáció 500. évfordulójának!

Hanneke Meulink-Korf · Aat van Rhijn

A harmadik – akivel nem számoltak

EXIT, Kolozsvár, 2009, 230 oldal

Abban a „most”-ban, amelyben az egyik ember a másik emberrel találkozik, találkoznak egymással emlékek és reménykedések, emberek, akik „elmúltak” és emberek, akik ezután jönnek. Aki bele szeretne látni a ma konfliktusaiba és ellentéteibe, újra meg újra feltáratlan korábbi konfliktusokba és titokban dédelgetett reménykedésekbe ütközik. Az emberek történettel és kontextussal bírnak, de nincs mindenki tudatában annak, milyen nagy azok befolyása a mindennapi élet megtapasztalásaira nézve. Ez a kiindulása az úgynevezett kontextuális segítségnyújtásnak, amelyet egy idő óta alkalmaznak a lelkigondozásban. A kontextuális lelkigondozás két úttörője, Hanneke Meulink-Korf és Aat van Rhijn „A harmadik-akivel nem számoltak” című könyvben egymástól két eltérő gondolkodótól -Nagytól és Levinástól- illetve, érthetően vezetnek be minket e lelkigondozói módszerbe.

Tízparancsolat?

Tízparancsolat 12 részben

EXIT, Kolozsvár, 2016, 200 oldal

A tízparancsolat olvasatát a szabadság gondolata vezérli. Amikor az ember önmagával, embertársával vagy Istennel való kapcsolatáról gondolkodik, amikor ezt a sokrétű spirituális kapcsolatot kívánja megélni, akkor nemcsak a megkötés és a tiltás szava lehet, hanem az életre felszabadító biztatás és hitgyakorlat is.

A 2015/2016-os egyetemi tanévben, a kolozsvári református egyetemi misszió tízparancsolatról szóló sorozatának keretében elhangzott rövid igemagyarázatokra reflektált egy-egy az igét értelemező lelkész, szociológus, politológus, filozófus, irodalomtörténész, pszichológus, orvos, jogász, költő – meg egy karikatúra rajzoló. E „párbeszéd” lejegyzett (és -rajzolt), szerkesztett anyagát veheti kezébe az olvasó.

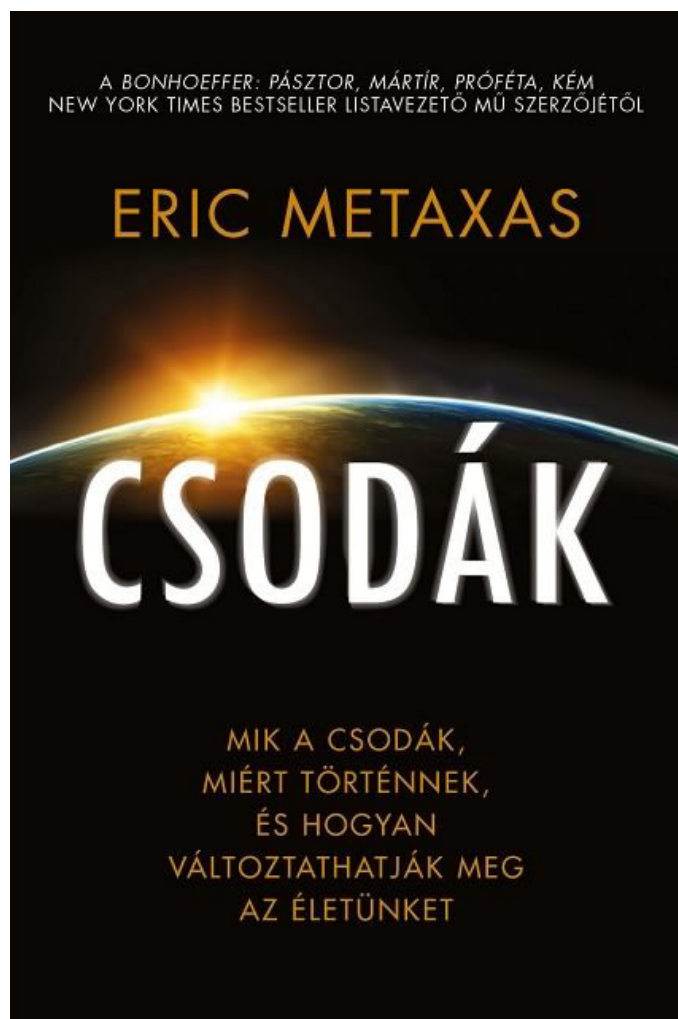

Jolyon P. Mitchell

Képszerű beszéd

EXIT, Kolozsvár, 2017, 218 oldal

Jolyon Mitchell professzor a vallás, erőszak és békéltetés témájára szakosodott, különös kitekintéssel a különféle művészetekre, mint például a film, színház, rádió, vizuális művészetek, valamint a modern és klasszikus média. Ebben a témakörben számos írása jelent meg. Kiadott könyvei között szerepel a *Promoting Peace, Inciting Violence: The Role of Religion and Media – A vallás és a média szerepe a béketeremtésben, illetve az erőszak-szításban* (Routledge, 2012), *Martyrdom: A Very Short Introduction – Vértanúság: rövid bevezető* (OUP, 2012) és a *Media Violence and Christian Ethics – Médiaerőszak és keresztyén etika* (CUP, 2007). Jelenleg a Színház és vallás, valamint a Béketeremtés és a művészetek témájú könyvein dolgozik.

Eric Metaxas

Csodák

Mik a csodák, miért történnek, és hogyan változtathatják meg az életünket

Immanuel Alapítvány, 2015, 344 oldal

A Csodákban Eric Metaxas lenyűgöző – időnként egyenesen felvillanyozó – bizonyítékokat tár elénk arra nézve, hogy van valami valóságos, amivel számolnunk kell, akármit is gondoltunk idáig erről a témáról. A Csodák egyben időszerű, átgondolt, udvarias válasz az „Új ateisták” – Richard Dawkins, Christopher Hitchens és Sam Harris – könyveire, akik szenvedélyesen bizonygatják nemcsak a csodák és a természetfeletti lehetetlenségét, hanem azt is, hogy egyenesen káros hinni ezekben.

Metaxas – akit az ABC News „a hit szellemes nagykövetének” nevezett – a témához illő súllyal és széles látószöggel foglalkozik a csodákkal, a hit és a tudomány összeegyeztethetőségétől kezdve az olyan megdöbbentő, de jól dokumentált, valódi történetekig, melyeknek szereplőit maga is jól ismeri.

JEGYZETOLDAL

Mit gondolok erről a lapszámról?

Ami a legjobban
tetszett

Ami számomra a
legvitathatóbb

Aminek szeretnék
utánanézni

Amiről szívesen
beszélgetnék
szolgatársaimmal

Szeretettel bátorítjuk olvasóinkat, hogy küldjék el véleményüket a szerkesztőség számára is!
Email- és postacímünk megtalálható az impresszumban.